

caiete critice

2 (316) / 2014

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

2 (316) / 2014

CAIETE CRITICE

*Doi prieteni
îndepărtați. Două
destine într-o
Europă fracturată:
Cioran și Noica (I)*
de Eugen Simion

*A gândi Europa /
Colaborări
interacademice*
Ionel Haiduc, Eugen Simon,
Thierry de Montbrial,
Jaques De Deker

*Un cronicar
combatant – Mircea
Iorgulescu*
de Paul Cernat

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 2 (316) / 2014

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Simona GALAȚCHI
secretar de redacție

Aida SARCHIZIAN

Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU

Daniel CRISTEA-ENACHE

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Mihaela PINTICĂ

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com

office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: Eugen SIMION

CUPRINS

2/2014

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Doi prieteni îndepărtați. Două destine într-o Europă fracturată:
Cioran și Noica (I)
Two Friends Living Far Away. Two Destinies in a Fractured Europe:
Cioran and Noica (I) 3

A GÂNDI EUROPA/COLABORĂRI INTERACADEMICE

- Ionel HAIDUC: L'Académie Roumanie à Paris
The Romanian Academy in Paris 12
- Eugen SIMON: Le modèle culturel français en Europe, nous survivra-t-il?
The French Cultural Model in Europe, Will We Survive It? 14
- Thierry de MONTBRIAL: Séminaire «Penser l'Europe est pour moi
une richesse exceptionnelle»
The Seminar "Thinking Europe Is for Me an Extraordinary Richness" 19
- Jaques DE DEKER: Notre monde économique est en train d'envahir le monde
économico-culturel
Our Economic World Is Going to Invade the Cultural-Economic World 21
- Canal Académie - Le modèle français en Europe nous survivra-t-il? 23

DOCUMENT

- Raluca BADEA: Tânărul Geo Bogza între jurnal și interviu
The Young Geo Bogza between Diary and Interview 25

CRONICI LITERARE

- Paul CERNAT: Un cronicar combatant
A Fighting Chronicler 36
- Bianca BURȚA-CERNAT: Florin Lăzărescu. Povești și „povestași” din anul 2000
Florin Lăzărescu. Stories and "Story-tellers" of the Year 2000 42

Marian BARBU: Un benedict labişian

A Labisian Benedictine Monk 52

COMENTARII

Caius Traian DRAGOMIR: Reîntoarcerea la teologie (II). Un manifest.

Presiunea ştiinţei

Back to Theology. A Manifesto (II): The Pressure of the Consciousness 55

Narcis ZĂRNESCU: Fisiuni şi fuziuni hermeneutice.

Un studiu de caz: Eugen Lovinescu

Hermeneutical Fissions and Fusions. A Case Study: Eugen Lovinescu 59

Robert ADAM: Sindromul Ovidiu

The Ovidian Syndrome 67

CULTURĂ ŞI ECONOMIE

Mariana PAPATULICĂ: Interese conflictuale SUA-Rusia pe piaţa europeană a gazului.

Implicaţii economice şi geopolitice ale crizei din Crimeea

Conflicting interests USA-Russian gas to the European market. Geopolitical and economic implications of the crisis in Crimea 72

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului

Corneliu BABA

(1906-1997)

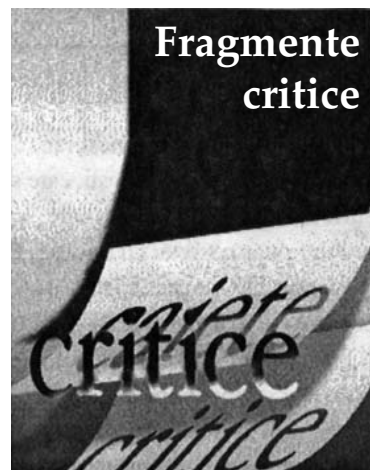
Acest număr a apărut cu sprijinul

Primăriei Sector 2 - Bucureşti,

primar Neculai Onţanu

Eugen SIMION*

Doi prieteni îndepărtați. Două destine într-o Europă fracturată: Cioran și Noica (I)

Abstract

Articolul își propune să răspundă câtorva întrebări cu privire la modul în care două personalități reprezentative ale culturii române, Constantin Noica și Emil Cioran, comunică, în vreme ce Cioran se află în exil în Franța, iar Noica a rămas în țară. Care sunt opiniile lui Noica despre *Ispita de a exista*, a lui Emil Cioran, și despre ideile gânditorului parizian, în general. De cealaltă parte, cum judecă scepticul Cioran ambiția prietenului său de a crea o cultură de performanță într-un regim politic ostil. Autorul articolului îi oferă cititorului o imagine clară asupra viziunii pe care cei doi filosofi o au legat tipul de societate în care trăiesc. Cercetarea conduce la o concluzie paradoxală: Constantin Noica, care alege exilul interior, este mai optimist și mai îngrijorat de soarta Europei, în timp ce Emil Cioran, care trăiește în spațiul tuturor libertăților, nu mai crede în nimic și nu mai vede decât vidul și neantul european.

Cuvinte-cheie: Emil Cioran, Constantin Noica, corespondență, Europa spiritului geometric, Europa spiritului de finețe.

The article aims to answer few questions regarding the way two representative personalities of Romanian culture, Constantin Noica and Emil Cioran, communicate with each other as Cioran is in exile in France, while Noica remained in the home country. What are Noica's opinions on *The Temptation to Exist (Ispita de a exista)*, by Emil Cioran, and on the ideas of the Parisian thinker, in general. On the other way round, how does the skeptical Cioran judge the ambition of his friend to create a culture of performance under a hostile political regime. The author of the article gives the reader a clear idea on the vision the two philosophers have concerning the worlds / the types of societies they live in. The research leads to a paradoxical conclusion: Constantin Noica who chose the inner exile is more optimistic and more concerned about the Europa's destiny, while Emil Cioran, living in an area of all liberties, lost his faith and sees only the European void and naught.

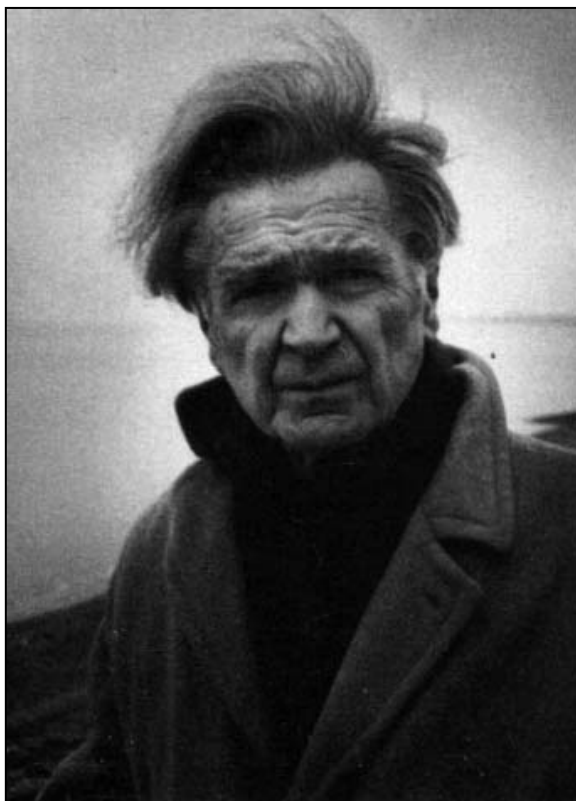
Keywords: Emil Cioran, Constantin Noica, correspondence, Europe of geometric spirit, Europe of refinement spirit.

Merită să deschidem o paranteză* pentru a urmări modul în care comunică, în acest răstimp și în aceste circumstanțe, Noica și Cioran, doi intelectuali reprezentativi pentru generația lor, despărțiți de istorie după 1945. Unul a rămas în exil și, schimbându-și

limba, și-a schimbat și identitatea, celălalt (Noica) a intrat în ceea ce am numit de mai multe ori exilul interior și a încercat să se salveze prin cultură. A ales soluția *est-etică*, așa cum i-a spus cineva din exilul parizian, mai târziu. În ce mod comunică ei și, atunci

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

* Capitol din studiul în pregătire despre Cioran, *existențialistul*.

când reușesc să comunice – în condiții de clandestinitate – ce își spun? Cum citește Noica, prețuitor fervent al valorilor spirituale naționale, *Ispita de a exista*, de pildă, și, în genere, ce gândește el despre opiniile persanului parizian? Dar Cioran, scepticul, cum judecă ambiția prietenului rămas în țară de a crea o cultură de performanță într-un regim care-i este ideologicește ostil? El cum gândește lucrurile? Iată ce merită să aflăm. Să începem prin a reaminti că în *Histoire et utopie*, Cioran publică eseul *Sur deux types de société*, subintitulat *Lettre à un ami lointain*, datat 1957 și tipărit mai întâi în revistă. Este un răspuns la o scrisoare din 1956 a lui Noica, pierdută azi. Nicolas Cavaillès reconstituie, în notele la ediția de *Oeuvres*, istoria acestui dialog intelectual la distanță care, citit azi și cunoscând consecințele lui secrete, putem spune că pare a fi scos dintr-un roman aproape polițienesc. Subiectul lui se petrece în lumea filosofică și are două personaje principale: doi prieteni – unul stabilit la Paris și care, despărțit din tinerețe de filosofie, meditează acum la decepțiile sale și își notează amărăciunile în

silogisme memorabile, celălalt – trăiește într-un regim totalitar și înfundă pentru mulți ani pușcăria, între altele, pentru că citește cărțile prietenului sceptic de la Paris. Răspunsul lui nu ajunge la timp la destinație și de abia după 1990, când Noica dispăruse, publicul românesc a putut cunoaște punctul său de vedere "sur deux types de société"... Nu știm ce scrisese, întâi, Noica în epistola rătăcită, dar putem deduce că tema ei esențială nu poate fi decât teoria persanului sceptic din *Petite théorie du destin*. Știm însă ce-i transmite Cioran prietenului aflat în reclusiune sau, în momentul când o scrie, foarte aproape de ea... O confruntare așadar, fragmentară și inegală, dat fiind statutul diferit al combatanților, o comunicare cvasiclandestină într-un limbaj învăluitoare, uneori esopic.

Când punem, azi, cap la cap textele, remarcăm că, în viziunea celor doi filosofi, niciun tip de societate nu este acceptabil și că dintre cei doi amici îndepărtați, cel mai dezamăgit de exilul lui într-o țară reputată pentru libertatea ei (Franța) este Cioran, exilantul din afară. Celălalt, personaj prin excelență constructiv, natură stenică, filosof al acțiunii, caută salvarea prin cultură și, cum vom deduce, critică societatea occidentală care a optat pentru bunuri materiale. Situație paradoxală, trebuie să admitem. Cel ce trăiește într-un regim liber este sâțis de cultură și crede că civilizația se prăbușește în timp ce prizonierul unui regim totalitar crede cu ardoare că rezistența prin cultură este posibilă și că orientul european va salva, într-o zi, occidentul care a renunțat la cultură.

Dar să vedem mai întâi ce-i place și ce nu-i place acum (1957) filosofului din *exilul exterior*?! În stilul lui și în conformitate cu modul lui de a vedea lucrurile, lui Cioran nu-i place nici societatea occidentală (în speță Franța în care trăiește), nici cea orientală (România) din care a fugit. Nu-i mulțumit în nicio parte și în nicio limbă. Regretă „l'odeur de fraîcheur et de pourriture, le mélange de soleil et de bouse, la laideur nostalgique, le superbe débraillement” din limba pe care a părăsit-o (română), dar nu se grăbește să laude „idiomul de împru-

mut” la care a aderat în 1947 (franceza). O limbă – spune el (și va repeta sub diverse nuanțe) – de „o demnitate cadaverică”, de o *eleganță extenuată, inexpressivă, discretă până la vulgaritate, subtilă până la inexistență, obosită și pudică...* „Comment voulez – vous que s’en accomode un Scythe?” – întreabă el pe amicul îndepărtat, rămas în graiul valah? Întrebare retorică, bineînțeles... Înainte de a aștepta răspunsul destinatarului (Noica) să spunem că scitul (Cioran) s-a adaptat acestui idiom imposibil și încă repede și foarte bine. În 1949 publică volumul *Précis de décomposition* care a fost o revelație în primul rând prin stilul lui, iar stilul unui scriitor începe, cum știm, cu limba. Atât de bine și-a exprimat Cioran și în cărțile următoare dezamăgirile sale încât, după câteva decenii, criticii francezi au recunoscut în el un model de stil și, în esență, un mare scriitor. Mai reproduc o dată propoziția pe care am citit-o într-un număr din *L’express*, într-un articol semnat de Angello Rinaldi, un critic temut pentru judecățile sale: „cel mai mare scriitor al Franței de azi este românul Emil Cioran” (citez din memorie). Și nu este singurul. Așa că istoria acestui coșmar (coșmarul relațiilor filosofului Cioran cu acest „idiom de împrumut”) se încheie bine, degeaba se plânge el în scrisoarea către prietenul care s-a resemnat, scrie tot el, „à notre poussière natale”. Își face, cu această ocazie, o mică istorie a ideilor, opțiunilor, fantasmelor sale din trecut, adică din epoca tinereții. Le neagă pe toate și le va nega de multe ori de aici înainte, în scrierile publice și în corespondența sa bogată și variată. Este dezgustat de vechile dezgusturi și de ezitățile sale, atenție!, între „le fade et l’atrace”. În acest spațiu intră tot: o *tristețe bestială disimulată sub masca fervei, obsesia purității, repulsia față de parlamentarism, precaritatea liberalismului, refuzul Celorlaltă, ura față de bătrâni și față de jandarmul ungar („terreur de mon enfance transylvaine”), ideea de patrie* etc. „Patria nu-i decât o tabără în deșert” – scrie el, citând un proverb tibetan. Cioran nu se dezmințe. Refuză, uneori se căiește

(dar nu prea tare), se desparte de vechile dezamăgiri pentru a face loc unor dezamăgiri noi, cu mult mai mari și mai sumbre. Are încă oroare de jandarmul care i-a terorizat, s-a văzut, copilăria lui românească, dar visează acum să ispășească „en hongrois”, în limbajul opresorului: „je succombe à son charme et à son horreur, à tous ces mots de nectar et de cyanure, si adaptés aux exigences d’une agonie”.¹

Este clar: Cioran nu-și iubește trecutul (se va vedea cât de tare este obsedat de el în scrisorile către părinții, fratele și prietenii rămași în România!), în afară de copilăria de la Rășinari, nu și-a pierdut dezamăgirile vechi, în afară de fervea din interiorul dezamăgirilor, regretă unele din intoleranțele sale pline „de fast și de fatalitate”, în fine, moralistul nu admite niciun tip de societate (occidental sau oriental). „Ne aflăm în fața a două tipuri intolerabile de societate”, scrie el prietenului din estul Europei. „Diferențele de regim sunt mai puțin importante decât se pare – zice el; voi

1 *Oeuvres*, ed. Gallimard, p. 436.

sunteți singuri, forțați în să fiți, noi suntem singuri fără constrângere. Este atât de mare, oare, distanța dintre infern și un paradis dezolant? Toate societățile sunt rele, există doar trepte între ele, recunosc, și dacă eu am cules pe una dintre ele, se datorează faptului că știu să disting între nuanțele răului absolut”². Balanțul este, așadar, negativ și într-o parte și în alta, pentru acest „porteur et gacheur d’incurable, traître à tous les maux”, cum se caracterizează Cioran. Își face un portret care nu-i decât o variantă a celor anterioare. Nimic nu s-a schimbat. Nici conștiința de sine, nici imaginea lumii din afară. Originile sale? Le traduce, în continuare, în termeni negativi („dans le langage de l’autopunition, de l’humiliation assumée et proclamée, du consentement au désastre”). Scrierile de tinerețe? „Butade incendiare” menite să-i elibereze febra interioară. Maturul de acum (Cioran are 45-46 de ani când își judecă trecutul românesc) își desenează în acest fel chipul interior din epoca în care scrie *Pe culmile disperării* și *Schimbarea la față a României*: „J’avais une âme de loup, et ma férocité, se nourrissant d’elle-même, me comblait, me flattait; j’étais en somme le plus heureux des lyconthropes”³. Un vid, dar, absolut în care înfloresc o libertate până la urmă inutilă, un spațiu în care libertatea și impotența sunt sinonime. Cioran este scandalizat de neantul creat de civilizația occidentală unde toate utopiile se prăbușesc. În mijlocul ei se simte un intrus, un troglodit, „ultimul Mongol”, „l’héritier légitime des steppes”...

Bilanț catastrofal, eșec total, dezamăgiri vaste și adânci. Autoportretul este fixat în culorile neantului, puțin, parcă, mai obosite decât atunci când moralistul le folosea în scrierile sale de tinerețe. În fine, spiritul cioranian nu schimbă prea mult datele existenței sale în scriitura pe care o adoptă. Nu și-a schimbat nici ideile despre originile sale românești. Plusează chiar, aici și în alte comentarii, în privința inutilității noastre în istorie. Fantasma neantului valah îl bântuie,

în continuare și, văzând atâta vehemență în injustiție, te întrebi pe ce se bazează ea în literatura unui moralist atât de strălucitor? Plăcerea paradoxului, voința de a construi o mitologie cu și prin valorile negativității, bucuria flaubertiană de a răsturna ideile primite? Ipoteze – acestea și altele – de luat în seamă atunci când analizăm discursul voit și sclipitor „catastrofic” al lui Cioran. Sau, pentru al mai cita o dată: „un discours fast și fatalist”...

Ce gândește despre toate aceste fantasme, ipoteze, utopii intelectuale și morale amicul îndepărtat? Din datele pe care le avem, prima scrisoare a lui Noica (aceea care s-a pierdut și, înainte de a se pierde, a provocat răspunsul lui Cioran – *Lettre à un ami lointain*) a fost compusă și expediată spre sfârșitul anului 1956, atunci când revoluția de la Budapesta nu fusese încă înăbușită de tancurile sovietice. Din referințele pe care le ghicim în răspunsul lui Cioran, deducem că Noica era preocupat de evenimentele din țara vecină și-l încredința pe comilitonele său parizian că „Occidentul triumfă pretudindeni”⁴. O idee care-l irită pe scepticul Cioran, deja dezgustat, iritat de Occident și-i dă prilejul să-l mai încondeieze o dată în termeni foarte duri. A doua scrisoare a lui Noica (aflat acum cu domiciliul obligatoriu la Câmpulung-Muscel) este din 22-XI-1957. Un text important pentru biografia intelectuală a filosofului. Important și pentru istoria intelighenței românești după cel de-al doilea război mondial. Noica este, se știe, un caz special. Spre deosebire de prietenii săi Eliade și Cioran, rămași și împliniți, intelectualicește, în occident, el a rămas în țară și, după ce a trecut prin pușcărie, a voit să facă, în circumstanțele unui exil interior, cultură de performanță. Epistola este în fapt un mic eseu despre civilizația europeană despărțită de o cortină de fier, adică de două tipuri de societate, cum zice Cioran. Prietenul îndepărtat comentează, aici, ideile și fantasmele amicului care nu se simte bine în „canibalismul” occidental, îl

2 *Oeuvres*, ed. Gallimard, p. 439.

3 *Oeuvres*, ed. Gallimard, p. 434.

4 Cf. *Oeuvres*, note, ed. cit., p. 1411.

ceartă, îl sfătuiește, îl contrazice în chip cordial și își expune gândurile sale despre trecerea culturii de tip sătesc la cultura de tip industrial. Temă veche pentru Noica. Temă obsedantă pentru intelectualul roman, de ieri și de azi. Noica discută acum, pornind de la ideile lui Pascal despre *spiritul geometric* și *spiritul de finețe*. Occidentul ar fi optat pentru Aristotel, adică pentru *spiritul geometric*, în timp ce în estul european se manifestă *spiritul de finețe*, a optat sau a fost obligat să opteze pentru Pascal, adică pentru *spiritul de finețe*. Occidentul a scris „Cartea Facerii”, Orientul s-ar fi mulțumit cu „Cartea lui Iov”. Europa este în agonie și pentru a o salva trebuie împăcat Aristotel cu Pascal sau Pascal cu Pascal, altfel zis: *spiritul de finețe cu spiritul geometric*. Franța nu se mai vede pe sine, nu se mai acceptă, se socotește - ca tot occidentul de altfel - meschină și hidoasă. În genere, spiritul european - care a rodit în lume - trebuie să se întoarcă acasă și să se regăsească etc. Cam acestea sunt ideile lui Noica despre Occident. Nu-i prima și nici ultima oară când le formulează. Mai târziu - prin anii '70 sau '80 - când ieșise din detenție, scandalizează pe prietenii săi de la

Paris cu opinia că Europa Occidentală a optat pentru unt, nu pentru cultură... Judecată, evident, nedreaptă, ca și aceea, răspândită în scrierile teologilor ortodocși, că Europa a renunțat în Renaștere la idea sacrului și a desacralizat, astfel, cultura...

Ce-i recomandă acum (înainte de a trece prin experiența detenției) Noica prietenului său Cioran, pentru ce îl ceartă în limbajul lui mătășos, simbolizant, dezmiardător și, în același timp, revendicativ? Îl ceartă că și-a părăsit limba și îl îndeamnă să și-o regăsească pentru a-și exprima mai bine, mai convingător obsesiile. Rămânând în limba de împrumut, nu va fi decât „un simplu poet celt de limbă latină”: „Tu înțelegi tot ce e fecund și pozitiv în cutremurul acesta de la moartea frustă a sinucigașului până la moartea subtilă a culturilor, nu simți tot ce pierzi desprinzându-te de o limbă în care pulsează nemângâierea ultimă, spre a-ți turna neliniștea în tiparele unei limbi splendid împăcate, sortită să supraviețuiască în clase, clasică? Cum poți renunța la stilul morții pentru stil pur și simplu?! Lasă-mă să-ți amintesc de încă o vorbă de-a ta, pe care mi-o scriai acum mulți ani, într-un ceas

când pentru prima data erai fericit în dragoste: Gloria între patru pereți întrece slava împăraților, spuneai tu. La o asemenea glorie între patru pereți te îmbiu, atunci când te îndemn, să-ți regăsești limba. Vino să gravezi înefabilul pe nisipul unei limbi care piere.”⁵

„Persanul” de la Câmpulung judecă, aici, faptele parizianului plecat din Rășinari Transilvaniei. Și faptele nu sunt pe deplin mulțumitoare. Franța, în genere, și-a pierdut cumpătul și identitatea. Trebuie în consecință apărată de ea însăși. Cioran, metecul care a deprins subtilitățile unei limbi sterile, trebuie apărat de el însuși, este de părere Noica, exilatul din propria țară. Cât de bine întoarce el lucrurile! Dintr-un admirator al Apusului liber devine, în chiar închisoarea Estului, un judecător sever al Apusului. Nu ezită să pună întrebări muștrătoare și să ridice probleme esențiale, cum ar fi aceea privitoare la rățacirea occidentului în lumea spiritului geometric (lumea producției de bunuri materiale și a consumului dezmățat): „Căci lucidității de capăt de drum a Apusului, una din care îți place să te împărtășești și tu, îi opunem sensurile pe care vecinătatea noastră cu moartea în istorie ni le trezește. Iată de ce trebuie să te apărăm pe tine împotriva ta. Iar ceea ce ne apare într-adevăr izbitor, în cazul acesta al tău și al nostrum, este că ne situăm la fel față de Franța și de Apus ca față de tine: că trebuie să-i apărăm contra lor înșiși. Din toată nai-vitatea lucidității noastre, poate închipuite, poate nu, stăm astăzi să ne minunăm în fața Apusului și a Franței tale. Este rândul persanilor să se întrebe acum: *comment peut-on être Franglais?* Cum poate fi cineva atât de inteligent și totuși atât de puțin înțelegător, pricepător? (*Comment peut-on faire tant d'amour et si peu d'enfants?* - îmi venea în minte, pe când eram și eu în Franța). Cum poate fi o limbă atât de subtilă și totuși să exprime atât de puțin sensurile omului de azi? Nouă, persanilor, ni se pare că se întâmplă lucruri teribil de interesante, în lumea de azi, și regretul nostru este că par-

ticipăm atât de puțin la ele – din vina noastră sau din voia celor care fac o experiență de laborator asupra-ne. Dar surpriza noastră este să vedem că nici Franța, trăind în alt climat și dispunând de alte mijloace, nu participă la lucruri, ba nici măcar nu le tălmăcește. Vocația Franței ni se păruse tocmai că este de a înțelege și a da înțelesuri universale. De câteva decenii însă Franța cere explicații, în loc să explice. Ce s-a întâmplat cu ea? Ce s-a întâmplat cu voi?”

Discursul noician (să-l numim: discursul persanului cu puține libertăți de expresie - și acelea drastic controlate – adresate prietenului din occident care se plânge de vidul, neantul în care a picat!) merge pe această linie, nu ușor de descifrat în substanța ei: admiră spiritul european și socotește că el a rodit în lume și a civilizat lumea, dar, totodată, îi reproșează faptul că a părăsit calea spiritului. Morala fabulei este că trebuie apărate valorile Occidentului de un occident care s-a predat spiritului geometric. Este rândul Europei de Est să judece o Euro-

5 Documente, Arhiva Constantin Noica. Dezvăluirea comorii confiscate în „Viața Românească”, nr. 9-10, sept.-oct. 1996, pag. 111-120, sub îngrijirea lui M (arin) D(iaconu).

pă care se pregătește să moară, tăiată în două. Luându-și în serios rolul, Noica (persanul) trimite acest mesaj fratelui risipitor și înstrăinat într-o lume care și-a pierdut echilibrul:

„Din colțul acesta de lume unde, după cum știi, comentariul a fost întotdeauna singura noastră formă de participare la istorie, ni se pare limpede: moare o Europă și triumfă o alta; moare o Europă a spiritului de finite și triumfă una a spiritului de geometrie. Voi vă tânguți că moare, cu voi și în jurul vostru, Europa spiritului de finețe, dar nu vedeți triumful celeilalte și nu *vă* vedeți în el. Bineînțeles, nu știm prea bine nici noice trebuie să denumim prin Europa spiritului de geometrie: am putea spune că geometrie e fizicalismul, față de istorismul celeilalte Europe; geometrie, spiritual de ordine, față de subtilitatea spiritului de libertate; geometrie grosolană inginerescul față de spontaneitatea vieții; setea de inovație față de creativitatea tradiției; sau mai ales, geometrie ar fi sensurile de distinctive față de cele de nuanțare. Dar că sunt *două* versiuni, ale Europei, că sufletul European a fost de la început spart în două și active pe două planuri este ceva isbitor în trecut și isbitor și astăzi.”

Ce urmează în demonstrația persanului nu mai este limpede și nici foarte original: în propozițiile lui pline de aproximații și cu nuanțe care, parcă, se pândesc între ele, ca să nu se greșescă, el pare că apără opțiunile estului – silite, impuse, dealtfel, și deloc încurajatoare pentru spirit și, în genere, pentru condiția omului – și statutul lui într-o lume în care libertatea se zice că este o necesitate, o necesitate însă condiționată, supravegheată... Metafizica învăluitoare a lui Noica, de regulă atât de seducătoare, coboară în paradoxuri sociologice și morale greu de acceptat. Să-i acordăm, totuși, circumstanțele atenuante pe care destinul lui le merită din plin. Noica răspunde prietenului înstrăinat așa cum poate și cât poate. Face, în consecință, concesii și nu-și spune gândul până la capăt. Respinge exilul din afară și acceptă exilul interior („am început să înțelegem că e mai multă platitudine în destinele noastre: până și exilul vostru banal, care riscă să vă ducă la nostalgie,

patriotism și sentiment, ce puțin lucru este, față de exilul nostru subtil, exil printre ai tăi, la tine acasă uneori, în lumea ta și totuși dintr-o dată vidat de ea; câteodată, când și noi, ni se pare chiar interesant, și atunci scriem interesant, și atunci scriem jurnalele sau operele geniale – pentru sertare”), conchizând în chip paradoxal că „*tout compte fait*, e mai bine aici”.

Ce-am mai putea zice? Că prietenul înstrăinat (fratele răătăcitor) se plânge de inconsistentă lumii în care răătăcește să se expună într-o limbă epuizată, iar persanul (fratele fratelui risipitor, rămas lângă casă!) critică, în confesiunea lui, lumea în care răătăcește fratele plecat de acasă, și încearcă să găsească argumente pentru a-și justifica alegerea și condiția în care a căzut. O parabolă biblică adoptată la circumstanțele lumii europene din a doua jumătate a secolului al XX-lea (o parabolă care-i place lui Noica și o va utiliza în mai multe rânduri în scrierile sale!) care, în morala ei, nu dă câștig de cauză nimănui. Căci, dacă o traducem în termeni mai preciși, ce aflăm? Aflăm că fratele risipitor „este de partea unei Europe care moare, Europa nuanțelor”, iar celălalt este de partea unei Europe care și-a pierdut iluziile în privința jumătății ei occidentale și i-a rămas doar libertatea (cât de mare?) de a o judeca și de a-i da sfaturi de care, rămâne vorba între noi, nimeni nu ține seama. Cioran deplânge pierderea utopiilor, Noica – prietenul, confidentul care își asumă rolul persanului (huronului – un huron, însă, educat de filosofia de școală și ispitit de sofisme inteligente) crede încă în utopia supraviețuirii prin cultură, adică prin spiritul de finețe. Paradoxul acestei corespondențe dintre doi reprezentanți eminenți ai generației lor, între două mari destine, în fond, în cultura română, este că cel rămas în *exilul interior* este mai optimist, mai îngrijorat de soarta Europei, mai decis să împace *Europa spiritului geometric* cu *Europa spiritului de finețe* (astfel zis: s-o reunifice măcar spiritual), în timp ce *exilatul din afară*, fixat în spațiul tuturor libertăților, nu mai crede în nimic și nu mai vede decât vidul și neantul european. Între cele două societăți, el nu constată decât diferența dintre infern și un paradis dezamăgitor.

COLABORĂRI INTERACADEMICE Argument

Abstract

În ziua de 10 iunie 2013 a avut loc la Paris a doua Sesiune comună a Academiei de Științe Morale și Politice din cadrul Institutului Franței și a Academiei Române. Prima sesiune s-a desfășurat în anul 2002 și a avut ca temă de dezbatere relațiile dintre cele două Academii. Cea de a doua a avut loc în anul 2013, a reluat această temă de interes reciproc și a propus, ca subiect punctual de discuție, șansele modelului cultural francez (un model care a avut o mare reverberație în lumea românească timp de mai bine de un secol și jumătate) în circumstanțele procesului de globalizare. Un prilej de a discuta nu numai despre modelul cultural francez, dar și despre problema identității naționale și despre șansele culturilor, limbilor zise „mici”.

După cuvintele introductive rostite de președintele în exercițiu al Academiei de Științe Morale și Politice din Franța (Bertrand Collomb) și președintele Academiei Române (acad. Ionel Haiduc), acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură a Academiei Române și președintele Fundației Naționale pentru Știință și Artă a prezentat conferința Le modele culturels français en Europe, nous survivra-t-il? Cu această ocazie, au fost prezentate publicațiile Fundației Naționale pentru Știință și Artă, între care volumul omagial Penser l'Europe (tipărit cu prilejul celei de-a zecea sesiuni a Seminarului „Penser l'Europe”, organizat anual de Fundația Națională pentru Știință și Artă, în colaborare cu Institutul Franței, Institutul Francez de Relații Internaționale.

Academia Regală Bel-giană de Limbă și Literatură Franceză, Academia Regală Spaniolă de Științe Economice și Financiare și Academia Regală a Doctorilor din Barcelona), Jurnalul românesc al lui Thierry de Montbrial și volumul Penser l'Europe/A gândi Europa (ediție bilingvă), care cuprinde intervențiile lui Thierry de Montbrial - membru de onoare al Academiei Române - în cadrul seminarului de la București.

La sesiunea comună a celor două academii au participat: acad. Ionel Haiduc - președinte al Academiei Române, acad. Dan Berindei și acad. Marius Sala - vicepreședinți ai Academiei Române, acad. Maya Simionescu - președinte executiv al Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Monseniorul Ioan Robu, membru de onoare al Academiei

Române, prof. Andrei Marga - președinte al Institutului Cultural Român, E.S. Bogdan Mazuru - ambasadorul României la Paris și mai mulți membri de onoare din Franța ai Academiei Române.

Delegația Academiei Române și a Fundației Naționale pentru Știință și Artă s-a întâlnit cu E.S. Andre Vingt-Trois, Cardinalul Arhiepiscopiei din Paris, și cu personalități din lumea academică franceză. Reproducem în continuare intervențiile din cadrul reuniunii comune a celor două academii.

Cuvinte-cheie: Institutul Francez, Academia Română, globalizarea, Modelul culturii franceze, identitatea națională

Last year, the representatives of the Academy of Moral and Political Sciences at the Institute de France (French Institute) and the Romanian Academy have met in a second joint session in Paris. The reason for this meeting was to renew the discussions about the relations between the two academies and to focus on the question of the chances that the French cultural model has to resist in the nowadays world under the circumstances of the globalization process that is taking place. The participants have risen the problem of the national identity that must be preserved and the chances these "small" cultures and languages have in this context. On this occasion, Academician Eugen Simion presented his ideas in a lecture entitled The French Cultural Model in Europe, Will We Survive It (Le modèle culturel français en Europe, nous survivra-t-il ?).

Keywords: Institute de France, Romanian Academy, globalization, French cultural model, national identity

Ionel HAIDUC*

L'Académie Roumaine à Paris**

C'est un grand honneur pour nous et notre institution, l'Académie Roumaine, d'organiser en commun ce séminaire et d'être accueillis dans ce cadre à l'Académie des Sciences Morales et Politiques de l'Institut de France.

L'Académie Roumaine a un respect particulier à l'égard des Académies Françaises qui, le long de son histoire, ont constitué pour elle un véritable modèle.

L'Académie Roumaine a été fondée en 1866 sous le nom de Société Littéraire Roumaine et l'an suivant, en 1867, elle est devenue la Société Académique Roumaine. C'est en 1879, après la déclaration de l'indépendance de la Roumanie, par le haut Décret Royal, que cette Société s'est assumé la dénomination d'Académie Roumaine.

Dès le début de son existence, la principale mission de notre Académie a été de cultiver la langue et la littérature roumaines. L'un des premiers grands projets de l'Académie a été d'élaborer le *Dictionnaire Trésor de la Langue Roumaine*, travail qui a duré, avec des interruptions, plus d'un siècle. Le premier fascicule du dictionnaire a été publié en 1906, mais à peine en 2010, sous la direction du professeur Marius Sala, membre de notre Académie, cet ouvrage a été complètement terminé et intégralement publié en 19 volumes, avec 18 000 pages, 175 000 mots et leurs variantes.

En ce qui concerne l'histoire, en 2002, l'Académie Roumaine a publié les premiers volumes d'un grand *Traité d'Histoire des Roumains*. Jusqu'en 2008, ont paru dix

volumes couvrant l'histoire de notre pays jusqu'en 1948. A présent, sous la coordination du professeur Dan Berindei, membre de notre Académie, est en train d'être publiée une nouvelle édition, révisée et complétée, dont les premiers six volumes ont déjà paru.

Une autre réalisation dont l'Académie Roumaine est fière, est la publication intégrale, en forme facsimilée, des manuscrits du poète national Mihai Eminescu, en 38 volumes, sous la direction du professeur Eugen Simion, lui aussi membre de notre Académie.

A présent, l'Académie Roumaine couvre tous les domaines de la science, de la littérature et des arts, mais nous considérons que la langue nationale est toujours notre préoccupation la plus importante. Tout comme il se passe probablement en d'autre pays, le roumain est soumis à une forte pression de l'anglais et dans le langage courant on adopte inutilement des mots et parfois même des expressions anglaises, en remplaçant ceux existants dans le roumain. La presse et la télévision sont moins préoccupées de conserver la pureté de la langue roumaine et c'est l'Académie Roumaine qui s'assume cette mission.

Mesdames et Messieurs,

Les relations entre nos académies et, généralement, entre nos cultures, sont anciennes et durables, concrétisées par l'élection de certains hommes de science et de culture en tant que membres d'honneur de

* Academician, Președintele Academiei Române.

** Sesiunea comună a Academiei de Științe Morale și Politice din cadrul Institutului Franței și a Academiei Române (10 iunie 2013, Paris, Franța)

l'Académie Roumaine et par l'organisation en commun de certaines actions. Le long de son histoire, en signe de haute estime, on a élu comme membres de l'Académie Roumaine 165 personnalités illustres de la science et de la culture françaises. Il est à remarquer qu'en 1867 un Français, Edgar Quinet, fut le premier érudit étranger invité à faire partie de l'Académie Roumaine.

Nous nous rappelons, avec un grand plaisir, l'organisation à Paris en 2002 de la séance commune de l'Institut Français et de l'Académie Roumaine, pour célébrer les relations traditionnelles de collaboration entre les communautés scientifiques de France et de Roumanie, suivie par la publication d'un volume dédié à la coopération entre nos deux académies.

A l'occasion de l'Anniversaire des 140 ans depuis la fondation de l'Académie Roumaine, les 3-4 avril 2006, l'Académie Roumaine a organisé à Bucarest une séance solennelle en l'honneur de l'Institut de

France, à laquelle ont participé des membres distingués de cette institution.

L'Académie Roumaine a organisé ces derniers douze ans, grâce à l'effort de notre confrère Eugen Simion, le président de la Fondation Nationale pour la Science et l'Art, le séminaire international «Penser l'Europe», en collaboration avec l'Institut de France, notamment avec l'Académie des Sciences Morales et Politiques, l'Institut Français des Relations Internationales, l'Académie Royale des Sciences Economiques et Financières d'Espagne et l'Académie Royale de Langue et de Littérature Française de Belgique. La langue du séminaire est le français et, jusqu'à présent, on a publié douze volumes.

Les relations de l'Académie Roumaine avec les Académies de l'Institut de France nous font honneur et représentent pour nous l'occasion d'une collaboration et d'un modèle à appliquer que nous estimons particulièrement.

Eugen SIMION*

Le modèle culturel français en Europe, nous survivra-t-il?*

Pour cette séance commune de nos Académies, nous avons choisi de débattre un sujet délicat, très délicat même: le sort d'un grand modèle culturel -le modèle français - qui, nul ne l'ignore, a joué un rôle important en Europe et, plus généralement, dans le monde. Au XIXe siècle et durant une bonne partie du XXe siècle, il a tenu un rôle essentiel dans la culture et la vie politique de la Roumanie. La Roumanie moderne s'est constituée - ce n'est pas un secret - suivant le modèle français. Vers 1840, des étudiants roumains, originaires de toutes les provinces du pays, font, à Paris, des études de droit, de littérature et d'histoire, apprennent à construire des ponts et des chaussées, suivent les cours de Michelet et d'Edgar Quinet; entrent en contact avec les loges maçonniques et initient des projets d'intérêt national (distribution des terres aux paysans, modernisation du pays et, avant toute chose, union des principautés roumaines et leur indépendance¹). En 1848, certains d'entre eux participent à la révolution de Paris, tandis que d'autres déclenchent la révolution en Valachie, en Moldavie, en Transylvanie ... La France fait partie de leur discours. *Le modèle français* est toujours invoqué avec amour et reconnaissance. „*La France est une religion — elle est Dieu*” - écrit un étudiant. Deux jeunes révolutionnaires - C.A. Rosetti et Ion C. Bratianu - écrivent à

Michelet: „*c'est votre esprit qui nous a animés; ce sont vos idées de traduire*”. Une fois revenus au pays, ces jeunes enthousiastes vont essayer de faire bouger le monde ankylosé de l'Est de l'Europe où fonctionnent encore les structures d'un féodalisme de type oriental. Tentative qui connaît un certain succès. „*La Petite Roumanie*” de 1859 est leur oeuvre. Modernisation de la société, synchronisation de la littérature (en 1840 - premières oeuvres romantiques; en 1880 - premiers accords du symbolisme dans la poésie roumaine; vers 1870 - premières traductions de la poésie de Baudelaire; enfin, Lamartine et Hugo sont, entre 1840 et 1870, les auteurs que deux générations de poètes roumains désireux de s'affirmer dans leur langue maternelle traduisent et imitent le plus). Au siècle des nationalités, le siècle du romantisme, la langue roumaine modernise son vocabulaire en empruntant des termes au français. 22,12 % du vocabulaire représentatif du roumain est d'origine française. Le roumain occupe ainsi la première place, parmi les langues romanes, pour ce qui est des emprunts au français.

Comment expliquer cette attraction, cette sympathie pour la France chez ces „*Italiens orientaux*”, appellation donnée par Michelet aux Roumains? Il faudrait en parler longuement. Mais on n'en a pas le temps. Le thème de mon intervention est tout

* Academia Română, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură, directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

** Sesiunea comună a Academiei de Ştiinţe Morale şi Politice din cadrul Institutului Franţei şi a Academiei Române (10 iunie 2013, Paris, Franţa)

autre: le modèle culturel qui a dominé pendant deux siècles la politique, la diplomatie et la culture de l'Europe nous survivra-t-il, oui ou non.

Une seule chose serait peut-être à préciser. Dans l'Est de l'Europe; la France est perçue comme le pays de la démocratie et de la dignité nationale. L'esprit français s'est identifié à l'esprit européen. Se synchroniser avec l'Europe (obsession des pays de l'Est) c'était, pendant très longtemps, se synchroniser avec la France. „Emprunter” des formes européennes signifie commencer par des „formes” françaises. De façon que, pendant à peu près deux siècles, les Roumains se sont inspirés du modèle français. La modernité littéraire roumaine a comme point de départ des modèles français (Baudelaire tout d'abord). Proust est très vite accepté (en 1920 déjà, premiers échos dans la critique littéraire roumaine) et, sous son influence, moins d'une décennie et demie plus tard, apparaissent les „proustiens” dans la prose roumaine (Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, Camil Petrescu, etc.)... Ce n'est pas le seul modèle dans la prose roumaine mais

c'est, à coup sûr, le plus productif. Il s'harmonise avec la synchronisation de la critique littéraire. C'est le moment où „l'impressionnisme” critique gagne du terrain et où le roman roumain „s'urbanise” en passant des thèmes ruraux aux thèmes spécifiques des grandes agglomérations urbaines. La deuxième guerre mondiale met un point final à cette évolution. *Le modèle culturel français* traverse, jusque vers 1970, une véritable éclipse. Il n'est pas d'ailleurs le seul...

Mesdames et Messieurs,

J'ai fait cette introduction pour revenir à la question que je me suis posée à moi et que, si vous le permettez, je vais vous poser à vous. Quelles sont les chances de ce modèle dans le monde actuel et, surtout, qu'en sera-t-il demain dans un monde globalisé où le français a perdu sa prééminence et où Paris n'est plus le seul centre de culture par où les talents et les valeurs doivent passer afin d'être confirmés ... Les critères ont changés, les priorités sont modifiées, l'art a perdu sa place dans la hiérarchie des valeurs de l'esprit; enfin, le *Poète* est de moins en moins visible dans la mythologie du monde contemporain. Sa place a été prise par *l'homme politique*. Quelle est la force de séduction et quel est le défi lancé de nos jours par le modèle français? Quelle perception on a - de l'autre bout de l'Europe, des confins orientaux de la romanité - de l'identité de la France dans cet ample processus de mondialisation et dans cet effort de construire une Europe des nations qui, nous l'appelons de nos vœux, sera une Europe des cultures nationales en tout premier lieu? La question qui se pose depuis une cinquantaine d'années c'est de savoir si la France reste toujours une grande puissance. Je l'avoue sincèrement: le thème ne me passionne pas.

La France n'est plus, à coup sûr, une puissance coloniale, elle n'a plus (depuis un bon moment) un empire, mais elle est restée une grande puissance culturelle. S'assurant ainsi, pour longtemps encore, non pas la suprématie, mais la permanence, la présence dans le monde de l'esprit. Cela me semble essentiel. Les grandes puissances

dominent le monde, puis on les voit s'essouffler; d'autres grandes puissances surgissent, elles se heurtent, se démantèlent. Pour résumer: les grandes puissances sont éphémères, les grandes cultures perdurent. Quelqu'un (un philosophe) disait que les peuples qui n'ont pas une culture puissante risquent de disparaître de l'histoire ou de chuter dans la catégorie informe des „peuplades”. Le philosophe donne l'exemple des Turcs d'aujourd'hui: descendants d'un empire qui terrifiait autrefois l'Europe, ils sont devenus les éboueurs de l'Allemagne ... Je ne vais pas gloser sur la justesse de cette remarque. Je pense même qu'elle est injuste. La Turquie contemporaine possède un potentiel culturel et peut réserver de grandes surprises. Mais j'aime l'idée qu'un peuple sans culture est vulnérable dans l'histoire. Surtout dans le monde actuel qui tend à devenir un village planétaire,

construit selon le principe des vases communicants.... À l'intérieur de ce système, seules les cultures peuvent nous différencier (positivement) et protéger nos traditions spirituelles.

Heureusement, la France est restée, je le répète, une puissance culturelle. Mais son modèle existentiel (son style de vie), de même que son modèle culturel se sont modifiés. Sont-ils encore attractifs, stimulants? Les jeunes intellectuels sont-ils toujours motivés pour rechercher la France ou bien se rendent-ils, alléchés par de généreuses récompenses matérielles, aux États-Unis? À mon avis, il existe beaucoup de raisons pour qu'un jeune vienne à Paris afin d'y parfaire sa formation dans des disciplines de pointe. Oui, Paris n'est plus la ville la plus attractive de France; Paris n'est plus, je le répète, l'unique centre de la science et de la culture. Mais, avant toute chose, Paris

ne vit plus seule. Le réseau informatique la „connecte” au reste du monde.

Quelques données nouvelles influencent, je pense, le destin actuel de la France et l'identité de son modèle existentiel: a) la France n'est plus seulement le pays des arts, la capitale artistique du monde; c'est aussi un pays performant dans les domaines de pointe de l'industrie; b) la France continue d'être un État unitaire national mais qui abrite plusieurs cultures, plusieurs religions, plusieurs communautés ... Un exemple: en France vivent sept ou huit millions de musulmans qui aspirent à s'intégrer socialement tout en gardant leur religion, leur culture etc. Comment fonctionne, dans ce cas, le modèle français? c) la France a retrouvé, ces dernières décennies, sa force diplomatique et est, aux côtés de l'Allemagne, la principale voix de la communauté européenne ... Elle adopte souvent des positions courageuses et justes (voir le cas de l'Irak); mais ses politiciens violent parfois les principes qu'elle a elle-même promus et cultivés en Europe (le bombardement de Belgrade)... Le discours politique français, dans cette circonstance, m'a semblé vulnérable, empreint de politicianisme et non-spécifique pour le modèle français.

Je dois l'avouer - la France se débrouille encore, se débrouille encore bien dans les circonstances du monde contemporain. Elle est restée un pays d'accueil, elle respecte et défend les droits de l'homme, elle cultive la tolérance et la démocratie ... Son système politique fonctionne, ses gouvernements sont toujours menacés (ce qui est bien), le terrorisme semble être sous contrôle. Certes, ces dernières décennies, la France n'a plus donné de grands écrivains de fiction (comparables à ceux de la génération de Malraux et de Céline); mais, avant que de le lui reprocher, rappelons-nous que Roland Barthes avait affirmé que le mythe du grand écrivain a disparu et que, à sa place, c'est le *mythe du professeur* qui s'est imposé. La France d'aujourd'hui a, certainement, des professeurs éminents et, surtout, la France continue d'adopter des intellectuels venus de toutes parts.

Comme on le sait, la Roumanie a, par le passé, donné à la France un grand nombre d'écrivains et d'hommes de science - de Panait Istrati à Eugène Ionesco, Cioran, Stéphane Lupasco, Tristan Tzara, Victor Brauner, Gherasim Luca, etc. On n'a pas le temps de les évoquer tous. Rappelons seulement que, aujourd'hui, il existe en France une forte communauté d'intellectuels d'origine roumaine qui vit et publie en français. Cette forte vocation d'*accueillir* les talents et de leur permettre de s'affirmer constitue un argument de poids en faveur de la France. Un argument de poids en faveur de l'avenir du *modèle culturel français*.

Mesdames et Messieurs,

Avant de finir, je reviens à la question que j'ai posée au début de mon exposé: *le Modèle français nous survivra-t-il?* Ce modèle dont les Français ont longtemps cru - et il y en a qui continuent de croire - qu'il a une valeur civilisatrice universelle et, par conséquent, peut être un modèle à suivre. Paul Valéry écrivait {*Pensée et art français, Oeuvres, II*): „Notre particularité (parfois, notre ridicule, mais souvent notre titre de gloire) c'est de nous croire, de nous sentir universels”, je veux dire „hommes d'univers”. Observez le paradoxe: avoir, comme particularité, „le sens de l'univers” La France a-t-elle perdu cette „particularité”, perdra-t-elle, à l'avenir, cette vocation universelle? Ou bien, comme le présageait Marcel Raymond dans *Génies de France (Les cahiers du Rhône, 2, 1942)*, le modèle français - expression de l'humanisme européen - continuera-t-il d'être un point de repère et d'offrir au monde un modèle existentiel et un modèle spirituel dignes d'être suivis? „Car, disait l'illustre professeur de Genève, auteur d'un livre essentiel (*De Baudelaire au surréalisme*), cette humanité française tend à l'universel. Pays de races et de sang mêlés, la France reçoit et concentre en soi les dons de sa nature et de la nature. Issue de la confusion la plus intense, elle compose lentement l'image universelle de l'homme. Ce génie n'est pas replié sur lui-même et fermé, retranché sur sa différence. Dans l'humanisme rationaliste des «philosophes», qui rêvaient d'amener l'intellect de tous les hommes

à une parfaite coïncidence, dans l'humanisme des classiques qui voulaient assumer le plus d'humanité possible, ou encore dans l'humanisme chrétien qui ne s'accomplit que par la communion des âmes, on observe toujours un dépassement, un glissement au général et à l'universel. "

Que pourrait-on ajouter pour soutenir le modèle culturel français aujourd'hui, à l'époque des incertitudes (comme l'appelait un grand savant, Ilya Pri-gogine), où tout change et où toutes les hiérarchies s'écroulent? J'oserais affirmer que *le modèle français* a encore un avenir, qu'il a toujours la vocation de soutenir et de modeler *l'esprit européen* parce que:

Il n'est pas seulement l'expression de *l'esprit français* («le génie de la France»); il est, pour une large part, l'expression de *l'humanisme européen* ou de ce que, selon Valéry, on appelle «l'esprit européen» (avec ses trois grandes racines: l'esprit de la Grèce que Valéry appelait «la géométrie grecque», la spiritualité latine et les traditions judéo-chrétiennes). Aussi longtemps que toutes ces valeurs existeront, le modèle français est et sera nécessaire. Si tout cela s'écroule, alors... Alors ce sera à d'autres d'évoquer ce malheur. Moi, personnellement, je n'y crois pas ...

Le modèle français, il est clair, ne fonctionnera pas tout seul. Il doit admettre des alliances profitables et nécessaires à la civilisation et à la culture d'aujourd'hui et de demain. Nécessaires et inévitables aujourd'hui même, quand il est confronté au modèle anglo-saxon non seulement dans le domaine des technologies de pointe, mais aussi (ou surtout) dans le domaine culturel. Nombre d'essayistes français, je l'ai noté, déplorent le fait que le roman américain a „tué” (c'est le terme employé) le roman français et, s'il a tué le roman français, il a tué le roman européen. Cela pourrait être vrai. Moi, critique et théoricien de la littérature, je ne crois pas à la mort de la littérature. Je crois seulement à sa lutte pour la survie aux prises avec son solipsisme et son formalisme, mais aussi avec la facilité et l'agressivité des médias. La morale de cette fable: le modèle français ne doit pas se nour-

rir de la gloire de son passé; il doit adapter ses outils et imposer sa force que personne, au fond, ne peut lui enlever.

Je crois par ailleurs que le modèle culturel français survivra (comme cela arrive, en littérature, pour le modèle espagnol) dans (et aussi) d'autres langues que le français - qui est en évidente perte de vitesse. Tout bien considéré, *l'esprit* qui se trouve à la base de ce modèle est déjà universel et continue d'orienter le monde (je pense aux *droits de l'homme*) même si la technologie vient d'autres horizons. Celui qui utilise l'internet a appris quelque chose des Français: *la leçon de la liberté et de l'égalité des hommes*. Saurait-elle disparaître?

Le modèle français ne doit pas disparaître parce qu'il a dans sa structure un élément essentiel: *l'identité d'une langue et d'une nation*. Saurait-on renoncer à notre identité? Une nation (une culture) peut-elle renoncer à ce qui lui est propre? Ce serait un suicide accepté...

Enfin, si le modèle français disparaît, c'est toute une partie de notre culture, c'est-à-dire une partie de ce qu'est l'homme européen qui va disparaître. Il n'est certes pas le seul à avoir civilisé la planète, mais son esprit a changé la face du monde. Paul Valéry, ce grand européen, l'a déjà dit il y a à peu près cent ans. Il existe donc un espoir pour le modèle français, c'est-à-dire une chance pour nous tous qui croyons aux valeurs de l'humanisme européen.

Pour conclure, le modèle culturel français continue de fonctionner, il est toujours séduisant, nous pouvons lui faire confiance ... Il continue d'être nécessaire en Europe et, s'il est nécessaire en Europe, il est indispensable au monde contemporain qui tend à s'universaliser. En tant qu'intellectuel originaire d'un pays ayant une autre histoire et une autre situation géographique, j'accepte la prudence de la France devant les enjeux et les risques du processus de mondialisation. Je suis content de constater que la France n'ignore pas ceux qui sont contre la mondialisation... Cela veut dire que la France postmoderne est restée fidèle à son principe traditionnel: il est interdit d'interdire.

Thierry de MONTBRIAL*

Séminaire «Penser l'Europe est pour moi une richesse exceptionnelle»**

Mes chers confrères de l'Institut de France et de l'Académie Roumaine - j'ai beaucoup d'amis ici présents -, je voudrais très succinctement non pas développer mais esquisser quatre points auxquels j'attache de l'importance.

Le premier, c'est que pour connaître le monde il faut voyager. Il faut aller vers les gens, il faut voir les gens chez eux. J'ai maintes fois observé dans ma vie qu'une personne que vous recevez dans votre bureau ou chez vous, cette même personne que vous voyez chez elle, dans son univers, ce sont deux situations totalement différentes. Et je constate hélas que beaucoup de Français qui parlent par exemple de la Roumanie, le font sans avoir la moindre connaissance de ce pays aujourd'hui. Souvent ils disent des contre-vérités, parfois blessantes d'ailleurs pour les pays dont ils discutent. Et si l'on ne peut pas voyager, il faut pratiquer dans ses propos la vertu de la prudence élémentaire. Cela, c'est mon premier point. Pour ce qui me concerne, mon destin a été de visiter la Roumanie très vite après la chute de Ceausescu. J'avais refusé de m'y rendre antérieurement. Depuis je n'ai cessé d'y aller, parfois plusieurs fois par an. Et d'ailleurs je dépose sur le bureau de l'Académie ce livre qui est différent de celui qu'a présenté Eugen Simion. Il s'agit d'un *Journal de Roumanie*. Comme son nom l'indique, c'est un journal, donc écrit au fur et à

mesure, publié en français et en roumain. J'ai découvert dans ce pays des trésors extraordinaires. Je me souviendrai toujours, dans mon premier voyage en 1990, alors que le pays était blessé après tant d'années de souffrances, de cet émerveillement de rencontrer tant de personnalités attachées à notre culture, qui parlaient un français parfait, qui avaient réussi malgré le traumatisme des années Ceausescu se maintenir informées de ce qui se passait en France et plus généralement en Europe. Je ne suis pas sûr que nos amis roumains aient été payés de retour, si j'en juge par les commentaires que je lis encore aujourd'hui dans la presse

* Membre d'honneur de l'Académie Roumaine, Institutul Francez de Relații Internaționale, Academia de Științe Morale și Politice (France), e-mail: romanenko@ifri.org.

** Sesiunea comună a Academiei de Științe Morale și Politice din cadrul Institutului Francez și a Academiei Române (10 iunie 2013, Paris, France)

française quand il s'agit de leur pays.

Le deuxième point, c'est notre séminaire «Penser l'Europe». Comme l'a dit le président Eugen Simion, nous allons tenir notre douzième édition cette année. Ce séminaire est pour moi une richesse exceptionnelle, parce que justement on y parle de l'Europe. Avec qui? Pas avec les Allemands, pas avec les Anglais, mais avec les pays de la région, avec la Roumanie, avec la Serbie, avec le Monténégro, plus généralement avec l'ex-Yougoslavie, et même d'ailleurs avec la Belgique, un point de vue dont Jacques de Decker va nous entretenir ensuite. Et cela, je peux vous dire que c'est une richesse inesti-

mable, car nous avons trop tendance à parler de l'Europe, si j'ose dire, entre « grands » pays de l'Europe. Et là aussi, je me permets de me répéter: parler de l'Europe à Bucarest n'est pas du tout la même chose que de faire le même séminaire avec les mêmes personnes à Paris.

Mon troisième point, qui est également un témoignage, c'est que oui, ne nous faisons pas d'illusions, l'influence de la France décroît très fortement. Quand on voyage beaucoup, et en dehors des milieux officiels, on ne peut pas ne pas s'en apercevoir. Mais nous avons de beaux restes. Il y a de l'espoir. Eugen Simion vient de nous donner un certain nombre de raisons, mais permettez-moi de vous donner aussi un témoignage qui est unique. Il s'agit d'un voyage, aussi, qui n'était pas en Roumanie mais en Azerbaïdjan, en 2004. Me voilà dans un endroit qui n'avait pas vu de Français depuis Alexandre Dumas! Je me trouve là, dans un lieu complètement perdu du Caucase, le seul Français qu'on avait vu depuis ce grand homme. Et là, je me suis senti, l'espace de quelques heures, responsable. Responsable, parce que ce n'était pas moi personnellement, ce n'était pas l'individu qui importait, c'était la France. Ce que j'ai trouvé extrêmement émouvant, c'est que justement ils attendaient quelque chose de la France. Et cela, je le constate dans tous mes voyages. Je crois que même si l'influence de la France est pour le moment en déclin -déclin et non décadence, le déclin est réversible -, on attend des choses de nous. Il faut donc que nous nous sentions responsables.

Ce qui m'amène à mon dernier point, qui est le rôle des académies. Lorsque nous avons entrepris ce projet avec l'Académie Roumaine, en 2000, nous avions l'idée de faire un travail entre académies. Je voudrais profiter de ce témoignage pour exprimer le souhait à mes confrères de l'Institut de France, et particulièrement de l'Académie des Sciences Morales et Politiques, que nous soyons beaucoup plus dynamiques dans le travail inter-académique, et que nous allions davantage vers les autres.

Je vous remercie.

Jacques DE DECKER*

Notre monde économique est en train d'envahir le monde économico-culturel**

*Monsieur le Président,
Monsieur le Secrétaire Perpétuel,
Monsieur l'Ambassadeur,
Mesdames et Messieurs,
Chers confrères,*

Je voudrais faire porter cette brève intervention sur deux points, le premier c'est la question du modèle français qui a été très bien développée par mon ami Eugen et par Thierry de Montbrial et à quoi je voudrais ajouter une dimension qui est extrêmement urgente et tout à fait d'actualité.

C'est ce qu'on appelle communément l'exception culturelle. Nous savons que le quatorze de ce mois va se disputer plus que se discuter à Bruxelles l'attitude de l'Europe dans cet affrontement absolument essentiel dans lequel évidemment la France joue depuis très longtemps un rôle tout à fait moteur et essentiel.

Je dis „depuis longtemps” car je me souviens d'avoir participé vers 1990 à une manifestation à Strasbourg qui était menée par Gérard Depardieu, du temps il est encore très solidaire avec les questions françaises, pour justement essayer de contrer les menaces que faisaient peser l'OMC, l'Office Mondial du Commerce, sur justement l'approche par le reaganisme de la culture et de refuser l'idée d'une exception culturelle. A cette époque-là nous l'avons emporté, la question culturelle a été maintenue dans la charte et maintenant elle risque de ne plus l'être. Parce que les adversaires attendent d'elle une erreur pour

prendre leur revanche et qu'ils reviennent avec d'autant plus de munition, comme on pouvait s'y attendre.

Ce combat-là, il n'aurait pas été étayé sur une pensée sans la France. Et cela signifie en gros que la France a compris que les matières culturelles sont des matières à développement multiple, aussi bien rapide que moyennement lent ou très lent et que si on veut permettre à un processus culturel de se développer il est normal que sur certaines matières il y ait assistance de l'Etat pour pouvoir contrer ce constant appétit d'immédiateté qui, évidemment, caractérise l'ensemble de notre monde économique mais qui est en train aussi d'envahir le monde económico-culturel. Donc la justification de ce combat reste entière, il est plus incertain que jamais - je parle aussi au nom de mon pays car je sais que le commissaire européen concerné principalement est belge et qu'il n'est pas totalement convaincu, à titre personnel, parce que en Belgique elle-même nous sommes une sorte de microcosme dans lequel il y a disons une polarité latine et une polarité germanique. Il appartient plutôt à l'autre même s'il est parfaitement bilingue, bien entendu, donc il est plus tenté de faire ses concessions, donc c'est une discussion qui a lieu actuellement en Belgique pour savoir ce que l'abbaye va faire. C'est pas parce que la Belgique prend une position claire que Monsieur de va l'épouser et on ne sait pas à quoi s'attendre. Mais si jamais cela n'aboutit pas, au moins

* Academician, secretar perpetuu al Academiei regale de limba și literatura franceză din Belgia, e-mail: dedecker.ritter@gmail.com

** Sesiunea comună a Academiei de Științe Morale și Politice din cadrul Institutului Franței și a Academiei Române (10 iunie 2013, Paris, Franța)

la France pourra s'en orgueillir d'avoir été la championne de cette exception culturelle et d'avoir été la dernière à empêcher une espèce de débâcle culturel général que je trouve dans ces conditions-là inéluctable.

Alors, la deuxième partie est que je voudrais vous parler de l'homme qui est à l'honneur aujourd'hui - Eugen Simion.

Eugen Simion est un homme de lettres au sens large et au sens précis. Il est un homme de lettres parce qu'il est un éminent philologue, linguiste, historien de la littérature, mais aussi parce que dans le terrain de la littérature il s'est énormément concentré sur l'étude des correspondances. En d'autres termes c'est un formidable spécialiste du diarisme. Et nous en savons quelque chose à Bruxelles, puisque à notre Académie il est venu à deux reprises parler de deux œuvres de diarisme important - le Journal de Julien Green et les fameuses dictées de Georges Simenon. Ce sont des manifestations qui sont restées très vives dans ma mémoire. Les mérites de Eugen Simion au sein de l'Académie Roumaine sont immenses et ils sont liés en partie au fait qu'il a été le secrétaire perpétuel de toute l'Académie Roumaine. C'est une Académie en Roumaine, pas toute à fait comme une académie en Belgique ou en France, c'est comme un gigantesque FNRS et lui, en tant que littéraire, a dirigé une académie où il y avait des chimistes, des physiciens été et cela me paraît une bonne chose, parce que cela correspond un petit peu à l'appellation de votre classe ou de votre Académie - des Sciences Morales et

Politiques, c'est-à-dire de faire s'épauler l'une l'autre, la morale et la politique.

Dieu sait si c'est un couple qui se porte très mal aujourd'hui et qu'il y ait une académie qui veille à cela c'est formidable, mais Eugen a fait cela au sein même de l'Académie; c'est-à-dire d'injecter des préoccupations pas immédiatement utilitaristes dans le travail d'investigation, notamment scientifique. Alors je ne vais pas m'attarder sur ces travaux, qui sont énormes, mais à cette initiative qui s'appelle „Penser l'Europe” et qui est le fruit de la créativité de Thierry de Montbrial et d'Eugen. „Penser l'Europe”, j'ai le plaisir d'y participer à plusieurs reprises. C'est une initiative de plus en plus passionnante au fur et à mesure qu'on y est mêlé. Et c'est en train de devenir une espèce de cercle de Bucarest dans ce sens qu'il faut contrebalancer Bruxelles par autre chose. Bruxelles, je suis bien placé pour la connaître, et même du point de vue géographique, car j'ai habité longtemps la rue de Luxembourg. C'est une rue encombrée d'autobus qui va vers le Parlement Européen, que j'ai vu construire et qu'on appelait communément en langage bruxellois le Caprice des dieux. C'était un hommage à la France d'une certaine manière.

Par rapport à ce qui se passe dans ces lieux-là, Bucarest est un contrepoids tout à fait essentiel. C'est-à-dire de ramener ainsi à une autre durée. En fait, tout le problème de nos jours est là: nous sommes dans un mouvement uniformément accéléré qui n'est déjà plus contrôlable par l'esprit humain, qui n'est plus que soi-disant dirigeable mais pas contrôlable par la technologie et il est évident que n'on arrivera tout doucement à se désaliéner de cela que par une réintroduction de la durée et du temps humain et du temps de la réflexion et là je pense que modestement et avec plein de bonne volonté venue essentiellement comme disait Thierry de Montbrial de la zone Mittle Europa mais avec des injections d'ailleurs, ce séminaire fait un travail je crois vraiment important et nous le devons entièrement à Eugen, que je voudrais encore une fois remercier pour cela.

Canal Académie - Le modèle français en Europe nous survivra-t-il?*

Le 10 juin s'est déroulée une séance commune entre l'Académie des sciences morales et politiques et l'Académie Roumaine, en Grande salle des séances de l'Institut de France au cours de laquelle plusieurs personnes ont pris la parole: Ionel Haiduc, Eugen Simion, Thierry de Montbrial et Jacques De Decker.

Une rencontre interacadémique européenne sur la pérennité du modèle français en Europe.

Émission proposée par: Marianne Durand-Lacaze

Adresse de cet article: <http://www.canalacademie.com/idal0381-Le-modele-francais-en-Europe-nous-survivra-t-il-par-Eugen-Simion>

Date de mise en ligne: 16 juin 2013 Après la présentation de l'Académie Roumaine par le président Ionel Haiduc, qui a rappelé l'histoire de l'Académie Roumaine, fondée au XIXe siècle, son domaine de compétence, ses travaux et publications, et les relations qu'elle entretient avec le monde culturel et intellectuel français, son confrère roumain Eugen Simion, spécialiste du diarisme, membre et ancien président de l'Académie Roumaine, mais aussi correspondant de l'Académie des Sciences Morales et Politiques, a fait une communication intitulée: *Le modèle culturel français en Europe nous survivra-t-il?*

Introduisant son propos par un aphorisme - *Les grandes puissances sont éphémères, les grandes cultures perdurent*, l'orateur a souli-

gné que le modèle culturel français restait valide par son ouverture et par son universalité.

Évoquant la Fondation pour la Science et les Arts de Roumanie qui, dans le cadre du Séminaire «Penser l'Europe», coopère avec l'Ifri, l'Institut de France, l'Académie Royale de Langue et Littérature Française de Belgique, l'Académie Royale des Sciences Economiques d'Espagne et l'Académie des Sciences Morales et Politiques, il a fait hommage à l'Académie, de l'intégrale des œuvres de Proust en traduction roumaine, des actes du séminaire «Penser l'Europe 2011» et d'un ouvrage célébrant 140 ans de relations entre l'Académie Roumaine et l'Institut de France, ainsi que de trois ouvrages réalisés grâce à la fondation.

* Retransmission de la séance de l'Académie des Sciences Morales et Politiques - 10 juin 2013

Thierry de Montbrial, directeur de l'Ifri (l'Institut Français des Relations Internationales), a apporté son témoignage en rappelant notamment la nécessité et l'importance des voyages pour connaître la réalité des pays dont on parle, ce qui l'a amené à déplorer *«les propos erronés qui sont souvent tenus sur la Roumanie par des gens qui n'y sont jamais allés.»*

C'est précisément pour corriger ces préjugés que Thierry de Montbrial a rédigé, lors de ses nombreux voyages, un Journal de Roumanie (Bucarest, Editura Rao, 398 pages), ouvrage dont il a fait hommage à l'Académie.

Jacques De Decker, secrétaire perpétuel de l'Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises de Belgique, a tenu, avant de rendre un vibrant hommage au talent d'Eugen Simion, *«homme de lettres, formidable spécialiste du diarisme»*, à souligner toute l'importance que revêt à ses yeux la

notion d'exception culturelle, dont la France s'est naguère fait le défenseur et qui *«risque d'être prochainement remise en question par Bruxelles»*.

À l'issue des communications sont intervenus les académiciens Bernard Bourgeois, Georges-Henri Soutou, Jean-Claude Trichet, le Chancelier Gabriel de Broglie, le John Rogister, correspondant de l'Académie (section Histoire et Géographie), Dan Berindei, vice-président de l'Académie Roumaine, S.E. Bogdan Mazuru, ambassadeur de Roumanie en France, Emmanuel Le Roy Ladurie, Jean-David Levitte, Mireille Delmas-Marty, Catherine Lalumière, ancien ministre, et Bertrand Collomb, qui a fait la synthèse des débats.

Pour en savoir plus

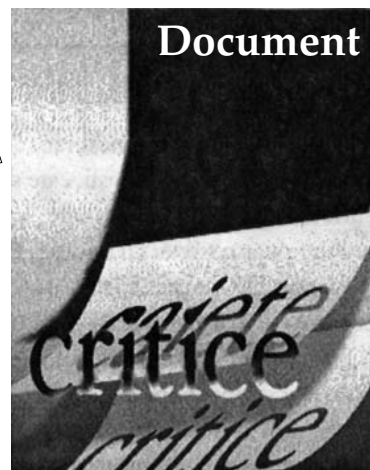
Académie des Sciences Morales et Politiques

http://www.canalacademie.com/spip.php?page=print&id_article=1...

Raluca BADEA*

Tânărul Geo Bogza între jurnal și interviu

Abstract

Articolul de mai jos este structurat în trei părți (I. Revolta creatoare, II. Publicistul Geo Bogza, III. Geo Bogza – Inculpat) și încearcă să îl descopere pe scriitorul Geo Bogza așa cum reiese el din confesiunile pe care acesta le face, în principal, în *Jurnal de copilărie și adolescență* (1987) și în volumul *Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi – Eu sunt ținta* (1996). Informațiile din aceste surse sunt completate de volumul *Trapeze* (1994), de manuscrisele găsite la Muzeul Național al Literaturii Române și de corespondența aflată la Biblioteca Academiei. Studiul acestor lucrări ne arată transformările interioare suferite de avangardistul, poetul și publicistul Geo Bogza, într-un excurs de la frageda tinerețe (*Jurnalul* începe când autorul avea vârsta de 15 ani) până la perioada ultimelor confesiuni dinaintea morții, când Geo Bogza este spitalizat la Elias (și când răspunde întrebărilor Dianei Turconi care publică post-mortem *Eu sunt ținta*). Articolul urmărește o sinteză biografică cu detalii interesante, incitante din viața lui Geo Bogza, punctând momentele-cheie în devenirea scriitoricească a acestuia, lecturile și crezul literar al cunoscutei personalități literare.

Cuvinte-cheie: literatura română, Geo Bogza, biografie, memorii, avangardă

This article is structured into three chapters (I. The Creative Revolt, II. The Publicist Geo Bogza, III. Geo Bogza – The Defendant) and tries to discover Geo Bogza as he is revealed by his own confessions. The main sources of inspiration are *Jurnal de copilărie și adolescență* (1987) and the spoken-book *Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi – Eu sunt ținta* (1996). Adding to this two important works, the author's last book *Trapeze* (1994), but also the manuscripts from The National Museum of Romanian Literature and the correspondence found at the Romanian Academy's Library in Bucharest, we are trying to complete the biographical information about this Romanian avant-garde theorist, poet, and journalist, Geo Bogza, known for his left-wing and communist political convictions.

The first chapter explores Geo Bogza's period of revolt as a Marina student. The journal he is writing at that time is important as it is his first literary manifestation, unaffected by the public eye's fear. According to Bogza, this was the only book in which he was truly expressing himself, untainted by the social or political conventions. Even though the published volume has some changes made by an old writer's hand, the missing parts are motivated by the difference of time from the two periods of creation. Some details were thought to be pointless, so they were removed by the late Bogza.

The beauty of the book that begun as a notebook stays in being a map of the young rebelled becoming a writer. In the journal, the first experiences in discovering nature are narrated: the first contact with the sea, the Danube, the mountains, or human nature in different typologies: the Marina's teachers that feed his young revolt against conventions; the astronomy teacher N. Coculescu, the Observatory's director that seeded his love for the celestial bodies; the oil drillers that marked his adolescence and inspired his work as a reporter; the avant-garde writers that accepted him among them and helped him to rise as a writer; the surrealists that taught him to see in oneirism a source of inspiration; the woman as a mystery that feeds his imagination and makes him discover new sides of himself etc.

The second chapter of the article emphasizes the journalistic work of Bogza. The book memorizes also the tumultuous beginnings as a publicist, through his first publications in the avant-garde

* Drd., Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, e-mail: badea_raluca2007@yahoo.

periodicals "Urmuz" and "Unu": Jurnal de sex and Poemul invectivă. The author of the study is pointing out the long period of poverty when he was wondering the streets with his volume at the underarm and the only source of family income was the siphon-store or the long heavy wakefulness nights between rescheduled trials.

The second source, the interview-book that is published post-mortem, contains the memories of a nostalgic writer that confesses to a young beautiful women on his death bed. The interviews are taken by the writer and journalist Diana Turconi, from 18th July 1992 to 14th September 1993, in Elias Hospital where Geo Bogza takes his last breath. Using the charm characteristic to beautiful, intelligent women, the journalist succeeded to make the old writer recall his life from his first avant-garde periodical "Urmuz" to his tumultuous pornography accusations that led to his imprisonments from 1933 and 1937.

The third chapter is focused on this theme. Besides this period that was also narrated in the Journal, it is remembered the contact and mutual literary projects with the surrealist Alge group, the post-imprisonment period and the unexpected leap from an exiled writer to a reverential work of socialism that gained him the respect of the political government and facilitated his abroad voyages and his literary advancement and then to a silent period in which his health degradation couldn't let him create.

The author of the article have chosen these works because they are from different moments of the writer's life and show the various avatars of his literary believes: The Journal is his first literary manifestation from when he was 15, Trapeze is his last, before being hospitalized to Elias, and Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi – Eu sunt ținta (I am the target) is another way of discovering the old, ill, nostalgic Bogza, who confesses in an interview-book. These literary works resume the main themes of bogzian creation and have also a character of confession that reveals the young avant-garde in his metamorphose to a reporter and an old writer that meditates upon philosophical subjects.

Keywords: Romanian literature, Geo Bogza, biography, memoirs, avant-garde

I. Revolta creatoare

Perceput inițial ca o temă obligatorie impusă și verificată de ofițerii de la Școala de Marină din Galați, caietul de impresii început la 15 ani devine prima manifestare artistică a scriitorului Geo Bogza. Regăsit cincizeci și cinci de ani mai târziu (față de momentul renunțării de a se mai confesa), jurnalul vede lumina tiparului în urma inspectării atente a conținutului. Valoarea incontestabilă a textului ce reprezintă realul debut literar al lui Bogza se regăsește, așa cum recunoaște și autorul său, în calitatea de a fi prima manifestare literară în care "am fost foarte eu însumi, cum mai apoi nu mi-am mai îngăduit să fiu"¹. Conform mărturiei răzvrătitului devenit *paznic de far cu sprânceana mereu încruntată*, acest text este singurul neatins de cenzura interioară, deoarece nu exista teama lectorului indiscret. Deși creația maturității ni-l dezvăluie

inconfesabil, bătrânețea se întoarce pe plan creativ spre sine. Ultima sa carte, *Trapeze*, care cuprinde meditații asupra vieții, cât și apariția postumă a cărții-interviu, *Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi – Eu sunt ținta*, stau mărturie acestei schimbări interioare. Cartea vorbită cuprinde interviuri luate poetului în ultimul an de viață, între 18 iulie 1992 – 14 septembrie 1993, pe când era internat la Spitalul Elias. Deși este publicată postum, în 1996, ea reușește să ofere ciclicitate operei bogziene care începe cu un jurnal și se încheie cu un interviu, subliniind parcă dorința scriitorului de a se face înțeles și de a finaliza procesul de creație tot pe un ton confesiv, așa cum l-a și început. Cartea vorbită ni-l oferă pe Geo Bogza cu o frenezie a confesiunii care ne amintește de Emil Cioran. Rememorarea începuturilor publicistice, precum și a procesului traumatizant îl revoltă încă, dar și resemnarea se simte în cuvintele celui care încercase să se afirme

¹ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 6.

literar și publicistic într-un regim politic opresiv. Regretul perioadei când fusese vocea altora este acompaniat de amintirea tinereții revoltate, cartea prezentând un Geo Bogza împăcat cu viața.

Jurnalul începe la data de 21 mai 1923 (se știe cu certitudine că aceasta este prima zi din adaosul prefăcut din 1987) și continuă prin însemnări aproape zilnice. Autorul specifică în prefăcută că au existat și în textul original pauze temporale, dar și că, în urma intervenției sale, au fost anulate zile întregi. Cu ajutorul corespondenței găzduite de Biblioteca Academiei Române, a manuscriselor păstrate la Muzeul Literaturii din București, a volumului-interviu și a mărturiilor scrise ale contemporanilor, vom încerca să completăm firul biografic al tânărului scriitor.

“«Născut la Ploiești, în 1908» – spre a nu lăsa să se absolutizeze un adevăr pe care îl socotesc limitat, spre a întredeschide măcar poarta spre un altul mai cuprinzător, astăzi aş adăuga, aş cere chiar să se adauge: «din părinți veniți din alte părți ale țării.»”², Geo Bogza este fiu al Elenei Silvia (Georgescu) și al marinarului Alexandru. Motivul pentru care familia ajunge de la Constanța la Ploiești, înainte de nașterea scriitorului, urma să fie destăinuit în paginile *Jurnalului de copilărie și adolescență*. (vz. pag. 12). În afara lui Ovidiu, dezamăgirea familiei, ceilalți patru copii pornesc pe drumul artei: Elena Bogza, autoare a cărții *Scurt popas*; Alexandru Bogza, fratele cel mare, profesor de filozofie; Radu Tudoran, autorul romanului *Sub zero grade* și al cunoscutei cărți *Toate pânzele sus* și Geo Bogza, scriitor.

Între 1915-1919 urmează în orașul natal cursurile școlii primare. Experiența Marinei, ale cărei cursuri le urmează în Galați și Constanța, îi deschide drumul artei literare. Natura confesiunii jurnalului adolescentin notat repede, naiv și impregnat de sentimentul autentic al celui care se destăinuie fără teama lectorului indiscret, public, fără a

avea vreun gând de a vedea lumina tiparului, capătă o valoare și mai mare prin prezența celor doi Geo Bogza: adolescentul *tânăr, neîmblânzit, haotic, revoltat mai întâi de destinul biologic al lumii* și scriitorul meditativ, cu experiența literară a reportajului și-a vieții. Autoritatea experimentatului Bogza (conform precizărilor proprii din 1987, anul tipăririi) se manifestă în textul confesiv inițial doar printr-o corectare la nivel ortografic și prin suprimarea unor pasaje *prea de revoltă*, insignifiante prin conținutul cotidian sau prin adaptarea la noile interese ale unei societăți atinse de istorie.

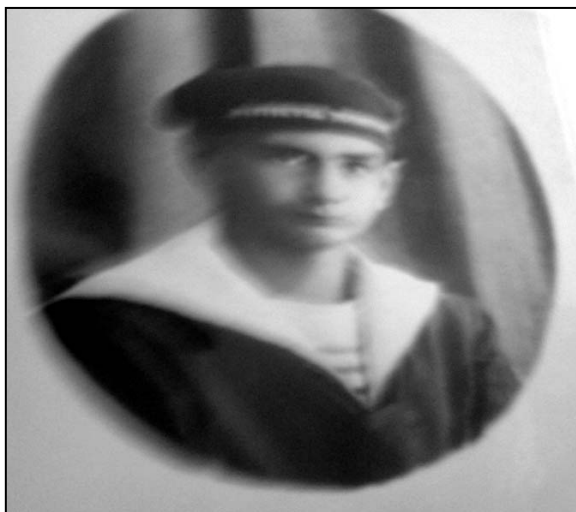
Experiența adolescentului cu stilul confesiv este inițiată în timpul Marinei, la Galați, pe când avea 15 ani. În primele sale notații vorbește despre călătoria pe Dunăre pe vasul *Grivița*, în drum spre Giurgiu. Impresiile de început par a fi notele unui copil ce se visează autorul unui jurnal de bord. Caietul evoluează însă destul de repede spre confesiunea unui băiat chinuit de propriile-i reacții pe care nu le înțelege. Devenirea jurnalului este sesizată și de ofițerul Gh. Lăzărescu care-i verifică însemnările zilnice. Observațiile poartă data de 30 septembrie 1923 (și încheie notațiile din acel an) și prezintă îngrijorarea sublocotenentului asupra firii adesea pesimiste a tânărului ce prezintă semnele contradicției și firea rebelă (refuză uniforma, act ce-l amenință cu închisoarea) de mai târziu: “Între prima și a doua parte a caietului e o mare diferență. Dacă crezi că ești indiferent la toate ce vezi, e o minciună, căci ai dat semne contrare în prima parte. (...) Ești încă un copil și o precocitate rea îți va fi funestă toată viața, căci ai să fii un răzvrătit (...) Ascultă sfatul meu prietenesc de a căuta să lupți contra gândurilor mărturisite în a doua parte a caietului...”³

Poza pe care o trimite iubitului său profesor Tudor Vianu, datată 1957, “în semn de mare dragoste (...) din partea unui fost marinar pe numele lui Bogza”, la ani-

² Geo Bogza, *Ca să fii om întreg*, Ed. Cartea Românească, 1984, p. 165.

³ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 25.

* În luna aceluiași an îi trimite și o scrisoare lirică: “Du-te corabie înainte, pe Calea Dorobanți/ Și cotește apoi la stânga pe strada Andrei Mureșanu/ Și te oprește apoi la 4933 la profesorul Tudor Vianu./ Du-te corabie plină cu toata inima mea/ du-te și spune-i cât de mult îl iubesc/ cât de mare e afecțiunea mea pentru el/ și cât de mult îl admir...”

versarea a 60 de ani (27 decembrie). Pe plic, la destinatar, stătea scris: "profesorului sexagenar Tudor Vianu"*. Poza se găsește în manuscrisele Bibliotecii Academiei Române din București.

Al doilea an de Marină ajunge să-l convingă că disciplina nu este pentru spiritul său răzvrătit. Traectoria pesimistă a discursului confesiv impregnat de gândul morții se înmoaie când descoperă în Observatorul de Astronomie o rază de speranță. Ceva începea să-l intereseze, să-i placă, luând prefacerea unei pasiuni. Lecturile de specialitate îi hrănesc înclinația spre aventura cosmică și îi întăresc convingerea că astronomia este *Regina științelor*, cum însuși o numește. Vârsta de 17 ani o împlinește în patul Spitalului Militar. Notația asupra zilei este succintă, ca și când ar fi trecut ca oricare alta. Perioada cât este internat scrie despre evenimente brutale: *a venit un soldat otrăvit cu sodă caustică* sau că *Dobrogeanu Gherea se afla în greva foamei*, realitate brută care se destăinuia necenzurat băiatului ce pare impasibil la tragedia lumii, impresie creată de notația scurtă a evenimentelor. Adolescentul este însă chinuit *de tot și de toate*, percepe lumea la un supranivel al sensibilității, ceea ce-i înrădăcinează *teroarea*

istoriei și revolta contra tuturor nedreptăților din univers, realitate emoțională pe care ne-o destăinuie treptat.

Școala devine o tortură din ce în ce mai aprigă. Pe 22 februarie notează: "Seara plec spre școală. Deși strada urcă, simt că mă cobor în iad."⁴ Pasionatul de misterul cosmic se inițiază în astronomie, singura care simte că-i oferă eliberarea din sufocantul regim marinăresc disciplinar. (Pe 24 martie scrie pe un ton voit optimist: "Domnul Coculescu este un om mare și bun, el nu mă va lăsa să mă pierd în lumea celor fără niciun țel"⁵.) Începe corespondența cu prof. N. Coculescu, directorul Observatorului, se întâlnește cu acesta la București (rămâne *uluit și fericit*, după cum dezvăluie în jurnal) și cumpără *Tratatul de Astronomie*. 65 de ani mai târziu, în cartea vorbită, ultimul său dialog devenit public, rememorează locul benefic pe care profesorul îl cucerise în devenirea sa: "Mi-a atras atenția că în univers există măreția."⁶

Școala îi ațâță firea contradictorie, îl provoacă să fie ori puternic și hotărât să o înfrunte ca pe o experiență ce-i oferă completul acces la dualitatea lumii (pe de o parte astrologia- misterul cosmic, libertatea, plăcerea; pe de altă parte Marina care-i generează dezgust și revoltă), ori îi scoate la iveală neputința de a lupta și gândul obsesiv al sinuciderii. Experiența preponderent fiziologică a tragediei timpului petrecut în Marină o notează prin evenimente precum dormitul în hamac pe un frig cumplit, foamea generală, dezgustul față de tot, mai ales față de neputința de a cumpăra cărți din motive financiare, stări negative care îl oripilează și îl fac să se gândească la inutilitatea vieții *netrăite la nivel înalt*.

Revenit la Buștenari, spațiul natal, în conștiința viitorului reporter se naște drama oamenilor petrolului. În drumul cu trenul spre Ploiești, unde se ducea ca să se tundă, băiatul notează: "Coborând la Moreni m-

4 Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 43.

5 Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 45.

6 Geo Bogza, *Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi – Eu sunt ținta*, 18 iulie 1992 – 14 septembrie 1993, Ed. DU Style, București, 1996, p. 44.

am aflat pentru prima oară mai aproape de niște sonde.”⁷ Ajunge la Schela I.R.M.P.-ului, unde se întâlnește cu Pan, podar la Sondă, care trăia într-o mizerie de nedescris (ulterior află că este rezervată privilegiilor, alții stând și mai rău, în cazarma cu paturi comune). Aici îl cunoaște și pe Roșca, student la Belle-Arte, muncitor la Sonde. Escapada aceasta din cotidian îi provoacă uimire prin impunătoarele sonde pe care nu se mai satura să le contemple, dar și prin panorama oripilantă a oamenilor ce duceau o luptă colosală cu existența.

Viitorul intelectual se construiește prin lectura lui Tolstoi, a Tratatelor de Astronomie și de filozofie. Pe 12 octombrie părăsește Blejoiul și pleacă la Constanța. Este puțin marcat de ultima imagine a locului pe care-l lasă în urmă pentru că mama lui, Mica cum o alinta, urma să se mute la Buștenari.

Reajuns la școală, continuă să fie răzvrătit și-și exprimă dorința de a rămâne repetent și convingerea de a face orice, dezertare sau chiar sinucidere, numai să scape de Marină. Își construiește un plan de “evadare”. La o lună de la acest gând e trimis acasă, după o perioadă în care fusese internat din cauza scarlatinei.

Anul 1926 îl dezvăluie tot confesiv și pe drumul spre literatură. Își prezintă primele încercări de prozator ca fiind stângace. Începe povestirea *Naufragiații*, dar nu este mulțumit de puterea de expresie a cuvântului. Citește romanul *Pădurea spânzuraților*, al lui Liviu Rebreanu și îl cataloghează ca superior lui Ion Minulescu. La 26 ianuarie se stabilește în Buștenari, sat presărat cu sonde. Pe 28 admiră stelele și constelația Orion – nume ce avea să-l poarte o selecție de poeme patriotice, rezultat al emoției generate de “miracolul cotidian”. Citește *Jurnalul* lui Tolstoi, *Mama* de Maxim Gorki, Hortensia Papadat-Bengescu și presa vremii.

Trăirile contradictorii privitoare la valoarea încercărilor sale literare sunt generate de starea de spirit și de lectură. În august

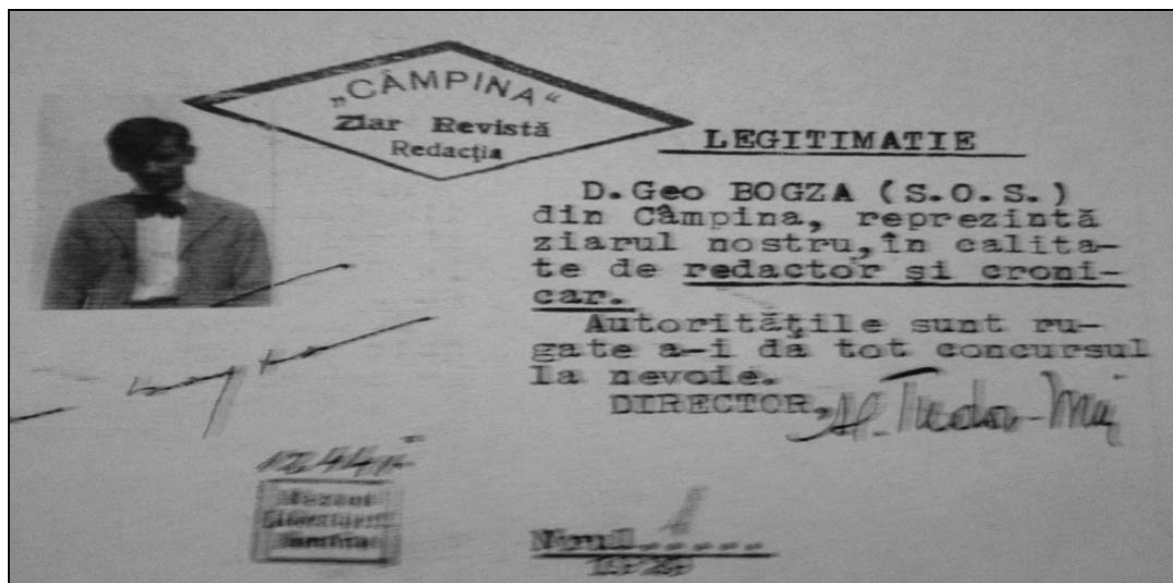
notează că simte o evoluție, că devine din sentimental, sarcastic și că suportarea existenței este condiționată de armura de sarcasm pe care este decis să și-o făurească din creație. Renunță la proiectul de-a scrie *Jurnalul unui orb*. Pe 3 noiembrie menționează dorința de a face, anul ce urma, o revistă de artă nouă, la Ploiești. Pe 10 decembrie pășește timid spre poezie. Scrie *Cu bobul* și *Eu sunt elefant*, iar patru zile mai târziu concretizează vechiul proiect de-a scrie *Amestec sugestiv*. Actul creativ îi rezervă numai plăcere. Prima încercare de a publica poeziile (este menționată cu data de 15 decembrie 1926) ce oglindeau arta nouă pe care o dorea viitorul avangardist este întâmpinată pozitiv. Textele, ce aveau ca suport explicativ următoarea frază: “Pentru mine arta nouă nu este o simplă formulă, ci o formulă de viață, avântându-mă în ea nu mă mai sufoc.”⁸, îi sunt trimise Domnului Vinea, directorul “Contemporanului”. Din cartea poștală, datată 28 ianuarie 1927 și însoțită de un desen cubist, aflăm că “manuscrisele primite (...) cu toate că nefiind în vederile noastre cu totul” aveau să fie publicate în numerele ce urmau să apară, deși nu toate. În jurnal, evenimentul este menționat pe 31 ianuarie, când cartea poștală ajunge în posesia scriitorului.

Experiența lecturii se îmbogățește cu titluri precum *Istoria literaturii române contemporane* a lui Eugen Lovinescu, *Filozofia stilului* a lui Lucian Blaga, *Cetatea literară* a lui Camil Petrescu, lucrări care au ajutat la formarea stilului meditativ bogzian și la înțelegerea literaturii timpului său.

Anul 1927 îi accentuează dorința de exprimare prin creație. Pe 23 ianuarie se hotărăște să-și adune ultimele poezii și meditații într-o broșură intitulată *Cetatea Sarcasmului*. Lectura ajută prefacerea viitorului suprarrealist. *Spovedania unui tânăr* de Emile Zola îi sporește starea de revoltă, poezia nouă lovinesciană îi provoacă firea interogativă și-i intensifică dorința de a atinge perfecțiunea prin poezie, conștien-

⁷ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 55.

⁸ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 89.

Arhiva Muzeului literaturii din București

tizarea propriei evoluții literare din ultima vreme nemaipărăndu-i-se suficientă. Stilul scriitorului se zbate în a-și găsi o *matcă personală*. După mai multe încercări literare eșuează în a debuta – din dialogul cu Diana Turconi aflăm că la începutul carierei publicistice a vrut să scrie *Arta de a fi sărac*, text care s-a împărțit în mai multe articole, unele publicate, altele pierdute de-a lungul timpului. Unele dintre proiectele mentale pe care tânărul le destăinuie urmau să se concretizeze pe viitor: dorința de a scrie poezie în proză se naște prin lirismul *Oltului – statuia unui râu*; proiectul de a publica o "Poezie din care să-și facă un țel" fecundează tipător prin debutul avangardist și se continuă sublim prin *Orion*. Tânărul visător definea ceea ce avea să fie o culegere de poeme, înainte de-a se naște, ca pe următorul proiect: "Realizarea ei, forma ei, ar trebui să fie o astronomie".⁹

Gândul cel mai germinant al autorului devine acela de-a zgâria viața, cu orice preț, de-a construi o artă nouă pe temelia sarcasmului, prin caricatură și grotesc zguduind lumea pentru a o trezi la realitate.

Șaizeci și cinci de ani mai târziu, în *Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi*, mărturisește că "mai mult m-a zgâriat viața pe mine"¹⁰. Astfel, pe 30 septembrie se hotărăște să numească vitrina de artă nouă "Urmuz" și s-o scoată la Câmpina. Acest oraș prahovean îi dă posibilitatea de a cunoaște alți scriitori: Stelian Constantin, Alexandru Tudor-Miu, Stefan Roll, Ilarie Voronca, pictorul suprarealist Victor Brauner etc., cu mulți dintre ei dezvoltând colaborări și chiar prietenii. Cu poetul Alexandru Tudor-Miu are chiar o relație de prietenie literară. În luna noiembrie a aceluiași an, câmpineanul scotea ziarul lunar "Câmpina", revistă la care colaborează și Geo Bogza, având chiar o pagină dedicată *Avangardei*. Colaborarea celor doi se prelungește și în celelalte proiecte literare: Geo Bogza devine redactor al publicațiilor "Cucul Prahovei" – contrapagină săptămânală a ziarului "Câmpina", dec. 1928; "Fapta" – file de album, ianuarie 1929; "Câmpina", octombrie – decembrie 1929; "Prahova" – apare în locul ziarului "Câmpina", martie 1930.

Din nota datată 20 noiembrie 1927 aflăm că Stefan Roll, "pe care îl admirasem în

⁹ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 104.

¹⁰ Geo Bogza, *Geo Bogza în dialog cu Diana Turconi – Eu sunt Ținta*, 18 iulie 1992 – 14 septembrie 1993, Ed. DU Style, București, 1996, p. 13.

«Punct» și «Contemporanul» îmi scrie spunând că i-a vorbit Marius¹¹ de mine.”¹² În scrisoarea expeditorului, manuscris aflat în arhiva Bibliotecii Academiei, datată 16 noiembrie 1927, citim: “Iată (...) un domn, un poet, un erou care dorește să publice o revistă de avangardă. Noutatea mă surprinde plăcut și rotundă de interes. Țin să vă cunosc și să vă discut.”¹³ Din jurnal aflăm că pe 21 noiembrie onorează invitația, ceea ce duce la începerea unei colaborări între cei doi scriitori, în epistole regăsindu-se mărturie schimbul de manuscrise și dorința de a scoate revista, care se materializează pe 22 decembrie. Atunci Roll împarte colegilor numărul 1 și se declară îngrijorat de lipsa ei de la chioșcuri.

II. Publicistul Geo Bogza

“Urmuz” este o revistă de artă nouă condusă de Geo Bogza. Aceasta apare lunar, la Câmpina (ian./ iun./ iul. 1928), în doar cinci numere. Articolul-program ce întâmpina cititorul, sub titlul de *Urmuz*, era semnat Bogza și dezvăluia următoarele fraze: “Dar scoarța terestră obligă la zile cu preocupări mercantile până la abrutizare. Atunci Urmuz pare un vis absurd și adesea rușinea că ai fraternizat cândva cu un nebun menit să fie înghițit chiar de întunericul clipei următoare dispariției lui. Și totuși, nu e așa. Urmuz trăiește încă. Prezența lui printre noi, sfârc care biciuie conștiințele.”¹⁴ Tânărul avangardist reușește cu greu să obțină colaborarea altor scriitori, primele două numere cuprinzând articole ale sale și ale lui Al. Tudor-Miu. Amintim titluri ale articolelor bogziene: *Preludiu la sfârșitul veacului*, *Zăpada*, *Salada de metafore* etc. De la numărul 3, publicația apare cu subtitlul *Vitrina de artă nouă îngrijită de Geo Bogza*.

Forma textului capătă dimensiuni atipice, directorul revistei vrând să iasă din tiparele obișnuitului: articolele sunt tipărite cu litere de diferite dimensiuni, cuvintele desenează forma unui om sau sunt aruncate pe pagină precum zarurile pe masă. Printre articolele viitorului reporter, amintim: *Nocturna*, *Ilarie Voronca*, *cu ocazia recentului volum Ulysse*, *Cățeaua bragagiului* etc.

Anul 1928 este mai fructuos în creația publicistică. Poetul începe colaborarea la “Bilete de papagal” și la “Unu”. “Bilete de papagal” este sub tutela poetului Tudor Arghezi care își stabilește crezul artistic regăsit în ars poetica *Testament*: “Suntem plugari în literatură și cu plugul nostru arăm în libertate.” Revista “poartă pecetea geniului polemic al lui Arghezi, a vervei sale corosive și neiertătoare”¹⁵. Geo Bogza publică *Chelia* în nr. 152/ 1928.

“Unu” este o revistă de avangardă literară ce apare lunar la București (iul. 1929/ dec. 1932; sept. 1935), sub redactarea doctorului Sașa Pană, doi ani mai târziu alăturându-i-se Stephan Roll și Ilarie Voronca. Manifestul primului număr anunță o revistă ce se dorește a fi supra-realistă: “Cetitor, deparazitează-ți creierul/ strigă în timpan/ avio/ t. f. f radio/ televiziune/ 75 H.P./ marinetti/ breton/ vinea/ tzara etc.”¹⁶ “Atitudinea de frondă, protestul antitraditionalist și anticonformist devin uneori spectaculoase, nedepășind nivelul jocului gratuit, al violenței verbale, al farsei alambicate, al spațiilor albe în revistă.”¹⁷ În aceste pagini apar și creații bogziene: în numărul 31/ 1930, închinat părintelui avangardei, Geo Bogza semnează articolul *Urmuz premergătorul*; mai apar *Reportaj de toamnă* (nr. 35/ 1931), *Poemul invectivă* în numărul 38/ 1931, *Poem petrolifer* în nr. 49/ 1932.

11 Alexandru Marius, (Alec), era fratele scriitorului avangardist Ilarie Voronca.

12 Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 135.

13 Mădălina Lascu, *Epistolar avangardist*, Ed. Tracus Arte, București, 2012, p. 27.

14 Geo Bogza, *Urmuz*, nr. 1 /1 ian. 1928, p. 1.

15 I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești 1790- 2000*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004, p. 104.

16 *Unu*, nr. 1/ iulie 1929, p. 1.

17 I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești*, Ed. Institutului Cultural Român, p. 723.

Destinul revistei "Urmuz" pare dramatic și începutul este anevoios: cinci luni de la predarea materialului la tipografia din Ploiești nu se lucrase deloc la revistă, poetul o ia și pierde acotul; pe 15 august "Urmuz" este gata, dar, la apariție, provoacă scandal la Ploiești; Parchetul îl confiscă și în aceeași perioadă este amenințat cu darea în judecată de către o soră a unui sondor despre care scrisese în revista "Unu". Aceste prime reacții de neacceptare a felului brutal de a arăta realitatea sunt nesemnificative pe lângă perioada zbuciumată ce avea să urmeze. Singurul mijloc de venit rămâne sifonăria. Pe 7 octombrie se hotărăște să tipărească ultimul număr din "Urmuz" și să nu mai scrie *Penetral*, ci un volum de poeme violente (viitorul *Jurnal de sex* – 1929), noua obsesie reprezentând-o grotescul și stridența.

La începutul anului 1929, pe 13 ianuarie, apare *Jurnal de sex* (colecția "Integral", conține șaptesprezece poeme) la Editura Unu, cu titlul inițial *Țâțe*, cel final fiind sugerat de Ilarie Voronca. Sufletul viitorului reporter este acum chinuit de gândul de a deveni nou și convulsiv și de a scrie poemele petrolului. Un an mai târziu, scriitorul notează autocritic: "Îmi dau seama că m-am banalizat. Îmi propun să cobor adânc în mine."¹⁸ și-și propune un nou stil, un *stil de trăznete*, o operă prin care să-și urle existența, dedicându-se complet *poemului corosiv*, *poemului ultragiant*. Este relatat conflictul ce apare între Voronca și membrii revistei "Unu" care nu doreau transformarea ei într-un fel de monitor oficial. Acest episod este amintit și mai târziu, cu aceeași acuratețe a detaliului, în *Trapeze* și *Dialogul cu Diana Turconi*, autenticitatea evenimentului întărindu-se.

Impotența materială îl împinge să vândă *Jurnalul de sex*, plecând cu exemplarele prin oraș. Face vizite la mama lui Urmuz și adună material pentru a-i face o biografie. Pe 18 octombrie ia contact cu revista supra-realistă "Alge", iar o lună mai târziu ne adu-

ce la cunoștință planul de a tipări *Poemul invectivă* la începutul anului următor.

III. Geo Bogza – inculpat

Sinceritatea excesivă a avangardistului este neînțeleasă și neacceptată de convențiile sociale, ceea ce face ca la sfârșitul anului 1930 să fie confiscată revista "Unu", fiind acuzat de pornografie. Înfuriat de normele sub care trebuie să trăiască, ajunge la concluzia că adevărata revoltă o reprezintă desconsiderarea oricărei literaturi. Hotărât că drumul pe care a apucat-o este cel drept, scrie cu furie, convins că revolta este singura modalitate de a nu își pierde identitatea. Pleacă de la "Unu" pentru ca trecutul și felul lui de a se exprima în scris să nu-i pedepsescă pe colegi.

Pe 18 decembrie, poetul menționează hotărârea de a dovedi acuzele nefondate. Opt ani mai târziu, scriitorul avangardist, cu experiența imediată a detenției, se adresează direct cititorului printr-un afront scris la adresa ministrului Justiției, Stelian Popescu, avertizându-l de duplicitatea omului. Cel căruia îi fusese încredințat să mănuiască sceptrul dreptății era patronul a două reviste pornografice, singurele la acea vreme. Deținând monopolul asupra pieței erotice, se simte amenințat de caracterul obscen al produselor bogziene (*Jurnal de sex* și *Poemul invectivă*). Astfel participă la condamnarea nedreaptă a scriitorului avangardist care ajunge deținut pentru 7 zile la Văcărești. Prin acest articol, Bogza atenționează publicul de pericolul publicațiilor ce întunecă mințile tinere și oferă obiect de împlinire erotică bătrânilor abjecți. Prin oferirea unor mostre ale degradării din cele două publicații, Bogza se apără și motivează acuzele nefondate de pornografie, care se abătuseră nedrept asupra produsului literar ce dorea să zgârie realitatea ramolită. Convingerea interioară asupra scopului constructiv al invectivei literare îl face să simtă acuzațiile ca fantasmice, hilare, "ca și cum m-ar fi învinuit că mă hrănesc cu creieri de om."¹⁹

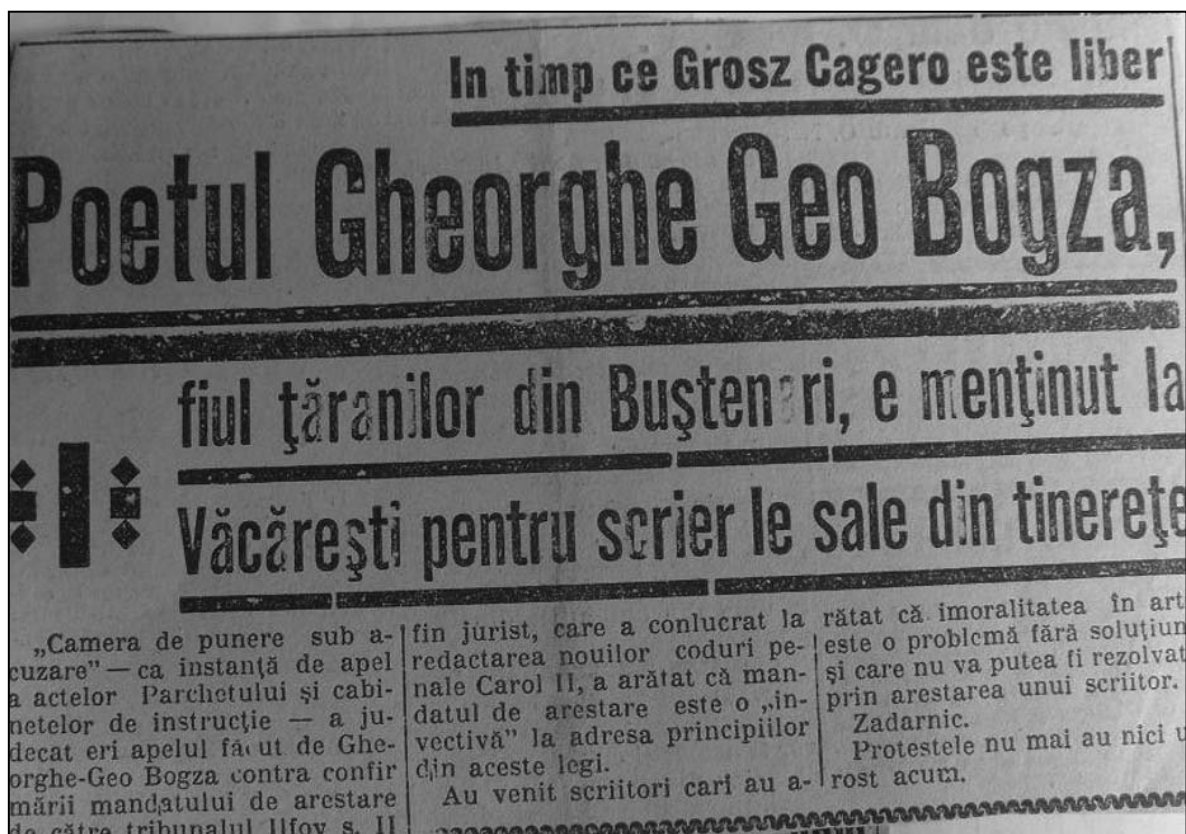
¹⁸ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 216.

¹⁹ Geo Bogza, *Stelian Popescu pornograf*, ed. ziarului *Lumea românească*, octombrie 1937, p. 7.

Anul 1931 dezvăluie un Bogza și mai revoltat, hotărât ca prin opera sa să răscolească, să vânture, să agite, furia de a scrie dându-i satisfacția topirii frazei. La cei 23 de ani simte că a trăit ca un somnambul o viață falsificată. Experiența audierilor în procesul revistei "Unu" parcă declanșează în el un alt Bogza, "mai grav, mai substanțial. (...) atunci răzvrătirea se consuma în mine, latent. Acum am izbucnit"²⁰. Tragismul real pe care viața sa literară îl parcurge din pricina cenzurii sistemului comunist îi "creează pofta de a mă sfârâma, de a mă afirma, de a mă reconstrui pentru a-mi potoli setea chinuitoare de viață nefalsificată."²¹ În ființa lui Bogza și implicit în creația sa literară se află un *delir vital* care îl face impunător de puternic chiar și în depresie. Pofta aceasta de reconstrucție, de viață adevărată se instalează pe fundalul

tragic al statutului de inculpat într-un proces în care este acuzat de pornografie și al sărăciei de acasă (odată cu citația a primit și înștiințarea că li se taie lumina).

La 1 februarie, "Unu" reapare în chioșcuri. Tragedia pare să se fi terminat. O lună mai târziu începe colaborarea cu revista suprarrealistă "Alge. Revistă de artă modernă" (sept. 1930 – 5 iul. 1931), ce se află sub direcțiunea lui Aureliu Baranga. Conform lui I. Hangiu, importanța ei nu este semnificativă, ci "trebuie citată ca o curiozitate", singurul interes pe care îl prezintă fiind "intenția de a căuta automatismul la copii, așa cum Sașa Pană îl găsisese la paranoici" (George Călinescu). "Absurdul total îl dețin pseudopanseurile, jocurile de cuvinte. Dimensiunile de caiet-album, calitatea deosebită a hârtiei, diferit colorată de la număr la număr, litera variată,

Sursa: <http://bucuresti-strictsecret.blogspot.ro>

²⁰ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 311.

²¹ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 313.

Grupul Alge, cu Geo Bogza și Sașa Pană, în ziua procesului pentru "atentat la bunele moravuri", îndreptat împotriva autorului Poemului invectivă. Sursa: București-strict-secret. Blogspot.ro.

paginarea extravagantă sporesc nota de originalitate a tipăriturii.”²² Dintr-o carte poștală din 27 februarie 1931 citim: “Nu știm să scrim dar te iubim, Alge.”

Drama scriitorului devenit inculpat continuă. Pe 17 august este chemat la Parchet, i se iau amprente și este trimis în judecată. Doi ani mai târziu, în fruntea *Poemului invectivă* regăsim amprente sale digitale în semn de protest contra nedreptății, dar și de amară ironie.

În 15 ianuarie 1932 transcrie imboldul conștiinței: “Cu invectivele am terminat.”²³ Se simte preocupat de psihanaliză ca izvor de inspirație, visul și subconștientul uman căpătând întâietate tematică. Zece zile mai târziu, Mica îi dezvăluie tragedia familiei, realitate anterioară nașterii sale. Tatăl îi

fusese condamnat și închis trei ani din pricina unei sume de bani pe care o pierde la cărți. Familia ajunge să vândă de prin casă ca să poată supraviețui. Mica naște gemeni la spital, copii al căror destin este secerat din fașă. Mama are gânduri de sinucidere. Tatăl, eliberat, rămâne marcat profund. Aflarea acestui secret degradant face ca o *prăbușire definitivă* să se mute în sine. Tragedia necunoscută copilului născut post-traumă iese la iveală într-un moment de răscruce. Urmărit de un proces ce se tot amâna și trona amenințător asupra libertății sale, precum un cuțit deasupra capului, Bogza este zdruncinat de aflarea secretului ce îi sfarmă trecutul. Se gândește obsesiv la cât de diferit ar fi putut fi destinul său, dacă nu i s-ar fi ascuns adevărul.

²² I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești 1790- 2000*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004, p. 36.

²³ Geo Bogza, *Jurnal de copilărie și adolescență*, Ed. Cartea Românească, 1987, p. 405.

Procesul este amânat pentru 30 mai. Ultima atestare în jurnal este ziua de 2 iunie, când o nouă amânare anunța data de 28 noiembrie 1932. Din telegramele către Felix Aderca (care se află în manuscrisele Bibliotecii Academiei) aflăm că ziua procesului se tot schimbă: din cea datată 29 august 1934 menționează că revine în Capitală pentru procesul (era la Brașov) de pe 21 septembrie 1934, pentru ca următoarea lună să anunțe că s-a amânat pentru 7 noiembrie.

Din *Poemul invectivă* publică fragmentar în "Unu" (*Prefața la un roman de dragoste* – 3 oct. 1932, *Plecarea expediției polare, Efebul ghepard provoacă moartea batozei psihopate* – 3 sept. '32, *Esseu – Ilarie Voronca, Poemul destrăbălatelor frumoase* apare sub titlul de *Poem ales*, în oct. 1931, *La închisoarea de hoți din Doftana, Prezentarea eroului legendar – lui S. Perahim*, în 3 sept. 1932) și apare în volum în 1933, iar împreună cu *Jurnal de sex* duce la cele două condamnări pentru pornografie în anii 1934 și 1937. Amprente digitale care i-au fost luate la 17 august 1931 ca inculpat deschid poemul în semn de afront contra nedreptății Justiției și ca semn de autenticitate a scrierii și sentimentelor sale de răzvrătire contra violentei realități. Despre *Poemul invectivă* Nicolae Manolescu observă: "Niciun avangardist român nu-și reorientează protestul, în egală măsură, de la scandalul expresiei la acela al moralei ca Bogza²⁴." După cum aflăm din cartea vorbită, scandalul iscă și reacția publicațiilor vremii, "Neamul românesc" al lui Nicolae Iorga publicând chiar și un "top pornografic" în care *Poemul invectivă* este pe locul II, *concurs* ce se reia un an mai târziu în revista "Cuget clar", în urma căruia iese pe locul V.

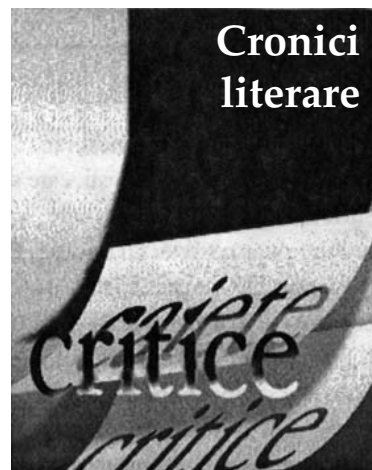
Deși imaginea tânărului Bogza din jurnal nu se pliază perfect pe amintirile din interviul publicat postum și mai există câteva dezacorduri minore între nuanțele trăirilor redade de cei doi Bogza, acestea sunt explicabile, dată fiind distanța temporală care lasă urme, dar nu alterează autenticitatea confesiunii.

24 Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008, p. 837.

Paul CERNAT*

Un cronicar combatant

Abstract

Eseul de față își propune să ofere o perspectivă analitic-descriptivă asupra foiletonisticii lui Mircea Iorgulescu, unul dintre criticii literari semnificativi ai actualității literare din România ultimelor decenii. Textul urmărește cu precădere modul în care se articulează, în publicistica acestui spirit polemic, valorizarea estetică și interesul particular pentru contextele istorice, existențiale sau politice.

Cuvinte-cheie: *critică literară, ideologie, atitudine, etică, publicistică*

This study aims to provide an analytical-descriptive point of view on the literary reviews of Mircea Iorgulescu, one of the most important Romanian literary critics of his generation. The text especially follows the manner in which the æsthetical evaluation and the particular interest for the historical, biographic-existential and political contexts of literature articulate themselves in his articles.

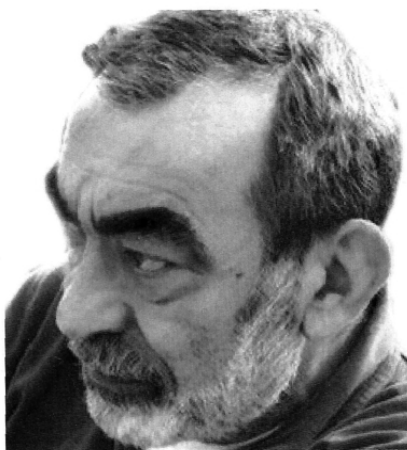
Keywords: *literary critique, ideology, attitude, ethics, publishing*

La Editura Karta-Grafic din Ploiești, directorul acesteia, scriitorul și pasionatul monograf al urbei Ioan Groșescu, a publicat sub un titlu simplu și vag textele ultimului foileton ținut de regretatul Mircea Iorgulescu – prahovean și el, din Valea Călugărească. Cele 42 de cronici literare au fost găzduite, între martie 2001 și mai 2004, de *Revista 22*, fără a mai intra, asemeni altora, în „selecția tematică” din volumul *Tangențiale* (2004). Astăzi, când știm cum a fost tratat, inclusiv de foștii săi colegi, monograful lui Panait Istrati și moralistul lumii lui Caragiale prin devoalarea unui statut problematic de informator al Securității, când știm cum și-a petrecut ultimii ani, bolnav de cancer și evitat de colegii din țară (cu excepția celor de la revista *Cultura*), culegerea de față capătă o altă relevanță. De curând, în *România literară*, Gabriel Andreescu i-a

redeschis dosarul și i-a făcut dreptate cu instrumentele cercetătorului (*Compromiterea lui Mircea Iorgulescu. Responsabilități*, în *România literară* nr. 7-8/2014), iar Înalta Curte de Casație și Justiție i-a stabilit, pe fond, nevinovăția. Prea târziu pentru om, nu și pentru posteritatea sa.

Pentru că avem de-a face cu o cronică literară ținută la săptămânalul politic al Grupului pentru Dialog Social, trebuie observat mai întâi că ea s-a desfășurat în timpul guvernării Adrian Năstase, după dezastrul electoral al Convenției Democratice. Nu pot identifica o agendă ideologică în aceste comentarii în care fundalul politic e aproape omniprezent, deși perspectiva criticului ilustrează, cu exigență colegială, locul geometric al unor teme revelatoare pentru *mainstream*-ul civic-liberal din perioada tranziției postcomuniste și a preade-

* Universitatea din București, Facultatea de Litere, e-mail: cernatpaul@gmail.com.

Mircea Iorgulescu*Cronici literare*

rării euroatlantice. Până în 2001, Iorgulescu păstrase legătura cu țara nu doar prin secția românească a RFI, ci și printr-o rubrică politică la revista *Dilema* (sub umbrela Fundației Culturale Române conduse de Augustin Buzura), unde pozițiile sale erau heterodoxe: un anticomunism afin socialismului mitterandist, sceptic față de progresisme, militantisme postmoderne sau poncife ale corectitudinii politice, imun la autohtonisme, dar fără să alunece în sportul auto-denigrării naționale *à la roumaine*. Nici la 22 lucrurile n-au stat altfel în ceea ce-l privește.

Există, incontestabil, un stil Iorgulescu în publicistica noastră literară, „angajată” în datele actualității. O publicistică de idei sagace și severă, din care acuitatea analitică nu lipsește niciodată și în care ultimul cuvânt îl are un moralist incomod dublat de un spirit polemic – poate cel mai înzestrat pentru polemică din toată generația lui. Moralist, nu „revizionist” în maniera „estetică” patentată, via Monica Lovinescu, de Gheorghe Grigurcu, Alexandru George sau Lászlo Alexandru. Dimpotrivă: pentru a-l înțelege mai bine e suficient să-i parcurgem

articolul despre publicistica „politică” a Ilenei Mălăncioiu, în care atitudinea criticului se reflectă cu cea mai mare claritate. Cu Monica Lovinescu, mai vârstnică sa colegă de la microfonul „Europei Libere”, acest critic combatant prin vocație se întâlnește în retorica maioresciană și în intransigența atitudinii, nu în procustianismul ideologic. Autorul *Marii trâncăneli* e, prin excelență, un demistificator al clișeelelor, bovarismelor și fanatismelor „lumii bune” postdecembriste. Un „extremist de centru”, după vorba lui Radu Cosașu. În tot cazul, niciodată, înainte și după el, *Revista 22* n-a avut parte de un cronicar literar la fel de bun. Cine știe dacă și când va mai avea...

Selecția sa conține, în general, repere de vizibilitate, ilustrative pentru producția editorială a momentului 2001-2004: Gabriel Chifu (*Cartograful puterii*), Petru Cimpoieșu (*Simion liftnicul*), Adriana Bittel (*Întâlnire la Paris*), Radu Cosașu (*Autodenunțuri și precizări*, alături de noua ediție a *Supraviețuirilor*), Cristian Preda (*România postcomunistă și România postbelică, Tranziție, liberalism și națiune*), Ileana Mălăncioiu (*A vorbi în pustiu*), Stelian Tănase (*Acasă se vorbește în șoaptă și reeditarea Anatomiei mistificării*), Matei Vișniec (*Istoria comunismului povestită pentru bolnavii mintal*), Gabriela Adameșteanu (*Cele două Românii, articole și fragmente memorialistice*), Tia Șerbănescu (*Femeia din fotografie. Jurnal 1987-1989*), Liviu Ioan Stoiciu (*Jurnal stoic din anii Revoluției urmat de Contrajurnal*), Daniel Cristea-Enache (*Concert de deschidere*), Magda Cârneci (*Texte despre poezie și alte eseuri*), Marian Popa (*Istoria literaturii române de azi pe mâine. 23 august 1944 – 22 decembrie 1989*), Dan C. Mihăilescu (*Scriitorincul*), Dumitru Țepe-neag (*Maramureș*), Vladimir Tismăneanu (*Scrisori din Washington*), Lavinia Betea (*Psihologie politică*), Gabriela Melinescu (*Jurnalul suedez II (1984-1989)*), Florin Constantin Pavlovici (*Tortura pe înțelesul tuturor*), Gabriel Liiceanu (*Ușa interzisă*), Geo Dumitrescu (*Poezii, ediție completă și definitivă*), Carmen Mușat (*Strategiile subversiunii. Descriere și narațiune în proza postmodernă românească*), Ruxandra Cesereanu (*Tricephalos*), Floarea Țuțuianu (*Arta seduc-*

ției), Radu Mareș (*Anul trecut în Calabria*), Alexandru Zub & Sorin Antohi (*Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*), Dora Pavel (*Agatha murind*), Livius Ciocârlie (& Co), Neagu Djuvara (*Amintiri din pribegie*), Norman Manea (*Întoarcerea huliganului*), Mircea Cărtărescu (*Pururi tânăr înfășurat în pixeli*), Leonid Dimov (*Scrisori de dragoste (1943-1953)*), Gabriel Dimisianu (*Amintiri și portrete literare*), Dan Lungu (*Raiul găinilor*) și alte câteva. Se vede limpede, parcurgând „lista lui Iorgulescu”, că autorul nu mai are timp pentru poezie. Doar două volume de versuri sunt comentate: *Arta seducției* de Floarea Țuțuianu și ediția definitivă a poemelor lui Geo Dumitrescu, dacă lăsam deoparte articolul despre echinoxismul poetic (centrat pe poezia lui Adrian Popescu și Dinu Flămând). În rest, romane, nonficțiuni, memorialistică, culegeri publicistice, jurnale intime, corespondență, studii și eseuri istorice, plus câteva volume de critică și istorie literară și unul de dramaturgie (Vișniec). Mai toate bântuite de politic sau definite de el, bun prilej, oricum, pentru ceea ce Virgil Nemoianu a numit, cândva, „critică simptomatologică”. În mod... simptomatic, multe volume aparțin unor poeți sau prozatori convertiți, printre altele, la istorie și politologie (Stelian Tănase), literatură confesivă (Gabriela Melinescu) ori publicistică, angajată sau nu (Gabriela Adameșteanu, Ileana Mălăncioiu, Magda Cârneci, Mircea Cărtărescu). Contextul istoric ține prim-plan-ul și în comentariile despre *Dicționarul Scriitorilor Români* al trio-ului clujean Zăciu-Papahagi-Sasu sau în prezentarea antologiei lui Vasile Igna despre rezistența intelectuală anticomunistă din anii '40-'50 (*Subteranele memoriei*). Altminteri, deși „angajat în istorie”, criticul Mircea Iorgulescu nu e un avocat al primatului politic, ci al celui literar. În cazul Gabrielei Adameșteanu sau al lui Cărtărescu el afirmă, explicit, superioritatea de esență a „artistului” asupra „publicistului angajat”, aparenta „slăbiciune” a celui dintâi fiind o formă mai subtilă a forței de care n-ar trebui să se simtă complexat. Această forță a slăbiciunii triumfă însă integral doar

în articolele Ilenei Mălăncioiu și în reconstituirile documentare ale lui Stelian Tănase. Invers, militantismul lipsit de umor din artcleria Magdei Cârneci se dovedește relevant exclusiv ca pretext pentru un incitant excurs în istoria și strategiile de autoimpunere ale generației '80. Prozele „publiciștilor”, ale Adrianei Bittel și ale lui Radu Cosașu, oferă, pe de altă parte, prilejul ideal de a-i contrazice pe cei care blamau subtilitatea literară ca efect al cenzurii. O asemenea atitudine – posttraumatică – ține de masochismul artistului ce se urăște pe sine, tânjind la puterea politicianului sau la impactul gazetarului politic: „Una dintre enormitățile intelectuale puse în circulație cu mult, mare și sincer avânt după 1989 a fost proclamarea decedului subtilității în literatură. Moartea subtilității a fost anunțată ca o victorie și o eliberare totodată, fiind sărbătorită, oarecum neașteptat, chiar și de literați (...). Ironie a istoriei, nu numai literare, dispariția constrângerilor impuse artei scrisului și a instituțiilor prin care se exercitau a dus la periclitaarea literaturii înseși”. Fluierat în biserica anticomunismului sau evidența însăși? Judece fiecare...

Nu sunt foarte numeroase absențele notorii din sumar. Printre ele, mult disputatul *Om recent* al lui H.-R. Patapievic, romanul *Pupa russa* al lui Gh. Crăciun, *Orbitor II* al lui Cărtărescu (despre *Jurnalul* acestuia ni se spune ironic, *en passant* că ar fi înrudit cu *Caietele Prințepelui* de Eugen Barbu; ceea ce nu e inexact), sau trilogia lui Eugen Simion despre jurnalul intim (pomenită, laudativ și parcă sfielnic, doar într-o paranteză a comentariului despre *Jurnalul suedez* al Gabrielei Melinescu), poate și altele. Cele mai laborioase și mai palpitate articole, veritabile expertize polemice, sunt, de departe, *Metode „americane”* și *O cacealma*. Primul se situează, strategic, de partea depoziției lui Marie-France Ionesco în disputa dintre Marta Petreu și Alexandra Laignel-Lavastine privind „colaboraționismele” triadei Cioran-Eliade-Ionescu. Despre cartea celei din urmă (*L'oubli de fascisme...*) Iorgulescu scrisese un text nimicitor, reluat în volumul *Tangențiale*. Denunțând malpraxis-urile ideo-deontolo-

gice, criticul o ia de astă dată drept țintă pe Marta Petreu. Îndreptățită să acuze „plagiatul” eseistei franceze (care o tratase ca „negru”, folosindu-i xeroxurile împrumutate) aceasta e ironizată pentru metodele „americane” de autopromovare și de incriminare a preopinienților, ca și pentru atitudinea tendențioasă și plină de răstălmăciri similare celor ale dnei Lavastine. Un malpraxis și mai flagrant face obiectul articolului despre culegerea (alcătuită de Mircea Mihăieș) cuprinzând reacțiile comentatorilor autohtoni la articolul lui Tony Judt din *New York Review of Books: Romania, the bottom of heap*. Dincolo de ridiculizarea caracterului lacunar, contradictoriu și haotic al ansamblului, punctul forte al textului iorgulescian este dat de contracararea mistificărilor operate de Mircea Mihăieș și Dan Pavel, ultimul văzând, delirant, zeci de statui ale marelui Antonescu în orașele României vadinizate, iar celălalt acuzându-i pe cei care nu

sunt de acord cu Judt (inclusiv pe M.I.) de antisemitism, ca „naționaliști de nicăieri” (trimiterea la „europenii de nicăieri” ai lui Octavian Paler e, desigur, transparentă). Un exemplu: „Mircea Mihăieș îi numește pe cei care au contestat opiniile lui Tony Judt troglodiți și recurge la un limbaj extremist, scos parcă din publicațiile feseniste ale anilor 1990-1991, dar întors pe dos”. Într-un alt KO aplicat preopinienților, Iorgulescu amintește adeziunea „eurofilului” Judt la agenda antieuropeană a lui Jorg Haider și indiferența istoricului britanic față de titlul denigrator pe care NYRB l-a pus articolului său fără să-l întrebe. Tipic exemplu de dublu standard „occidentalist”, cu care atât Mihăieș, cât și mentorul Vladimir Tismăneanu, alt „recuperator” de dreapta al lui Judt, ne-au obișnuit între timp. Cu adevărat gravă rămâne însă instrumentarea diversionistă a autodenigrării naționale, practică intensă și azi în aceleași medii. La fel de

necruțător este pus la punct și dogmatismul lui Cristian Preda, cel care, ne aducem aminte, îl considera pe Eminescu un gânditor politic „realmente nul”: „un fanatic al ideilor liberale, dar luate în generalitatea și abstracția lor, așadar puțin sau deloc expuse controverselor (...) Nu rezultă din articolele lui că ar exista undeva, în lumea de astăzi, liberalism ‘adevărat’! (...). Acest militantism pro-liberal e dublat de unul anti-socialist, socialiștii de oriunde și de ori-când sunt inamicii declarați ai autorului”. Ceea ce n-ar fi fost nimic, dar până și sociologii sunt, prin simplul interes pentru social, „anatemizați” de politolog ca „vaj-

nici tovarăși de drum’ ai socialiștilor”...

Există, nu-i vorbă, destule judecăți care nu rezistă, entuziasme sau amabilități conjuncturale: romanul-jurnal „de sertar” *Femeia din fotografie* al Tiei Șerbănescu e calificat drept „mare literatură”, iar o carte de asemenea meritorie, dar... atât, precum *Ușa interzisă*, îl plasează pe Gabriel Liiceanu „în rândul întâi al scriitorilor români de azi”. La fel stau lucrurile și în cazul poemelor „libertine” ale Floarei Țuțuianu („foarte probabil, unul dintre cei mai importanți poeți apăruiți din 1990 încoace”) sau al „amintirilor din pribegie” istorisite de Neagu Djuvara (care devine brusc, prin ele, „unul dintre cei mai importanți scriitori români. De azi”, pe urmele „strămoșului” Ion Ghica). Aceeași lipsă de perspectivă – inerentă oricărui cronicar de întâmpinare – se face responsabilă și de ratarea unor profeții. Bunăoară, cea despre destinul corepondenței lui Dimov cu viitoarea soție Lucia, care, spera criticul, „ar putea grăbi, fie și indirect” ascensiunea canonică a poetului prin intrarea numelui său „în conștiința unui public foarte larg”. N-a fost să fie. Cât privește „exercițiile de provocare” din cărțile prozatorului Dan Lungu de până la *Raiul găinilor*, ele nu sunt de găsit decât în titlul *Cheta la flegmă*. Alte chestiuni, mai serioase, implică alt tip de obiecții. Nu sunt de acord, spre exemplu, cu taxarea *Istoriei...* lui Marian Popa ca fiind „de o remarcabilă vetustețe din punctul de vedere al evoluției disciplinei”, chit că, M.I. dixit, „această regresie este totuși departe de a fi expresia unei retardări, chiar dacă autorul riscă să facă figură de Ion Lăncrănjan al istoriei literare (...). Marian Popa este de fapt în acord impecabil cu idealul pe care l-a stabilit (‘o istorie perfectă a literaturii putea fi scrisă numai de organele de resort ale Consiliului Securității Statului’) și cu viziunea conspiraționist-catastrofică asupra istoriei lumii, al căror mers este reglat, pentru el, de o omnipotentă “òcultă internațională”, masonică și iudaică”. Împărtășesc alegațiile lui Iorgulescu privind ideologia protocronistă a lui MP, judecățile dubioase, „pornocritica” de colportaj și trucajele informative, dar nu cred că abundența coplesitoare a documen-

talului și contextualizărilor indică o „vetuste” iorghistă, de vreme ce noul istorism anglo-saxon le recuperează masiv (fie și de pe alte coordonate). Aș spune chiar că puținătatea extremă, abia ea regretabilă, a informațiilor social-istorice și „de câmp” din istoriile literaturii noastre postbelice îi face pe cei dornici de cunoașterea intimă a vieții literare din comunism să meargă la *Istoria...* lui Marian Popa precum domnii de altădată la bordelurile pe care public le execrau, dar de care nu se puteau dispensa.

Când finețea analitică a criticului se îmbină cu acuitatea *pince sans rire* a moralistului, rezultatele sunt optime. Discutând proza „erotică” a Ruxandrei Cesereanu, Iorgulescu dă, la fel de eficient, cu o mână ce ia cu alta: după o justă panoramare a speciei la noi, un excurs bine ținut în bio-bibliografia autoarei și o prezentare aplicată a romanului *Tricephalos*, diagnosticul final cade ca o laudă otrăvită: „o foarte castă compunere sexuală în proză deliberat artistică, un poem eseistic, pe tema de incontestabil succes și de obsesivă actualitate a dezinhibării sexuale; și: „recea strălucire, chiar perfecțiunea unui superb veșmânt (sic!) sută la sută poliester”. Primit cu simpatie reținută („bun critic și excelent cronicar literar”), volumul de debut al lui Daniel Cristea-Enache indică „indeciziile” și inconsecvențele unui spirit „gospodăros”, care nu lasă nimic din ce publică pe dinafară și, „ca și cum ar vrea să se alinte ori să fie alintat de o invizibilă galerie”, ține câteodată „să se confeseze cu orice preț, să se implice ca persoană, dar efectul e mai curând de inadecvare”. De un tratament mai sever are parte „scriitorincul” Dan C. Mihăilescu, culminând cu taxarea drastică din final: „Sigur că, spre exemplu, ‘dă bine’ la un anumit public să-l numești pe Racovski ‘agentul anarhist Christian Racovski’, numele slav, apartenența la socialism și ulterior la bolșevism predispon la calificări în registrul deriziunii minore – dar aceasta e mai potrivit pentru un oarecare jurnalism semidoct decât pentru un istoric literar serios”. Aici, și nu numai aici, ies la iveală armele unui cunoscător al istoriei stângii noastre intelectuale, care a dat studii de prim ordin despre

Gherea sau Petre Pandrea, pe lângă cele despre Panait Istrati. Nici cronicile strict „literare” nu dezamăgesc însă. Fără cusur sunt judecățile despre *Simion liftnicul* de Petru Cimpoeșu, despre *Agata murind* de Dora Pavel, sau despre puțin discutatul roman nonfictiv *Anul trecut în Calabria* al lui Radu Mareș. Textele despre Radu Cosașu sunt excelente, iar acreditarea ca „mare scriitor” a lui D.Țepeneag convinge, ca și argumentele ce explică îndelunga sa minimalizare. Din articolul despre confesiunile literare ale lui G. Dimisianu se desprinde o judecată morală mai amplă asupra memorialisticii autohtone: „...tonul e cordial, nu de răfuială vehementă ori insidioasă cu viii și morții (...), într-o certă opoziție față de tendința dominantă în memorialistica literară de dată recentă, a confesiunilor cu funcție de proteză pentru inavuabile frustrări, scrise cu mare consum de tămâie despre sine și cu pixul-mitralieră când e vorba despre alții”. Asemenea considerații dau relief unor cronici niciodată monotone sau plate, în care evidențierea calității artistice potențează, nu escamotează extraliterarul.

Din nefericire, deși „ambalajul” critic al volumului e, în intenție, stimabil, de la buna prefată a congenerului și fostului confrate Gabriel Dimisianu până la articolul de dicționar din final, cu o listă scurtă a referințelor critice despre autor și o listă lungă a scriitorilor comentați de Iorgulescu în volumele de cronici, senzația de amatorism editorial deranjează. Lipsește din listă *Tangențiale*, în dreptul *Poștalionului cu boi* (2010) e trecut, sec, „40 articole”, articolul de dicționar nu are indicată proveniența, iar contabilizarea numărului de poeți, prozatori și critici sau a numărului total de scriitori comentați din fiecare sumar, pe capitole, plus consemnarea la bucată a numărului de „materiale” din *România literară*, frapează prin chițibușăreala naivă a listelor, amintind numărătoarea steagurilor a lui Pristanda. Culegerea textelor e ultraneglijentă, cu diacriticele puse ici și colo, cu cratime care sparg cuvintele unde vrei și unde nu vrei... Păcat. Mircea Iorgulescu merita o editare mai profesionistă.

Bianca BURȚA-CERNAT*

Florin Lăzărescu. Povești și „povestași” din anii 2000

Résumé

Articolul de față își propune să examineze proza unuia dintre cei mai reprezentativi autori afirmați în literatura română după anul 2000, Florin Lăzărescu, descriindu-i formula eteroclită ce aduce laolaltă categorii precum realismul cotidian, livrescul, metafizicul, parabolicul, carnavalescul.

Cuvinte-cheie: proza românească de după 2000, istorie, memorie, realism, parabolă, livresc, metafizic

Cet article cherche à examiner la prose de Florin Lăzărescu, l'un des auteurs les plus représentatifs qui se sont lancés dans la littérature roumaine après l'année 2000, en décrivant sa formule hétéroclite qui rejoint des catégories telles que le réalisme du quotidien, le livresque, le métaphysique, la parabole, le carnavalesque.

Mots-clés: la prose roumaine d'après l'année 2000, histoire, mémoire, réalisme, parabole, livresque, métaphysique

Florin Lăzărescu (n. 1974) a debutat în 2000 cu un volum de proză scurtă, *Cuiburi de vâsc* (Ed. Outopos, Iași), care însă nu a circulat în afara unui cerc restrâns de cunoscuți ai autorului. Reeditate în 2003 în format electronic, la Editura Liternet, cu un titlu mult mai inspirat, *Șase moduri de a-ți aminti un cal sau șase povestiri*, prozele de început ale lui Florin Lăzărescu și-au continuat existența discretă, în *underground*, necomentate, menționate doar protocolar în cronicile destinate volumelor ulterioare – poate chiar puse și mai mult în umbră de acestea. Romanele *Ce se știe despre ursul panda* (2003) și *Trimisul nostru special* (2005) au atras atenția asupra unui prozator dotat cu o anumită virtuozitate, capabil să acceseze și registrul prozei ludice, ironice și intertextuale, și registrul „minimalist”, cotidianist, și pe acela al unei proze fantasmatică, structurate

de întortocheate scenarii metafizice. În aceste două romane însă, dincolo de sofisticarea narativă, esențială este plăcerea de a povesti, pe care autorul nu și-o reprimă nici un moment. O sumedenie de povești și de „povestași” se aglomerează aici; romanul crescând, de fapt, din acumularea mai multor povestiri.

Ce se știe despre ursul panda este aventura unui prozator pornit în căutarea personajelor sale, pe firul unei povești ce se scrie parcă de la sine. Căutând „un om simplu, într-un oraș simplu, într-o dimineață simplă”, un narator histrion îi găsește pe Toma, un tânăr sceptic, frate bun cu tizul său biblic, pe Șobolanu, Râmă, Clipici, Fomi și Holbatu, copii ai străzii, fericiți de a-și fi aflat adăpost într-un vechi cavou boieresc, pe părintele Nicolae – care nu-i decât un Toma ajuns la o vârstă a înțelepciunii, când

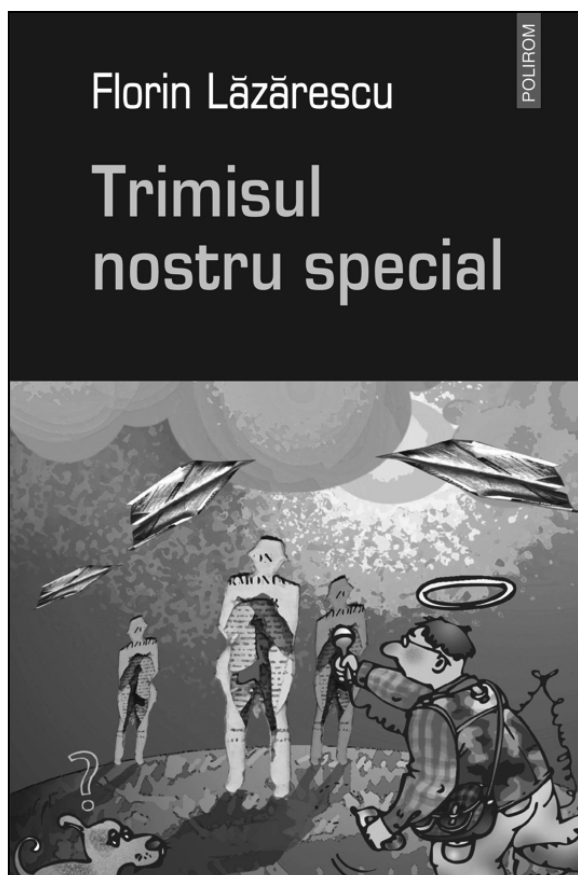
* Universitatea din București, Facultatea de Litere, e-mail: bianca_cernat@yahoo.com

a înțeles deja că a pretinde certitudini e o deșertăciune –, în fine, pe tânărul pictor urmărit de viziunea diavolului. Micul roman se dezvoltă contrapunctic: pe o primă pistă, un narator-martor îl urmărește pe Toma; pe un al doilea plan, se înfiripă narațiunea clasică și acut realistă a celor cinci Gavroche din cavoul Boierului. De la un punct, planurile fuzionează, iar imaginea de cinematografie *verité* (căci, fapt esențial în proza lui Florin Lăzărescu, naratorul plimbă cu sine o cameră de filmat și comentează din timp în timp scenele pe care le înregistrează) se tulbură, străbătută de flash-uri dintr-o lume a halucinației și a fantasmiei. Vioiciunea narațiunii, viteza cu care naratorul trece de la o imagine la alta, voluptatea cu care autorul transcrie dialoguri cotidiene, dezinhibate, neconvenționale camuflează un sentiment al crizei, o viziune a golului și o senzație a vertijului. *Ce se știe despre ursul panda* pune în lumină

comedia amară a căutării ineditului într-un univers în care nimic nu se schimbă niciodată; străvechea obsesie a Ecleziaștului e filtrată prin paradoxurile unui Ionesco: „Oamenii îmi dau impresia unor păpuși stricate, în care, dacă le-ai putea desface, ai găsi mereu același lucru. Odată ce le-ai pătruns în țeastă, le afli cele mai intime idei, cele mai ascunse obsesii și îți vine, de fiecare dată, greața./ Locuiesc pe aceeași planetă, în aceeași țară, pe aceeași stradă, la aceeași casă, în aceleași camere, au aceleași formule de salut, aceleași replici, aceleași motive de ceartă, spun aceleași lucruri, au aceleași fantezii erotice, suferă de aceleași vedenii, poartă aceeași vină și primesc aceeași pedeapsă... Oamenii nu mă mai surprind. Dumnezeu însuși nu mă mai surprinde. Dumnezeu însuși nu mai e în stare de alte miracole”.

În miracole mai pot crede numai inocenții, de felul lui Holbatu, băiatul care citește din Biblie, modelează păsări din lut, îl visează pe Iisus și, într-o zi, i se pare că acesta i s-a arătat în postura (ironie, *qui pro quo* mai mult amar decât comic) tânărului Toma. Nu Dumnezeu li se dezvăluie personajelor din *Ce se știe despre ursul panda*, ci diavolul. Părintele Nicolae le vorbește studenților teologi despre chipurile felurite pe care le ia diavolul. Și tot el îi mărturisește lui Toma: „Dacă mi s-ar părea vreodată că într-adevăr l-am întâlnit pe Dumnezeu, cred că din clipa aceea aș începe să mă îndoiesc de toată credința mea”. Renovând biserica „Schimbarea la față”, preotul se neliniștește la gândul că nu va găsi un pictor care să zugrăvească scenele de iad. În imanență, Dumnezeu se lasă așteptat. Și, în așteptare, discursul proliferază. Literatura ascunde o absență, lasă a se înțelege Florin Lăzărescu, și constatarea au mai făcut-o atâția alții. Rămâne întrebarea: cum să scapi de teroarea repetiției, a monotoniei, a categoriilor procustiene?! („Un om e un om, e plină lumea de ei, așa că nu-i mare bătaie de cap să găsești unul. Mai greu e să alegi unul, să-l vezi pe unde umblă, cu ce se îmbracă, ce mănâncă, unde stă, ce gândește, ce visează și, la urma urmei, ce legătură are cu ceilalți oameni.”)

În *Trimisul nostru special*, atmosfera și reperele spațio-temporale rămân aceleași ca în romanul anterior, la fel și formula narativă eterogenă, care mixează ingrediente dintre cele mai diferite: imaginar suprarealist inserat în mijlocul tablourilor vivante ale cotidianului lipsit de poezie, rețele de simboluri, flashuri de reportaj TV, sugestii din lumea jocurilor de strategie pe computer, viziuni mistice, intertextualitate difuză, ironie, umor și gravitate. Diavolul și bunul Dumnezeu se ascund în pliurile unei narațiuni sofisticate, care însă îi inculcă strategic cititorului impresia simplității. Scriitura este voit nepretențioasă, trădând lejeritatea colocvială. Miza cade pe complexitatea planului simbolic, pe configurarea unui imaginar miraculos, în nici un caz pe experimentul în plan formal. Protagonistul acestui roman, Antonie, este într-o mai mare măsură decât Toma (din cartea precedentă) un personaj exemplar. El întrupează modelul bunului sălbatic ce intermediază cunoașterea dintr-un unghi insolit a cotidianului

(post)modern în care prezența lui Dumnezeu se efasează.

Înainte de a ajunge redactor la rubrica de știri mondene și informații senzaționale a unui ziar de mare tiraj din Capitală, Antonie este el însuși un personaj cu o biografie senzațională. Copilăria și adolescența și le-a trăit în afara istoriei. Nu-și poate aminti decât nesfârșitele povești istorisite, în plină viață sălbatică, în munți, de tatăl său Iosif. Fost profesor de istorie, proscris al regimului comunist, acesta din urmă a ales să se retragă în afara lumii, după câțiva ani de detenție la capătul cărora se descoperă cu desăvârșire singur. Iar asta îl determină să-l răpească lumii și soției infidele pe propriul fiu, căruia îi aplică o pedagogie cvasi-rousseauistă a libertății de dincolo de îngrădiri și de vremelnice contracte sociale. Sustrăgându-l unei banale identități lumești, îl numește, simplu, Prințul. După moartea lui Iosif (nume cu rezonanțe biblice evidente, ca și în cazul altor personaje), împlinită patetic pe o linie ferată, unde acesta își aduce fiul ca să vadă pentru întâia oară trenul, dimpreună cu imaginea fulgurantă a tumultului mundan, pe Prinț îl ia în grijă călugărul Ioan, botezându-l Antonie. Ascetul are, la rându-i, o biografie de proscris și renume de sfânt. Când fiul spiritual atinge vârsta adolescenței, îl trimite în lume, perfect inocent, cu lecturile biblice, cu credința și cu intuiția miracolului. Momentul e semnificativ: anii de comunism s-au scurs, lumea românească a intrat în era consumului și a beției informației.

Subtil, fără nici o nuanță tezigă, se insinuează tema mistico-politică a dublei aboliri a credinței: în comunism și în societatea consumistă. Intrat în turbionul vieții moderne, pe care o descoperă ca pe un alt miracol, „trimisul special” are misiunea de a concilia cele două tipuri de experiență, a sacralului și a cotidianului profan, de a consemna două feluri de drame: ale omului în relație cu sacralul, aflat în fața morții sau în fața inexplicabilului, a insondabilului, și ale omului social, cu crizele sale identitare, cu alienarea sa de fiecare zi. Temele sunt ale autorului însuși, care se privește în oglinda lui Antonie. De dincolo de mormânt, Iosif i se adresează imperativ fiului: „Scrii, bă? Scrii?”

Scrie!” – metaforă a unei transcendențe pline ce se revelează conștiinței scriitorului. Scriitura românească devine astfel corespondentul profan al Scripturii sacre; scrisul, o formă de asceză; iar autorul, un pseudo-apostol în lumea secularizată.

Înainte de a „povesti lumea”, personajul, în rangul minor de ziarist al evenimentelor de senzație, își exersează condeiul în articole aparent inofensive ce denunță însă absurdul microcosmosului social, cum este textul despre băștinașii din Galapagos care iau ca ostatice niște broaște țestoase în semn de protest față de o măsură ecologistă ce le interzice să mai pescuiască. Fatalitatea face ca Antonie să rateze un eveniment presupus important, înmormântarea unui ziarist prestigios, dispărut într-un accident suspect. Însă adevărata sa misiune se arată a fi alta, aceea de trimis special într-o altă dimensiune. Experiența unei morți clinice îl duce în tunelul oranj, unde se întâlnește cu propriile-i fantasmе sau cu obsesiile-balast întipărite în minte sub presiunea socialului. Întâmplarea întâlnirii cu oglinda subconștientului este un mic exercițiu de virtuozitate. Mai cu seamă secvența unei false Judecăți de Apoi ce se suprapune unei ședințe de psihoterapie, cu un Dumnezeu improvizat, kitsch, în chip de psihoterapeut – „un bătrân îmbrăcat la patru ace”, cu „barbă imensă, plete albe, revărsându-se peste un costum Armani”. Scena, savuroasă, denunță la modul comic surrogatele de credință și falsele probleme ale omului contemporan. În universul de dincolo de tunelul oranj, locțiitorul lui Dumnezeu îl îndeamnă pe erou: „Antonie, mergi înapoi în lume și fă o corabie!”. Arca lui Antonie, construită din cuvinte și din imagini, este chiar romanul *Trimisul nostru special*...

Neliniară, narațiunea dispune evenimentele pe traiectoria unor bucle. Întâmplările, dificil de repovestit, nu curg cronologic, romanul edificându-se pe principiul unui *puzzle*. Destinul personajelor se reconstituie din fragmente, din detalii ascunse ori la vedere, o aură de ambiguitate învăluie faptele, făcând din asamblarea lor un exercițiu detectivistic. Reconstituirea corectă a jocului nu poate fi decât probabilă, în nici un caz

sigură. Anumite amănunte plutesc într-o incertitudine stimulativă, generatoare de infinite interpretări. De pildă, cine este sfântul fără nume ale cărui moaște sunt depuse într-o biserică bucureșteană și al cărui deget mijlociu dispăre „inexplicabil”, furat de fapt de ȣiganul Elvis, care face din el o amuletă protectoare pentru ca ulterior să-l arunce unui câine vagabond? În text există indicii că „sfântul” ar putea fi Iosif, tatăl eroului. Sau cum ajunge fotografia lui Antonie în Arhivele Securității? O vecină, Lenuța, femeie de serviciu, o găsește aparent întâmplător în timp ce face curățenie în subsolul inundat al numitelor arhive. La ce scenarii de anvergură participă, fără să știe, eroul, astfel încât urmărirea lui de către Securitate să fie justificată? Sau ce zei ofensează modestul ȣigan Elvis ca să fie răpus, grotesc și incredibil, în camera de baie, de o doză de cocaină și de puterea hipnotică a unui pește fabulos ce se încăpățânează să nu moară?

Vocile din tunelul oranj, ȣiganul cu oglinda magică în care se privește ursulețul panda de pluș al unei fete, femeia pitică, asistenta psihoterapeutului Gustavo și dublul ei din final, piticul autist căruia Antonie vrea să-i „povestească lumea” (piticii fiind aici, poate, imagini ale ființei androgine), misiunea presupusului terorist Mohammad, scenariile cosmogonice imaginate de Antonie, sfântul îngropat în curtea unei biserici părăsite, domnul care își duce la psihanalist papagalul ultragiat de condescendența unui prieten, biografia neverosimilă a personajului central, totul se leagă în rețeaua unei narațiuni care, pe măsură ce înaintează, se autointerpretează paranoic. Paranoia narativă, tema inocenței salvatoare sau aceea a posibilelor căi de asceză în plin univers postmodern, obsesia mediatică sau transfigurarea realului grație expansiunilor internautice, glisarea imperceptibilă între ludic și gravitate, căutarea insolitului în mijlocul lumii banale, tentația misticului, reabilitarea metafizicului sunt mărci definitorii ale prozei lui Florin Lăzărescu.

Dens, substanțial, dinamic, romanul scriitorului ieșean este însă, pe alocuri, oarecum neatent la detalii și anticalofil peste marginile iertate. E posibil ca aceste mici

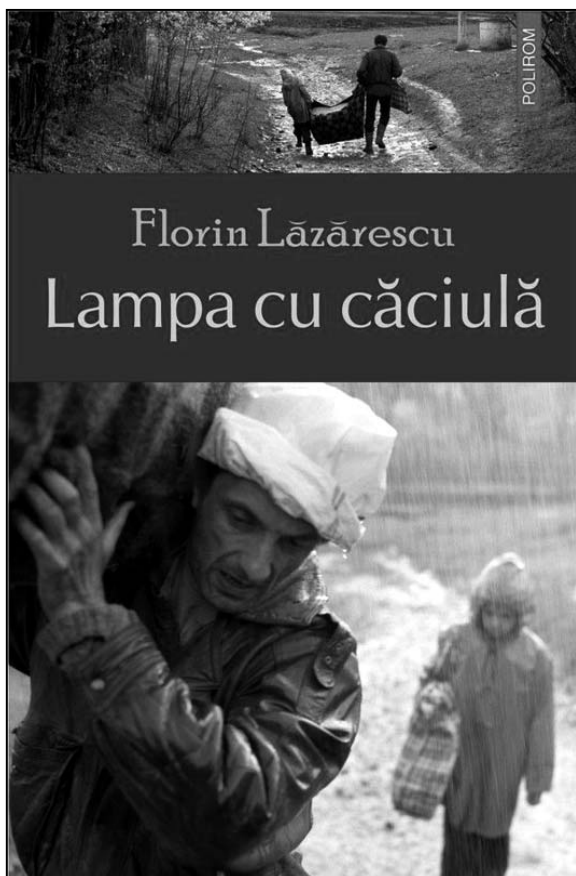
„păcate” să se datoreze fie necesității de a face unele concesii cititorului grăbit și sceptic, căruia, din rațiuni pedagogice, i se livrează odată cu miezul grav al poveștii și carnația îmbietoare a anecdotei, a poantei umoristice (în condițiile în care, cum spune un personaj din carte, „Dumnezeu e o știre răsuflată”, „rar îl mai poți aduce în discuție și numai pe ocolite”), fie unei ușoare deformări jurnalistice a condeiului acestui scriitor: „De exemplu, povestea vieții tale a fost o știre. Dar în presă n-ai timp s-o spui toată. S-ar plictisi lumea. Astăzi nimeni nu mai are timp de povești. Trebuie să le dai bizonilor știri...”. Această secvență în care redactorul-șef al unui cotidian important îl inițiază pe Antonie în secretele textului cu priză la public reprezintă o punere în abis ce explică indirect de ce în unele momente narațiunea lui Florin Lăzărescu pare expedită, lapidară în exces.

Înainte de orice, Florin Lăzărescu este un „povestitor”. Chiar și în roman, unde apetitul de a istorisi întâmplări cât mai numeroase, mai variate și într-un ritm cât mai alert îl împiedică pe alocuri să dea un mai pregnant contur personajelor sau să organizeze centripet episoadele narative. În *Ce se știe despre ursul panda* și în *Trimisul nostru special* (două dintre cele mai frumoase cărți scrise de prozatorii afirmați în ultimul deceniu) personajele nu sunt deloc banale, dimpotrivă – au destine atipice –; cu toate acestea, există ceva care nu le dă voie să devină cu adevărat memorabile: nu au suficientă „carnație”, psihologia lor nu are destulă adâncime. La fel: narațiunea are complexitate, remarcabilă anvergură simbolică, dar „ceva” îi lipsește: e atent construită, dar nu e și îndeajuns de rotundă, de încheată; se dezvoltă (centrifug) pe foarte multe planuri, aglomerează foarte multe povești, pe care însă nu-și poate permite să le lase să se desfășoare tacticos. E un viciu de compoziție născut din dorința laudabilă a autorului de a cuprinde dintr-odată cât mai multe obiecte în raza privirii sale avide. În fond, e o mică problemă de reglaj, a cărei rezolvare necesită o simplă schimbare de ritm: autorul n-ar avea de făcut decât să îngăduie din timp în timp privirii să se odihnească în tre-

cerea de la un obiect la altul, de la o imagine la alta, să lase „filmul” să se construiască/să se deruleze firesc, în cadre mai lungi, fără să grăbească succesiunea numeroaselor secvențe. La o adică, să spună mai puține povești, tocmai pentru a avea vreme să le istorisească mai pe larg.

Volumul de povestiri *Lampa cu căciulă* (2009) arată că autorul a intuit oportunitatea acestei modificări de ritm. Întoarcerea sa la specia povestirii, după două romane, are cu siguranță un tâlc. Florin Lăzărescu revine la niște teme ale sale mai vechi, din necesitatea de a recupera universul din *Cuiburi de vâsc* și/sau *Șase moduri de a-ți aminti un cal*, univers ficțional de care e în continuare atașat și pentru că a topit în el ceva din propria-i biografie, dar și pentru că reprezintă o experiență literară formatoare („întemeietoare”). Aici, pe teritoriul configurat de povestirile mai vechi sau mai noi, scriitorul se simte la el acasă. *Lampa cu căciulă* restaurează deopotrivă o copilărie petrecută sub semnul Poveștii și începuturile literare ale autorului. Mulți scriitori încearcă să-și facă uitare începuturile literare, în care nu se mai recunosc. Nu și Florin Lăzărescu, deși multe s-au schimbat în scrisul său de la debut până la volumul în discuție. În acest refuz al ruperii de perioada romantică a debutului, în acest refuz al ocultării originilor, se lasă descifrată obstinația de a fi coerent cu sine și totodată intuiția că acolo, în obsesiile primului volum, zac latent sugestii prețioase pentru cărțile ce vor urma, teme, nuclee epice și simbolice de valorificat.

Prozele din *Lampa cu căciulă* sunt, evident, importante prin ele însele, dar și pentru faptul că anunță o schimbare în scrisul lui Florin Lăzărescu: o elaborare mai acrobatică, o compoziție mai echilibrată și mai multă „răbdare” a narațiunii care nu va mai aglutina, excesiv de navalnică, întâmplări, situații, personaje, ci își va permite luxul de a zăbovi asupra lor, adâncind psihologiile, imprimând un caracter dramatic (în sens de teatru) secvențelor epice. Ceea ce se și întâmplă, deja, în textele volumului amintit. Disponibilitatea pentru acest tip de proză cu o mai densă consistență realistă (direct proporțională cu un apetit parodic scăzut)

autorul o avea, de fapt, mai de mult. Dovadă un text din *Șase moduri de a-ți aminti un cal* reluat fără modificări (în afară de titlu): este vorba despre *Poveste de Duminică* devenită acum *Lampa cu căciulă* – una dintre piesele de rezistență ale cărții, povestire care a stat la baza unui foarte premiat scurtmetraj regizat de Radu Jude după un scenariu scris de Florin Lăzărescu.

Lampa cu căciulă (povestirea care dă titlul volumului) este „filmul” unei obositoare „expediții”, pe drumuri cu hârtoape, prin ploaie și noroi: doi oameni necăjiți, tată și fiu, se trezesc cu noaptea-n cap, într-o duminică, pe o vreme infernală, ca să ducă la reparat, „la oraș”, un televizor rablagit căruia mereu i se arde „lampa cu căciulă”; când se întorc acasă la sfârșitul zilei, tot pe întuneric, și repun aparatul în funcțiune, mai au timp „să prindă ultimele acorduri ale imnului difuzat la finele programului”, încântați ca de o minune. Textul e impecabil construit, cu simetrii de efect, bine controlate, cu sugestii psihologice de finețe, cu dia-

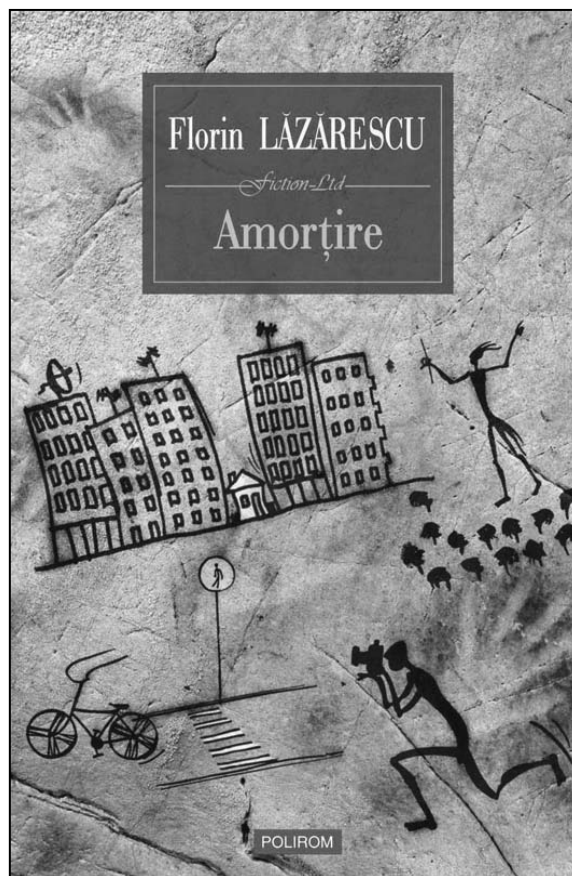
loguri de o verosimilitate fără cusur, cu pasaje descriptive minimale în care însă fiecare detaliu e puternic și e la locul său. Un drum de la sat la oraș, undeva, în România anilor '80, o casă prin tavanul căreia pătrunde ploaia, un televizor defect, un băiat întristat că nu mai poate vedea *Teleenciclopedia*, un tată cumsecade, un depanator cu clientelă – acesta e decorul, acestea sunt „evenimentele”, aceștia sunt „eroii”; dar din atât de puțin crește, revelatoare, imaginea unei întregi lumi.

Autonome, cele zece povestiri din *Lampa cu căciulă* încheagă totuși un univers ficțional coerent. Textele sunt legate între ele nu doar prin teme și prin subiecte, ci și grație unei perspective narative comune. Un narator pe cât de lucid, pe atât de nostalgic strânge laolaltă firele unor amintiri din copilărie – o copilărie bântuită de povești, petrecută într-un sat oarecare (în anii '80, deducem din diferitele amănunte de „decor” integrate abil în povestire). Adesea, perspectiva maturului se efasează strategic, pentru a face loc perspectivei copilului, a cărui privire proaspătă pătrunde dincolo de suprafața banală a lucrurilor. Deloc idilică, imaginea satului nu e totuși dezvrăjită. Satul din *Lampa cu căciulă*, desenat în tușe puternice, realiste, nu e un spațiu al miracolelor, dar e un loc al Poveștii și al unei credințe încă vii, nefalsificate de viața modernă. Personajele din aceste povestiri au o extraordinară capacitate de a se mira („– Mare minune! Om bătrân și nu-nțeleg! Pui radioul în priză, iaca muzica. Pui televizorul, vezi oameni. Pui reșoul, se-ncălzește”) sau de a vorbi zilnic, în gând sau în fața unei icoane, cu Dumnezeu. Întâmplările lor nu sunt, prin ele însele, extraordinare (un drum la oraș, la bălci, într-o zi de sărbătoare; o oprire, pentru un pahar de rom, la bufetul satului; proiecția unui film nou la școala satească; mici bârfe, mici necazuri într-o zi oarecare de lucru; și altele de felul acesta), dar dincolo de banalitatea cotidiană se întrevede întotdeauna ceva nedefinit care, punând altfel în lumină „evenimentele”, le dă relief și semnificație. Discrete simboluri tanatice (calul, de exemplu, imagine obsedantă și aici, ca și în vechiul volum de

povestiri) sau intuiții ale sacrului creează breșe în narațiunea banalului cotidian.

În afară de *Poveste de duminică*, autorul a mai luat din *Șase moduri de a-ți aminti un cal* încă un text, *Poveste de Crăciun*, din care a eliminat paragraful introductiv, probabil pentru că, prea explicit, subliniind perspectiva maturului în detrimentul celei a copilului, risca să dezambiguizeze textul. Celelalte opt povestiri sunt inedite, deși preiau mai toate obsesiile și simbolurile (chiar unele întâmplări, însă altfel narate) din *Șase moduri...*, deși desenează, în fond, același univers rustic străbătut din loc în loc de mici revelații. E interesant de observat cum a lucrat scriitorul la „restaurarea” acestui univers. Rescrierea e radicală. Povestirile de acum se aștern mult mai firesc pe hârtie decât cele vechi. Pentru că au fost epurate de orice balast eseizant sau teoretizant – pe care încă îl mai găseam în textele din *Șase moduri...*, cu excepția celor două prezente și în noul volum –, pentru că latura meta-narativă s-a estompat foarte mult, odată cu intenția parodică. Și, totodată, pentru că secvențele citadine nu mai dublează, nu mai încadrează ca o ramă, „poveștile” vieții rurale. Florin Lăzărescu are acum curajul de a asuma până la capăt un univers ficțional și de a scoate de sub incidența ironiei relativizante, strategice, revelația unei dimensiuni spirituale a existenței.

Pe acest drum deschis de *Lampa cu căciulă* avansează narațiunea din *Amorțire* (2013), carte în care Florin Lăzărescu se apropie de o zonă – ofertantă literar – a patologiei memoriei. Un personaj al său suferă de Alzheimer; alți eroi se tem, la rândul-le, de posibile, variate forme ale „amorțirii” fizice și/sau mentale. Toți au, într-un fel sau altul, probleme cu memoria: și cei care, precum sexagenara Valeria Stoican, încep să uite ce înseamnă „acasă”, dar și cei care, de pildă, caută să se debaraseze de bibliotecile personale sau care, precum scriitorul de succes Cazimir, își rescriu biografia, își fac uitat trecutul, în efortul de a transforma banalitatea în excepționalitate. La temelia romanului *Amorțire* stă o dublă interogație – privitoare la fatalitatea uitării, la nivel individual și nu numai, și la (in)utilitatea

literaturii, la (im)posibilitatea acestora de a răspunde unor neliniști omenști-prea-omenști. În privința celei de-a doua chestiuni, secvența cu care se deschide romanul nu lasă loc prea multor iluzii. Doi bărbați încă tineri (Cazimir și Evghenie) – unul, scriitor; celălalt, cu ocupație incertă deocamdată – se întâlnesc cu un aer conspirativ, după miezul nopții, într-un oraș de provincie „amorțit”. Nu știi de la bun început cine sunt și o clipă ți se par oarecum suspecti; autorul mizează pe efectul de surpriză: scena nu e ce se anunță, cei doi și-au dat întâlnire pentru ca unul dintre ei, scriitorul, structură depresivă, să se destăinuie – a fost de curând la hramul unei biserici de țară și cu ocazia asta a trăit două incidente destabilizatoare, aparent minore; primul: a cunoscut un copil sărac; al doilea: fără voie, a ucis pe șosea un câine. Evenimente care capătă proporții de catastrofă: „Asta e limita maximă la care-și permite să viseze un copil dintr-o lume, chipurile, civilizată. Și eu mă ocup de literatură”; „...mi-a

murit în brațe. Și-am simțit pentru o clipă suflul concret a ceea ce înseamnă să dai colțul”; „Nu există nici o noimă. Nu există nici un Dumnezeu. Să scrii tu despre asta! Eu unul cred că mă las de scris”. Lamentații patetice de roman rus, gravitate grabnic relativizată de ironia celui alt („La drept vorbind, nici Evghenie nu prea mai crede în Dumnezeu, dar dintotdeauna i s-a părut că Acesta e, cel puțin, o chestiune pentru care merită să te bați”); dar și de întreaga mizanscenă, care are darul de a readuce chestiunea la proporțiile banalului cotidian: „spovedania” se produce la un pahar de ceai băut din pahare de plastic, într-un chioșc de cartier deschis non-stop și e întreruptă de discuția (fără importanță) dintre vânzătoare și un taximetrist venit să-și cumpere cafea și o pereche de șosete. Se adaugă la asta o mulțime de amănunte, în fotografierea căror prozatorul este expert și care conturează pregnant un cadru și o atmosferă – de la descrierea orașului cufundat în noapte până la ciocatele demodate ale unuia dintre protagoniști.

Tot într-un mod derutant, capitolul inițial – cu rol de ramă narativă – îl scoate în prim-plan pe Cazimir, scriitorul bântuit de neliniști existențiale, lăsând-ți impresia că acesta va fi fiind, în *Amorțire*, eroul principal. Fals! Pentru că personajul nu va mai apărea în cadru (altfel decât invocat de Evghenie) până spre sfârșitul romanului. Autorul se joacă în permanență cu așteptările și cu presupunerile cititorului, subsumându-le ironic, în subtext, farsei tragicomice pe care tocmai o scrie. Frământările lui Cazimir, scriitorul de succes, sunt lăsate deoparte; prim-planul îl vor împărți, până la sfârșit, o profesoară pensionară atacată de Alzheimer, doamna Stoican (care avansează teorii despre memoria peștilor de acvariu și dirijează un cor care nu a dat niciodată vreun spectacol...) și chiriașul acesteia, Evghenie, absolvent de Litere, fost anticar, fost crescător de melci și scriitor aspirant, încolțit de o boală ciudată, manifestată, între altele, printr-un fel de „amorțire” a voinței. „...Și cum nu suporta ca suferința sa să nu aibă un nume, la un moment dat i-a găsit el unul: amorțire. (...) Doar o amorțire

a trupului și a minții”. Atacurilor de panică ale protagonistului li se dedică pagini remarcabile. Merită amintită, de pildă, o secvență în care Evghenie, pradă crizei ce îl găsește, ca întotdeauna, singur pe o stradă pustie, aleargă exasperat pe străzi în căutarea unui necunoscut cu care să schimbe, terapeutic, câteva fraze oarecare; salvarea vine de la întâlnirea cu o bătrână de la țară – împreună cu ea, urcă într-un tramvai gol, unde vatmanul ascultă la radio liturgia: „Și brusc, furnicăturile din corp, imensa și inexplicabila frică sunt înlocuite până la ultima celulă de o iubire nemărginită față de vatman, de babă și de oamenii care nu s-au trezit încă. Se calmează întru totul și are senzația că la prima curbă tramvaiul va ieși de pe șine și se va înălța la cer, ca-ntr-unul dintre filmele lui Kusturica”.

Acest Evghenie vrea să scrie o carte (până la urmă, va publica doar o broșură cu poeme mai vechi, la o editură fantomă!), deși e avertizat de prietenul Cazimir în privința inutilității literaturii, ca și în aceea a menajeriei la care s-ar reduce viața literară: scriitorii și criticii nu sunt decât „o grămadă de grandomani care se împart în două categorii: narcisiști și negustori”, iar literatura contemporană, „o căruță la care trag foarte mulți boi, în toate direcțiile, fără să le pese vreodată cu adevărat de încărcătură”. În *Amorțire*, tot ce are legătură cu viața literară și cu ambițiile scriitoricești stă sub semnul grotescului; secvanța în care Evghenie merge să-și întâlnească editorul (pe bonom-convenționalul domn Beldiman) la „Agenția de Exploatare a Inteligenței” este, în acest sens, antologică; la fel și scena de la centrul xerox, unde poetul veleitar George Luca își „publică” debutul în proză, *Vultur veșnic fără cui bar*. (Apare ca personaj, în treacăt, și Adrian Păunescu, „bardul” Cenaclului Flacăra, palmuit de doamna Stoican pe când era jună...)

Evghenie este însă și fotograf amator. Convinș că „o imagine face mai mult decât o mie de cuvinte” și că „scrisul alterează povestea”, punând în balanță minciuna „poveștii scrise” și adevărul „poveștii fotografiate”, el are ideea de a realiza un album, *Biblia în fotografii*, schimbat apoi în

Eclesiastul în fotografii, și deambulează prin oraș pentru a fotografia „semnele Apocalipsei”. Vrea să strângă „dovezi ale deșertăciunii lumii”, îl atrag spontan toate acele „imagini cu lipsa de noimă a oamenilor și a obiectelor”. Tâlcul autoreferențial e ușor de descifrat aici: personajul face, în fond, ceea ce face autorul însuși – fotografiază mostre de absurd cotidian, pe violonistul orb care cerșește la un colț de stradă, interpretând mereu aceeași sonată de Scarlatti sau pe nebuna în capot roșu, cerșind fise de telefon. Romanul însuși se scrie ca o colecție de destine bizare. „O fotografie nu te minte niciodată, *amorțește* exact, întotdeauna la timpul prezent – fără comentariile, uneori, plicticoase și inutile ale povestitorului – ceea ce a văzut cândva un om în câteva fracțiuni de secundă” (s.m.), crede același Evghenie. A se remarca aici echivocul verbului „a amorți”, jocul semantic, alune-carea de la un sens la un altul, derivat.

Proza lui Florin Lăzărescu se remarca și până acum printr-un puternic simț al concretului; autorul vedea și auzea forfota străzii, distingea cu acuitate siluete, profiluri, detalii comportamentale, reținea dialoguri și frânturi de dialoguri, cu pitorescul oralității lor caracteristice. El reconstitua cu precădere scene ale vieții urbane, în general în mișcare. În euforia colecționării (prin înregistrare cinematografică) de imagini și de povești, aduna amănunte peste amănunte, aglomera destine ale unor personaje fără a-și rezerva suficient spațiu pentru a le aprofunda. De aceea narațiunea, deși construită pe o armătură gândită riguros, cu acribie față de imbricarea unor detalii-cheie, lăsa impresia de centrifugalitate. În altă ordine de idei, atenția naratorului cu pasiune de cineast sau de fotograf se focaliza (dar întrucâtva comportamentist) cvasiexclusiv asupra exteriorității. Aceasta nu este, în sine, o deficiență. Se cuvine subliniat că, odată cu *Amorțire* (dar semnele unei ușoare schimbări de registru se vedeau din volumul *Lampa cu căciulă*), proza lui Florin Lăzărescu își apropiază o nouă dimensiune: nu mai filmează doar mișcarea străzii, ci trimite ochi iscoditori înspre interioritatea perso-

najelor. Acel simț al concretului deja amintit, admirabil pus la lucru, încearcă acum să se aplice și unor realități psihologice. Nu în sensul vreunei metode introspective, al urmăririi vreunui flux al conștiinței (ceea ce ar fi inadecvat pentru tipul de proză practicat de autor), ci pur și simplu în sensul captării mai riguroase de amănunte trădând o stare psihică, o criză înregistrată procesual. Dintr-o bogată colecție de siluete umane ce se perindă prin fața obiectivului, autorul pune *zoom*-ul, în *Amorțire*, numai pe două personaje – doamna Stoican și Evghenie –, cărora le reconstituie din bucăți și din sincope biografiile și implicit evoluția bolilor care le amenință echilibrul lăuntric. Sugestii privitoare la „amnezia” bonomei sexagenare se tot acumulează până la scena fără echivoc a diagnosticului – Alzheimer! –, iar simptomele maladiei greu diagnosticabile a neîmplinirii Evghenie, o ciudată „amorțire” ce pune stăpânire pe trup și pe minte, se adună ca într-o fișă clinică amănunțit narativizată. Cele două ireversibile declinuri (o alterare a memoriei, în primul caz; o diminuare a voinței, în al doilea) sunt puse alternativ sub lentila măritoare. În nici o altă carte Florin Lăzărescu nu a fost atât de atent la ceea ce se petrece în (și cu) interiorul unor personaje. Spectaculozitatea unor imagini „exterioare” nu-i mai este suficientă în *Amorțire*.

Istoria „mare”, memoria failibilă a unei colectivități rămân într-un fundal mai îndepărtat, trimițând totuși ecouri suficient de puternice în lumea „măruntă” a pensionarei Valeria Stoican și a anticarului falit Evghenie. Minimalismul, transformat în metodă personală de lucru (marca Florin Lăzărescu deja), nu se dezmințe nici în acest roman al autorului. E vorba de un minimalism ce nu se mulțumește să survoleze gratuit la suprafața lucrurilor – etichetă (neutră și parțial adecvată) pentru o tehnică, nu și pentru mizele prozatorului. Una dintre ele ține de disponibilitatea interogativă a autorului și, deci, de valența reflexivă a narațiunii. (Reflexivă, nu limitat autoreflexivă!) Proza lui Florin Lăzărescu ascunde în subtext neliniști, incertitudini, spaime și formulează, în termenii specifici

ficțiunii, probleme. În acest context, focalizarea asupra unor amănunte din țesătura realităților cotidiene nu exclude cu nici un chip deschiderea narațiunii către general și simbolic, către livresc și metafizic. Între cei doi poli – cel, să zicem, „realist-imanentist” și cel simbolic – echilibrul nu e întotdeauna ușor de păstrat. Este, de aceea, de aplaudat abilitatea autorului în discuție de a păstra justa măsură între cele două (ipotetice) extreme: pe de o parte, el nu alunecă spre o tranzitivitate opacă, neluând în serios presupusa lipsă de semnificație a detaliilor (micro)realiste înregistrate în priză directă; pe de altă parte, nu sacrifică particularul, individualul, concretul, de dragul unor generalități care i-ar transforma proza în eseu. Balansând, deci, abil între concret și simbolic și procedând în așa fel încât cei doi termeni să se potențeze reciproc, prozatorul reușește să capteze în text atât pulsația cotidianului, cât și, la fel de viu, impulsul interogativ. Personajele lui Florin Lăzărescu

din *Amorțire* – dar și protagoniștii romanelor precedente, *Ce se știe despre ursul panda* și *Trimisul nostru special* – sunt în căutarea a ceva nelămurit, intuit ca având o importanță vitală, întrucât ar putea să scoată amalgamul obiectelor și al gesturilor cotidiene de sub incidența inutilității și a nonsensului: „ceva pentru care merită să te bați”, un Dumnezeu, o motivație transcendentă. Gravitatea unei asemenea căutări este ambiguizată, contrabalansată prin ironie, parodie, carnavalesc. Distanța de la parabolă la butaforie e parcursă rapid; și invers, într-un scenariu contrariant, într-un amestec de carnaval și apocalipsă.

Substanța prozei lui Florin Lăzărescu este dată de buna întovărașire dintre o accentuată sensibilitate a concretului, calitate absolut necesară, de altfel, prozatorului de vocație, și intuiția simbolicului, calitate poate nu obligatorie, dar în măsură să marcheze, în orice caz, o diferență de anvergură.

Un benedictin labișian

Abstract

Articolul este o recenzie la volumul lui Nicolae Cârlan, Nicolae Labiș – Opera Magna, scrisă pentru a atrage atenția publicului și specialiștilor asupra acestei monumentale lucrări. Volumul are nu mai puțin de 1296 de pagini și reprezintă munca de o viață a cercetătorului care a reușit să recupereze și să adune între copertile unei singure cărți întreaga operă a poetului Nicolae Labiș.

Cuvinte-cheie: Nicolae Labiș, opere complete, literatura română a anilor '50.

The article is a book review that brings to the public and specialists' attention the volume of Nicolae Cârlan, Nicolae Labiș – Opera Magna. The massive volume consisting of 1296 pages represents the lifelong work of this dedicated researcher who succeeded to restore and gather under the covers of a single book the complete works of the Romanian poet Nicolae Labiș.

Keywords: Nicolae Labiș, complete works, Romanian literature of the 50s

Cunoscând îndeaproape, și în timp, eforturile științifice ale scriitorului Nicolae Cârlan, după avatarurile mai multor profesii, legate de munca fizică și de îndeletnicirile tâmplor, istoricul literar de azi, de pe baricadele vârstei (75 de ani, la 15 decembrie 2014), a finalizat, în 2013, unul din marile lui proiecte literare, rezervat lui Nicolae Labiș. (Împlinite, în dimensiunile existente, de acum, trebuie socotite și cele care i-au privit pe alți cărturari de seamă, cum au fost Ion Luca, Leca Morariu, Petre Comarnescu, Iraclie și Ciprian Porumbescu, Eusebiu Camilar, Magda Isanos, S. Fl. Marian ș.a.).

Învățatul universitar ieșean, Profesorul Petru Ursache, fiindu-i un bun interlocutor academic, și interpretându-i osârdia neîntinată de timpurile roșii sau oboseala explicabilă, l-a caracterizat pe Nicolae Cârlan drept „un împătimit al izvoarelor”.

Cartea la care ne vom referi se intitulea-

ză Nicolae Labiș - Opera Magna, Editura Lidana, Suceava, 2013, 1296 pagini.

Redactată după toate cerințele biblioteconomice, adevărate straje de apărare a unui text destinat să ajungă la cunoscători în materie, ca să și dăinue în timp, în primul rând, referențial, cartea înseamnă: *ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, note și precizări*. Individualitatea spontană, ieșită din comun, ca a unui romantic, țâșnind într-un veac barbar, cu sclipiri de geniu, ocolind, pe cât a fost posibil, încarcerarea în timpurile roșii, Nicolae Labiș, prin dispariția deloc misterioasă, la 21 de ani, se încadrează și azi, în 2014, în ceea ce se numește *caz unicat*. El a fost o personalitate accentuată, implicată trup și suflet în toate care aparțin unei vieți de om.

Transbordat într-un alt areal al vieții, din cauza timpurilor mereu năvălitoare, dar și a vârstei în creștere, fără reguli de consul-

* Universitatea “Mihai Viteazul” din Craiova, Facultatea de Litere, e-mail: crisileana@yahoo.com

tanță, a venit forțat din Moldova lui natală, în 1946. Foamea i-a împins spre același liman, pe mulți consăteni ai săi din Mălinii de baștină.

Nicolae Labiș lua contact, în Muntenia, cu alte obiceiuri ale vieții și cu alte mentalități ale ei, din această zonă și din această parte de țară. Zona cea din împrejurimile străvechiului cap de țară al orașului Câmpulung Muscel. Popasul făcut în localitatea Văcarea i-a întărit și i-a provocat inspirația pentru poemul *Moartea căprioarei*.

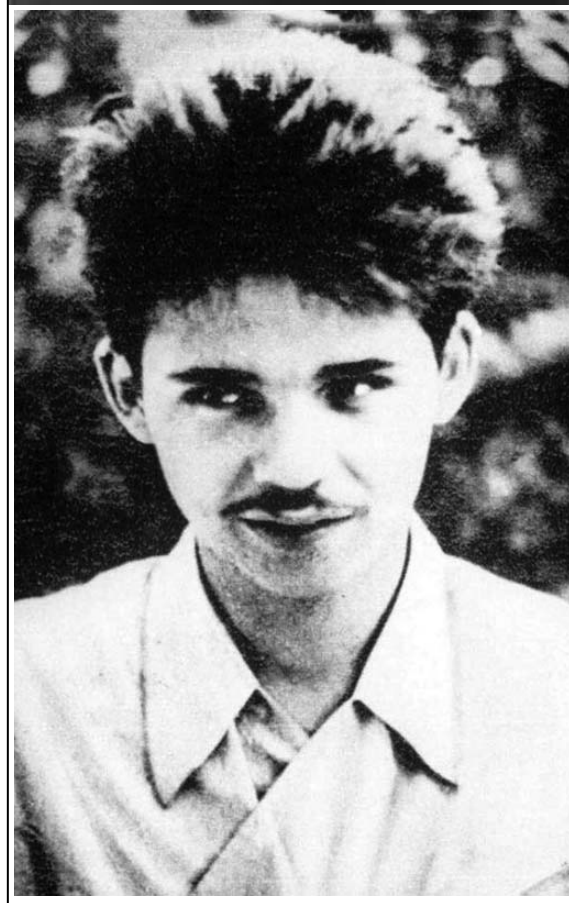
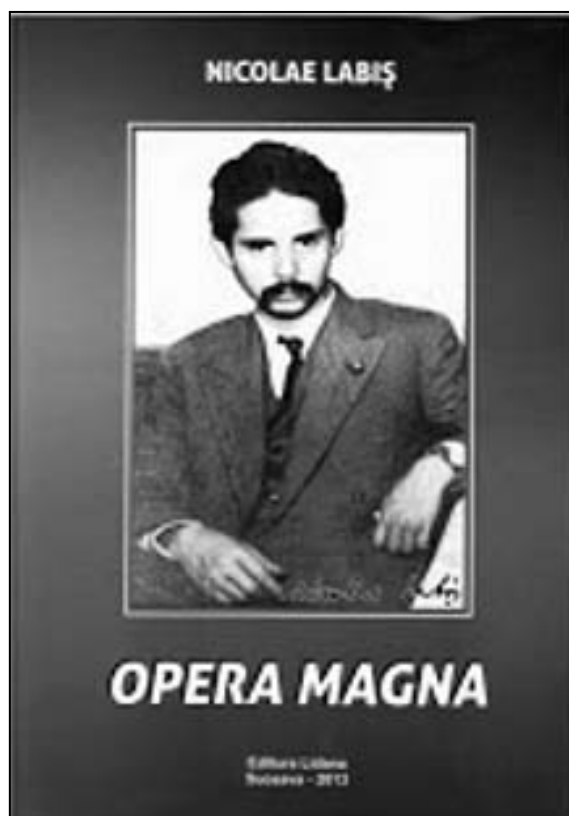
În plin urcuș spre instaurarea dogmatismului proletar și a literaturii de partid, revista *Viața românească*, nr. 10, din 1954, va tipări această capodoperă.

Ea va rămâne, pe drept, cea mai valoroasă capodoperă a creației sale poetice, zice editorul Nicolae Cârlan. Ieri (1978) criticul literar, academicianul de astăzi, Eugen Simion, în vol. *Scriitori români de azi*, Ed. Cartea Românească, în capitolul *Buzduganul unei generații*, referindu-se și la acest poem, se rostea astfel: *Plastică și muzicală, poezia se concentrează, spre final, într-un simbol al jertfei copilăriei, al despărțirii de vârsta candorilor. Acest poem, singur în măsură să consacre un talent, face trecerea spre o lirică detașată de anecdotă, pornită dintr-o experiență unică*.

În ultimă instanță, intrând în laboratorul intim de creație al poetului, spunem că gestul utilitar al tatălui, pregătit și desfășurat în prezența băiatului, pentru maturizarea indirectă a acestuia (ca în basmele noastre populare), este de natură impresionistă (pictural, vorbind). Numai că maestrul Sadoveanu, nu numai cel din *Pădurea Petrișorului*, ci și din alte scene de vânătoare ori de pescuit i-a fost model tutelar. Mărturisit direct, în scris (vezi ciclul *Sadoveniene*), dar și indirect, în alte creații labișiene. Ca să nu mai itinerăm, discuțiile, sfaturile date la cursurile *Școlii de Literatură*.

Am pornit micul meu excurs (cumva critic) despre minunata *Opera Magna*, la care Nicolae Cârlan trudește de la 1975, când a început, ca muzeograf, reabilitarea și restaurarea casei de la Mălini.

Pas cu pas, el, istoricul literar de azi, a cotrobăit arhive – din Suceava, Iași, București – a desfoliat cu hărnicie gazete și

ziare, ediții nenumărate, apărute în timpul vieții poetului, dar și mai multe, în posteritatea acestuia.

Cu ochiul neadormit al comparatistului, a pornit de la manuscrise, spre luarea în posesie a variantelor, le-a transcris ori le-a nominalizat, fără a se hazarda în decizii, nu care cumva să dea naștere la poncife sau sugestii netrebuitoare. El, profesorul doctor, Nicolae Cârlan, a lăsat la latitudinea specialistului să-și facă singur o părere. Doar el i-a prezentat variantele poemelor, atât din *antume*, cât și din *postume*.

Complexitatea scrisului labișian (în limba franceză *La biche – căprioară*) s-a formulat mai întotdeauna în *poezii lirice, doine, balade, traduceri, poeme pentru copii, proză, publicistică, eseistică, teatru, folcloristică*.

Pentru intenția nobilă și realizarea tenace pe care scriitorul și cercetătorul Nicolae Cârlan le-a depus de-a lungul aproape a patru decenii de viață, vizându-l pe Nicolae Labiș, ca să ni-l restituie ca *Om și Operă (resstitutio in integrum)*, se cuvine nu doar un *laudatio*, ci și o alăturare a lui lângă marile spirite de exegeză – bunăoară a lui Eminescu, a lui Caragiale, a lui Ion Creangă, Titu Maiorescu, G. Coșbuc, Goga, Eugen

Lovinescu, Vl. Streinu, Marin Preda, Nichita Stănescu, M. Sorescu.

Studiile de *sociologie literară* vizându-l pe Nicolae Labiș, se cuvine, ca de aici înainte, să apeleze cu încredere la *Opera Magna* a lui Nicolae Cârlan despre *albatrosul ucis* în decembrie 1956.

Cartea rămâne monumentală, atât prin numărul de pagini conținute, cât și prin zecile de răspunsuri care privesc variante de texte, de formulări intrinseci ale acestora, prin trimiterele științifice ale aparițiilor în reviste, cărți sau manuscrise. Adică, *toate cerințele biblioteconomice sunt prezentate în această carte ca niște numitori comuni, atât la textele publicate, cât și la cele existente și în manuscrise*.

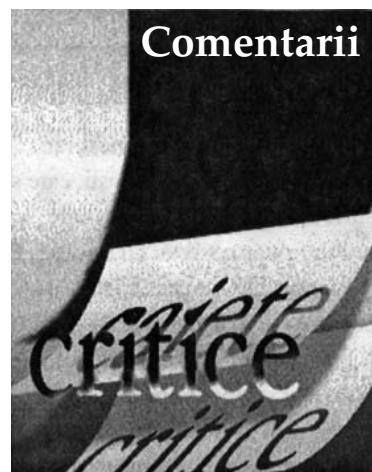
Profesorul-cercetător Nicolae Cârlan s-a implicat autorizat (și *autonom!*) în punerea (pe cât e posibil, la ora actuală) tuturor celor trebuitoare într-o cercetare de fond a unui scriitor, trăitor în timpurile roșii.

Cum în luna decembrie a anului 2014, Nicolae Cârlan va împlini 75 de ani, noi apreciem, (până vor mai veni și ... alții autorizați) că eforturilor de 38 de ani, li s-ar cuveni un premiu național! De la Academia Română, de la Uniunea Scriitorilor Români.

Caius Traian
DRAGOMIR*

Reîntoarcerea la teologie

Un manifest (II) Presiunea științei

Abstract

Conștiința omului actual pierde ceea ce a dat soliditate existenței sale: forța unificatoare. Conștiința actuală devine contrară credinței. Reunificarea conștiinței ia ca bază credința și reflecția teologică.

Cuvinte-cheie: conștiință, dispersia culturală, eul scindat, necesitatea credinței

The consciousness of the modern human being lost those components that gave the force of its existence: the principle able to unify the life. The new consciousness becomes contrary to the faith. A new unity of the consciousness will be founded upon faith and theological reasoning.

Keywords: consciousness, cultural dispersion, ego splitting, need of faith

Papa Ioan-Paul al II-lea a afirmat, probabil pe seama chiar a experienței încercate în mandatul său: „în Europa se trăiește ca și când Dumnezeu nu ar exista”. Duritatea acestei declarații este enormă, ca și adevărul ei. Știm dintotdeauna, și Sfântul Pavel a subliniat lucrul respectiv, menționând că păcatul există în absolut orice om. Giovanni Papini a observat că divinitatea lui Iisus este evidentă prin faptul că în întreaga Evanghelie – am putea spune: în întreaga Biblie, cu excepția versetelor în care, separat de rostirile și actele lui Iisus, sunt transmise cuvintele lui Dumnezeu Tatăl, cele ale Duhului Sfânt și ale Mesagerului Arhanghel – nu poate fi surprinsă absența perfectă a greșelii, a păcatului, decât în predicarea și viața cristică. Păcatul, însă, nu implică neresportarea omului la Dumnezeu, dimpotrivă. În Evul Mediu se spunea, și lucrul respectiv poate fi găsit, din abundență, explicitat în Evanghelie, că și diavolul „crede în Dumnezeu și se cutremură”. În fapt, credința este socotită, precum a fost atribuită și lui

Abraham, ca fiind dreptate. Ce separă, atunci, credința diabolică, de credința omească sfântă? Este evident, că în cazul primeia îngerul decăzut se consideră, ori se dorește pe el însuși, mai presus de Dumnezeu, el, spiritul răului se comportă ca și când Dumnezeu nu ar exista, ori existând nu ar exista ca un adevărat și atotputernic Dumnezeu. Jocul pervers al spiritului individual eventual aparținând răului, între credință și necredință, nu este neobișnuit. Un scriitor francez – activ la început de secol 20 spune: „sunt catolic și sunt ateu”. Sensul acestei afirmații este cât se poate de clar: distanța dintre autentic și formal poate fi imensă. Care este, însă, adevăratul statut al conștiințelor, în Occidentul începutului de mileniu IV?

Este sigur că sondajele de opinie – cu deosebire cele care se referă la subiecte sensibile în care introspecția intervine masiv, pentru a conduce la opțiunea în favoarea unui răspuns – nu au o valoare satisfăcătoare și doar servesc, în consecință, în efortul

* Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

intelectual, dacă acesta este serios întreprins, pentru a înțelege omul. Totuși, aceste instrumente de studiu nu trebuie nici neglijate, cu deosebire când nu este vorba de a măsura o stare de fapt, ci un proces de schimbare, altfel spus evoluția – sau involuția – unei stări, eventual a unei stări de conștiință. La o vreme după destrămarea sistemului comunist în Europa de Est, după disocierea în republicile componente ale Uniunii Sovietice și Unificarea Germaniei, deci în urmă cu ceva mai mult de douăzeci de ani, s-a efectuat o anchetă internațională, în țările considerate ca majoritar creștine,

spre a se obține procentul celor credincioși în totalul populației. Întrebările nu făceau totuși referință la religia creștină, ci la credința în Dumnezeu sau la ateism. Pe primul loc, atunci, se situa Polonia (cu aproximativ 98 % credincioși), urmată de Statele Unite (în jur de 95 %) și, apoi de România (cu două-trei procente sub nivelul american). Ce înseamnă credința în fiecare caz considerat nu știm, dar, în primă instanță, acum, nu vom ține seama de aceasta, fără să uităm totuși, că Iisus se adresează unui tânăr, care îi face o rugămintă, cu întrebarea: „Crezi?”, la care răspunsul este unul dintre cele mai

impresionante, avansate de un om: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele”. Important în statistică mi-a apărut faptul că pe teritoriul fostei Germanii Răsăritene proporția de credincioși era doar de aproximativ 30 %, pe când în zona occidentală – în RFG, dar cel din perioada Germaniei scindate –, credincioșii erau, se declarau a fi, peste 70 %. S-ar spune că propaganda ateistă, care eșuase în Polonia și România, se dovedise eficientă într-o populație culturală și de lungă tradiție religioasă, ca aceea germană. S-ar putea pune întrebarea dacă Reforma, cu toate valorile ei, nu a fragilizat cumva soliditatea concepției dogmatice a credinței – sper din tot sufletul, creștin ortodox fiind eu însumi, ca, totuși, nu de această natură să fie explicația diferenței religioase Est-Vest, relevantă în Germania acum douăzeci de ani sau mai mult. Dacă lucrurile s-ar opri aici încă nu ar fi o mare problemă pentru înțelegerea spiritului religios al Europei; acum mai puțin de un an, un mare sondaj, similar ca metodă și acoperire celui deja citat, a fost efectuat. Pentru a înțelege – dacă poate fi înțeleasă – semnificația noilor rezultate, trebuie menționat faptul că în celelalte țări ale Europei de Vest, la vechiul sondaj, răspundeau ca fiind credincioși tot aproximativ 70 % din populația inclusă în test, ca și în Occidentul german oricum peste două treimi. În noul sondaj, la vârful scalei sunt schimbări semnificative, nu însă și mari: pe primul loc se situează Statele Unite, pe cel de al doilea România, Polonia trecând pe locul trei. Apar, însă, încă de aici, niște observații decisive pentru înțelegerea manifestării spirituale în om, a aderenței sale la divin.

În primul rând se plasează, aproape aliniate, și încă în vecinătatea lui sută la sută, țări, și populații, extrem de diferite. Dezvoltarea culturală și științifică nu joacă nici un rol în inducerea ateismului; în egală măsură nu contează cultul creștin de aderență, Polonia catolică și România ortodoxă stând alături; numărul mare de culte creștine favorizează evident credința și, mai mult decât atât, o stabilizează. De notat că toate cele trei țări au fost profund anticomuniste: Statele Unite au condus Războiul Rece împotriva comunismului, Polonia a făcut

din catolicism arma sa anticomunistă, iar România a jucat cartea comunismului într-o variantă nu naționalistă, ci națională, deloc ineficace – nu trebuie uitat că Țările Române au alcătuit sistemul tampon, de prim contact cu invazia unor armate, sau bande de atacatori, necreștine. În conflictul politic, vizând dominația mondială prevăzut încă de către Charles Alexis de Tocqueville în perioada 1835-1840, elementul religios a separat apele – atrăgând ateismul de partea sovietică și religiozitatea de cea americană; evident, însă, nu de o asemenea natură trebuie să fie bazele atașamentului la o credință. Regele Solomon spune: „Frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii”; regele Franței, Ludovic cel Sfânt mărturisește: „Îmi este frică de Dumnezeu și apoi nu îmi mai este frică de nimic”. Isaac Newton creatorul, în continuarea acțiunii lui Galileo Galilei, al științei moderne nu era mai puțin credincios: „în fața lui Dumnezeu mă simt ca un copil care se joacă în nisip, lângă mare, cu pietricele”, iar Albert Einstein afirmă aproximativ (citind din memorie) că lucrul cel mai important pe care îl știe este acela că universul se află condus de forța divină. Teologia de acum trei mii de ani, de acum opt sute de ani și de o jumătate de secol pare să aibă puncte comune, ceea ce nu reușește nicio altă formă a cunoașterii și nici măcar cea a moralei și legii.

În ancheta ultimă, de opinie, privind credința, apare apoi aspectul cel mai cutremurător și care dă o tristă îndreptățire afirmației Papei Ioan-Paul al II-lea: în mai multe țări occidentale europene, îndeosebi nordice, proporția celor credincioși nu mai depășește 22 %. Atenție, în Constituția suedeză stă scris (sau poate era, lectura mea nu este foarte recentă), ca prim articol, că Suedia este o monarhie creștin protestantă. Ce a produs această cădere cu cincizeci de procente a nivelului persoanelor credincioase, într-o arie deloc restrânsă a Europei, într-un interval mai scurt de o generație? Evident – o modificare a conștiințelor. Un autor comic american nota cu prea multă vreme în urmă: „într-un avion surprins de o mare furtună, sau având severe probleme tehnice, nu o să găsești nici măcar un singur

ateu". Aici nu este în cauză, evident, frica de Dumnezeu, despre care vorbea Regele Solomon sau Ludovic cel Sfânt, frică însemnând că înțelegi infinitul care separă imanența umană de transcendența divină, ci frica raportată la formele cele mai materiale, proprii trăirii și existenței; firească această frică, dar care doar ocazional poate conduce înspre evoluția spirituală. Ceea ce a produs ieșirea din spațiul credinței a unei mari părți a populației Europei Occidentale este, pe de o parte, scăparea de sub amenințarea comunistă, care nu a apărut însă și în Statele Unite, convinse de capacitatea lor de luptă, dar, totodată, convinse și că amenințările nu dispar odată cu aparența lor; pe de altă parte consumismul, enorm mai rafinat

și atractiv în Europa tradiției luxului decât într-o Americă în general simplificatoare, consumism care a diversificat formele de viață, până a face viața într-o credință, viața religioasă aproape inobservabilă între posibilitățile existenței. S-a adaptat în vreun mod oarecare teologia la această dispersie interioară și interumană a conștiințelor? Teologia nu înseamnă doar misionariat, dar fără o teologie creatoare, misionariatul nu reprezintă prea mult – dovada acestui adevăr a fost făcută acum două mii de ani de Iisus și continuată apoi de apostolii săi. Fără a nega, ori altera, legea Iisus și apostolii au reînviat-o în mod absolut. Ce facem noi, însă, aici? Încercăm să identificăm cel puțin, nevoile timpului.

Narcis ZĂRNEȘCU*

Fisiuni și fuziuni hermeneutice**.

Un studiu de caz: Eugen Lovinescu

Résumé

Acest studiu propune un exercițiu hermeneutic focalizat pe discursul critic al lui Eugen Lovinescu. Re-evaluat prin diferite grile de lectură, supus procesului metacritic de tip fisiune-fuziune, transpus în spații axio-epistemice variate, sistemul critic lovinescian își dovedește rezistența și plasticitatea, transparența și conductibilitatea informațională, precum și „clasicitatea” și „modernitatea”.

Cuvinte-cheie: exercițiu hermeneutic, spații axio-epistemice, fisiuni-fuziuni (metacritice), conductibilitate informațională, „clasicitate” vs. „modernitate”

Cette étude propose un exercice herméneutique focalisé sur le discours critique d'Eugen Lovinescu. Réévalué par le biais de différentes grilles de lecture, soumis aux processus métacritiques du type fission-fusion, transposé dans des espaces axio-épistémiques variés, le système critique lovinescian prouve sa résistance et sa plasticité, sa transparence et conductibilité informationnelle, ainsi que sa classicité et modernité.

Mots-clés: exercice herméneutique, espaces axio-épistémiques, fission-fusion, conductibilité informationnelle, classicité vs modernité

1. Lovinescu nu este numai regizorul unei existențe, devenită scriitură și dramă epistemologică; el este regizorul destinelor paralele, convergent-divergente, pe care le experimentează cu fiecare nouă operă citită. Natură proteică, posedată de voința de metamorfoză, criticul – neizbutind să-și conjuge ființa la plural, neputând trăi o „viață unanimă” – devine bricoleur, montează și demontează semnificații, mimează, (se) identifică, (se) joacă, scrie scenarii posibile ale istoriei literare, compune colaje, într-un cuvânt are nostalgia creației primor-

diale, nostalgia capodoperei arhetipale. Impresionist, modernist, „formalist”, sociolog¹ cultivând când „critica estetică” (1926) sau sincronică (1937)²; când „critica modernistă” (1937), când „critica integrală” (1937)³, Lovinescu „evoluează” sub semnul lui Proteu, zeul relativismului, al metamorfozei critice, al „barocului” hermeneutic. Ca atare, fără a propune o lectură unică a textului lovinescian, vom încerca – multiplicând perspectivele și contextele – să determinăm câteva fisiuni și fuziuni hermeneutice, câteva cicluri, mutații și câmpuri axio-

* Narcis ZĂRNEȘCU, Ph. D., Romanian Academy, University of Sheffield (ISFP), e-mail: narciss.zarnescu@gmail.com

**Studiul face parte din volumul în pregătire *Hermeneutica românească. Câmpuri, fisiuni și fuziuni axio-epistemice*.

1 E. Lovinescu, *Memorii*; cf. și E. Simion, *E. Lovinescu, scepticul mântuit*, București, Ed. Cartea Românească, 1971, pp. 181-192 et passim.

2 E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937*, București, Socec, 1937, vol. VI, p. 190 sqq.

3 *Idem*, p. 47 sqq.

epistemice, specifice acestui univers teoretic.

1.1. Unul din procesele hermeneutice fundamentale – pentru cazul în speță – este declanșat de distincția, pe care o operează Lovinescu între “critica sincronică” și “critica istorică”. Opera este “semnul estetic al unor civilizații, al unor momente istorice, pe care nu-l putem descifra decât prin studiul acelor civilizații, al acelor epoci, al acelor momente istorice (...); de arta trecutului nu ne putem apropia pe calea sensibilității estetice, cu totul diferențiată azi, ci pe calea pur intelectuală a raportării la timp, spațiu, cauzalitate ...”⁴ Peste zece ani, regăsim aceleași circuite hermeneutice funcționând invariabil: opera exilată într-un timp mort, opera istoricizată devine “o formulă ermetică, impenetrabilă pe calea intuiției estetice, pe calea sensibilității”, descifrabilă “numai prin studiu, pe cale intelectuală”⁵. Ideea celor două moduri de descifrare a unui text o susține și Emile Faguet în 1923 (*L’art de lire*). În timp ce “impresiile personale” – spune el – aparțin criticului, istoricul literar are misiunea de a informa obiectiv și impersonal, de a înfățișa cultura și civilizația unei epoci”⁶. Dacă în spațiul criticii sincronice, accentul axiologic cade pe “aparența sensibilă a ideii” (intertextul fiind Hegel, Dilthey, Croce, Bergson, impresionismul francez), în spațiul criticii istorice sensibilitatea și intuiția își pierd valențele de selecție și ierarhizare, axiologicul fiind reglat, aici, de rațional și intelectual. Critica istorică devine o adevărată arheologie epistemologică (v. monografiile lovinesciene: Grigore Alexandrescu, 1910; Costache Negruzzi, 1913; Gheorghe Asachi, 1921; T. Maiorescu, 1940). Critica sincronică – sub influența *Einführung*-ului și a impresionismului⁷ – practică “comprehen-

siunea simpatetică”, “contopirea intimă cu opera de artă și reconstituirea ei sintetică într-o construcție personală”⁸. Lovinescu anticipează, se pare, unele poziții și propoziții ale “criticii de identificare” de tip Bachelard, Poulet, Starobinski etc. Dăm doar o mostră: J. P. Richard vorbește, spre exemplu, despre “efortul de comprehensiune și simpatie”⁹. Noțiunea de *Zusammenlegen* (coparticipare), propusă de J. Wach sau aceea de *Horizontverschmelzung* (fuziunea orizonturilor), datorată lui Gadamer, se pot înscrie – și ele – în același circuit hermeneutic. În critica istorică, empatia este înlocuită de o critică obiectivă a “ideii”. Pe când circuitele hermeneutice ale criticii sincronice – îl recuperează pe Hegel prin teoreticienii *Einführung*-ului (Vischer, Worringer, Lipps, Groos, Volkelt); îl reintegrează pe Kant prin impresionismul francez (J. J. Weiss, E. Faguet, A. France, J. Lemaître) sau prin Croce; circuitele criticii istorice trec prin zona socio-istorică germană, tip Herder, Goethe, frații Schlegel, Novalis, Jean Paul și prin zona franceză, tip Sismondi, Doamna de Staël, de Bonald, Stendhal, Saint-Beuve, Hennequin, J.-M. Guyau, H. Taine, Durkheim. Interferențele, punctele de contact, intercontextualizările sunt frecvente. Doamna de Staël, Stendhal, Carlyle, Mazzini, De Sanctis, Barbey D’Aurevilly, Baudelaire și mulți alții joacă rolul unor conductori, prin care circulă informația între diverse zone culturale. Cu timpul, însă, ideile devin anonime, își pierd semnătura. Influența nu mai este “pură” directă. Mesajul lui Kant sau Hegel, bunăoară, va fi receptat de impresionismul francez sau de Lovinescu prin nenumărate filtre. Relativismul și subiectivismul lui Hobbes (*Leviathan*, 1650)¹⁰ devine irecog-

4 E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane. Evoluția ideologiei literare*, Ancora, 1926, vol. I, pp. 165-166; *Istoria ... Evoluția criticii literare*, Ancora, 1926, vol. II, p. 160 sqq.

5 *Idem*, *Istoria ...*, vol. VI, pp. 19-20, 52, 116.

6 E. Faguet, *Arta de a citi*, tr. rom. București, Ed. Albatros, 1973, pp. 123-124.

7 Jules Lemaître amintește că spiritul critic este “prin natura sa elastic, insinuant și comprehensiv”. Tot el recomandă “lectura simpatetică a operelor” (*Les Contemporains*, Paris, 1898, 2le éd, vol. I, pp. 244-245; v. interferențe cu doctrina *Einführung*-ului și critica de identificare tip G. Poulet etc.).

8 E. Lovinescu, *Cariera mea de critic*, în vol. *E. Lovinescu*, Ed. Vremea, 1942, p. 213.

9 J. P. Richard, *Poésie et profondeur*, Paris, Le Seuil, 1955, p. 84 sqq.

10 “Tot ce este în om obiect de dorință constituie ceea ce el numește bun” (Hobbes, *Leviathan*, 1650, I, 6).

noscibil după ce timp de două secole a fost supus la multiple distorsiuni de către câmpurile axio-epistemice prin care a trecut. Lovinescu îl ignoră, mărturisindu-și descendența doar din Jules Lemaître sau Anatole France.

1.1.2. Duplicitatea textului estetic – generată de timpul estetic, de “gust”, de dimensiunile istorice ale valorii – fisurează actul critic. Dacă textul este bipolar, dacă se definește ca o tensiune între subiectiv și obiectiv, critica – la rândul ei – va fi o diagramă a textului. Lovinescu are conștiința duplicității obiectului estetic. Ideea constituie, de fapt, un *topos* al criticii, prezent și în hermeneutica actuală. Paul Ricoeur vorbește, spre exemplu, de o interpretare “subiectivă” a textului și de una “obiectivă”¹¹. Roland Barthes lansează dihotomia lizibil/scriptibil¹². În timp ce textul lizibil (clasic, “mort”) poate fi doar citit; cel scriptibil poate fi, în plus, re-scriș. Este, în fond, diferența stabilită de Lovinescu, minus delimitările cronologice. Nu altceva susținea și Erwin Laaths: “În mod istoric poate fi înțeles doar trecutul. Istoria contemporană este o contradicție în sine”¹³. *Topos*-ul, modulat de estetica informațională, este decelabil în binomul lui A. Moles (mesaj semantic – mesaj estetic)¹⁴. “Mesajul estetic nu este traductibil, ci numai transponibil, în mod aproximativ”¹⁵. Ideea este veche. A. Moles (ca și Lovinescu) a putut-o găsi la abatele Dubos și la simbolisti. “Intraductibilitatea valorilor de sugestie” constituie una din coordonatele *Mutației*

*valorilor*¹⁶. Noțiunea de sincronizare critică este identică cu aceea de *lectură*: “Nu se poate vorbi despre lectură decât atunci când, și pentru autor, și pentru cititor, există o participare la un cod comun care este, în realitate, un ansamblu de coduri”¹⁷. Coincidența de coduri devine imposibilă în cazul unei opere clasice. Dilthey afirmase contrariul¹⁸. După învățatul german, structura istorică poate fi înțeleasă intuitiv de către cercetător. Horkheimer – unul dintre fondatorii Școlii din Frankfurt – va combate postulatul lui Dilthey (cf. *Verstehende Geisteswissenschaft*), afirmând că sub această noțiune se ascunde teza hegeliană a identității subiect-obiect. Horkheimer (ca și Lovinescu) susține – spre deosebire de Dilthey – “explicarea” istoriei pe cale intelectuală¹⁹. Similitudinile teoretice între Horkheimer și Lovinescu nu pot fi considerate însă drept consecințele unei “întâlniri”, a unei influențe, ci doar efectul unui intertext comun (Hegel, Nietzsche, Dilthey, Bergson, Croce etc.).

1.2. După Lovinescu, universul axiologic al operei este reglat de gust: “Toate criteriile de ordin obiectiv, chiar când sunt temeinice, n-au o valabilitate universală; îndărătul lor stă gustul, variabil de la epocă la epocă, de la loc la loc, de la om la om (...) pentru că gustul e o emoție personală, determinată de un element mobil”²⁰. Ca și Baudelaire (“Frumosul este singura ambiție a gustului”) sau Croce, Lovinescu crede că “gustul” poate detecta frumosul. Pentru a corecta circuitul cronologic, trebuie însă

11 P. Ricoeur, *Qu'est-ce qu'un texte?*, în *Hermeneutik und Dialektik*, Tübingen, 1970, B. 11, p. 198; Narcis Zărnescu, *Receptologia sau știința receptării estetice*, București, Ed. Pro Universitaria, 2013, pp. 82-92, 150-156.

12 R. Barthes, *S/Z*, Paris, Le Seuil, 1970, p. 10.

13 E. Laaths, *Geschichte der Weltliteratur*, München, Droemersch Verlag, 1953, p. 749.

14 A. Moles, *Art et ordinateur*, Paris, Castermann, 1971, pp. 34-35.

15 *Idem*, *Teoria dell'informazione e percezione estetica*, Roma, Lerici editore, 1969, p. 201.

16 E. Lovinescu, *Mutația valorilor*, în *Scrieri*, București, Ed. Minerva, ed. E. Simion, 1973, vol. V, pp. 380-382.

17 Nicolae Robine, *Lectura, în Literar și social*, tr. rom., București, Ed. Univers, 1974, p. 221.

18 Wilhelm Dilthey, *Der Aufbau des geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, ed. IV, 1965, B. VII, p. 311 sqq.

19 Max Horkheimer, *The relation between psychology and sociology in the work of Wilhelm Dilthey*, în *Studies in Philosophy and Social Science*, VIII, 3, 1939.

20 E. Lovinescu, *Portrete și scene din viața literară*, în *Memorii*, Adevărul, 1937, vol. III, pp. 267-268.

precizat că această sintegmă hermeneutică fusese deja lansată de epoca luminilor (Diderot, D'Alembert, Batteux, Kames). Prin urmare, "gustul" poate fi interpretat într-un triplu context: frumosul, judecata de valoare, plăcerea. Gustul asigură buna funcționare a judecății de valoare cu care se confundă. Ideea, enunțată prima dată de Quintilian (*Instit. Orat.*, VI, 5), va fi frecvent reluată. O regăsim, printre alții, și la englezul Leigh Hunt: "Gustul este cel care generează judecata"²¹. Prin gust, criticul își conectează subiectivitatea la sensibilitatea epocii (v. "bunul gust" la Villemain; sincronismul la Lovinescu). În acest caz, noțiunea lovinesciană de "gust" capătă noi conotații prin raportare la sintagme de tipul "saeculum" (Tacit), "gustul secolelor" (perioada *Querelle-i*), "gustul epocii" / Marmontel), "spiritul timpului", "Weltanschauung", "Zeitgeist".

1.2.1. Gustul, ca și frumosul, se "măsoară" pe scala plăcerii estetice. Altfel, Lovinescu definește esteticul drept "expresia unei plăceri variabile, individuale"²² (v. și zonele hermeneutice adiacente sau interferențiale: subiectivitatea și relativismul actului critic; pluralitatea operei etc.). În diacronia problemei se pot înscrie "desfătările auzului" (Sf. Augustin)²³; "artes voluptarias" (Bacon)²⁴; hedonismul stendhalian (*Racine et Shakespeare*)²⁵; sau "epicurismul gustului", visat nostalgic de Sainte-Beuve²⁶. La Lovinescu, însă, ideea de plăcere este mai curând de natură impresionistă. Un exemplu: "plăcerea produsă de o operă este singura măsură a meritului ei"

(Anatole France)²⁷. În subtext, pot fi recunoscuți Kant, Sainte-Beuve, Croce. Prins în această zonă de interdeterminări, Lovinescu se diferențiază, totuși, prin distincția pe care o face între "plăcerile estetice" și "plăcerile intelectuale"²⁸ (cele două tipuri de "plăceri" corespund, de fapt, dihotomiei critică sincronică-critică istorică, cf. *supra*). Epoca hiperformalizării textului hermeneutic nu va renunța, nici ea, la "plăcere". R. Barthes repune în circuitul criticii "plăcerea textului", "practica confortabilă a lecturii"²⁹, iar Adrian Marino inaugurează "plăcerea ideii"³⁰.

1.3. "Trăirea" (cf. Dilthey, *Erlebnis*), "subiectivarea" (cf. Lukács, *Die Heidelberger-Asthetik*), "gustul" criticului reprezintă (și) pentru Lovinescu una din modalitățile de captare a "esenței" operei literare. Aparent, relativismul lovinescian (v. "revizuirile") anulează orice speranță într-o "esență" a obiectului estetic. Mai curând, s-ar părea că opera – în viziunea lui Lovinescu – are o "esență" multiplă, un adevăr variabil, reglabil în funcție de epocă. Ceea ce primează – pentru criticul român – este existența, dinamica valorii, iar nu esența imuabilă, transitorică. Esteticul "element esențial al culturii, e și el capabil de a evolua, de a se interpenetra, de a se prelucra". În cele din urmă, esteticul se cristalizează, se fixează "în formule mai mult sau mai puțin definitive, care constituie fizionomia estetică a unei civilizații, a unei epoci"³¹. "Mutația valorilor" ar putea fi atunci tocmai procesul de constituire a esenței, iar ultima "revizuire" ar reprezenta esența subiectiv-obiectivă a

21 Leigh Hunt, *Imagination and Fancy*, London, third edition, 1846, p. 63.

22 E. Lovinescu, *Istoria ...*, op. cit., 1937, vol. VI, p. 8.

23 Sf. Augustin, *Confessiones*, cartea X, secț. 49, 51.

24 Francis Bacon, *Artes voluptarias*, în *De Augmentis Scientiarum*, Works, London, 1875, t. IV, IVth book, ch. 2, p. 395.

25 cf. Narcis Zărnescu, *Stendhal*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980, pp. 284-286.

26 Sainte-Beuve, *Nouveaux lundis*, Paris, 1863-1870, vol. IX, pp. 86-87.

27 A. France, în *Le Temps*, 6 nov. 1892.

28 E. Lovinescu, *Parerga*, în *Convorbiri critice*, An. II, nr. 11, 1 iunie, 1908, pp. 434-436; Id., *Critice*, București, Socec, 1909, vol. I, pp. 265-269.

29 R. Barthes, *Le plaisir du texte*, Paris, Le Seuil, 1973, p. 25; Id., *Fragments d'un discours amoureux*, Paris, Le Seuil, 1977.

30 Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, A-G, București, Ed. Eminescu, 1973, vol. I, pp. 2-5; Id., *Préface la Critique des idées littéraires*, Bruxelles, Ed. Complexes, 1977.

31 E. Lovinescu, *Istoria ...*, op. cit., 1937, vol. VI, p. 70.

operei. Subiectul (discursul estetic, opera). Dinamica raporturilor obiect-subiect desenează, astfel, o scală axiologică pe care se poate "măsura" apropierea sau (în)depărtarea de "esență"; afirmarea (identificarea) sau negarea ei. Ni se pare demn de remarcat, aici, o posibilă influență hegeliană asupra lui Lovinescu – poate prin intermediul lui Taine³² – în ceea ce privește conceperea relației subiect-obiect. Hegel spune că "die wahre Objektivität des Denkens ist diese, dass die Gedanken nicht bloss unsere Gedanken, sondern zugleich das *Ansich* der Dinge und des Gegenständlichen überhaupt sind"³³. "Adevărata obiectivitate a gândirii este aceasta: ideile nu sunt numai idei ale noastre, ci ele sunt în același timp <în sine>-le lucrurilor și, în general, <în sine>-le obiectualului". Ideea, însă, e mult mai veche. O regăsim, de exemplu, în alt context filosofic, la Spinoza: "Ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum"³⁴.

1.3.1. Anumite dimensiuni ale anchetei textuale practicate de Lovinescu se apropie de acea *Wessensschau* (intuiție a esenței), postulată de Husserl. Impresionismul "meu" – mărturisește Lovinescu – este mijlocul de "a prinde dintr-o dată și cu lesniciune părțile fundamentale, trăsăturile temeinice ale lucrurilor"³⁵. Critica sa este o "viziune a elementelor esențiale"³⁶. Lovinescu cultivă un "centripetism estetic", adică "mergerea directă spre centrul operei de artă, spre ideea creatoare, spre punctul de sprijin al geometriului antic"³⁷. Ideea, de sorgine neoplatonică, o întâlnim la Novalis și la Bachelard ("a pătrunde în inima lucrurilor")³⁸. Circuitul hermeneutic trece prin Jean Rousset și Georges Poulet, care pune

accentul pe "constantele ideologice, stilistice și secvențele formale"³⁹. Wolfgang Kayser se înscrie în aceeași zonă: "stilul unei opere este o percepție unitară, în care se găsește un univers literar"⁴⁰. Metamorfozele acestui orizont epistemic sunt multiple: de la doctrina emanantistă (Platon) și reduționistă ("categoriile" lui Aristotel) până la generativismul contemporan (Harris, Chomsky, Greimas, Van Dijk, Schmidt, Petöffi etc.).

1.3.2. Deși admite, ca și Croce, o "gnoseologia soggettivistica", Lovinescu nu renunță însă la examenul rațiunii "pure". Discursul său experimentează anumite elemente ale cartezianismului în contextul criticismului kantian. Propunem – în acest sens – o microlectură a "intenționalității" lovinesciene prin filtrul cartezianismului lui Marcuse: "Esența omului și a lucrurilor rezidă în libertatea individului care gândește, în *ego cogito* (...). Principala funcție pe care o are cunoașterea esenței este de a supune libertatea critică a individului la exigențele date, care trebuie acceptate fără condiții"⁴¹. Lovinescu și-a exercitat libertatea critică în spațiul exigent al textului. "Revizuirile" nu sunt altceva decât reglări ale libertății sale epistemice, determinate de noua configurație estetică, de noua "logică" a gustului, pe care o instaurează opera. "Revizuirea" este expresia lui *dubito* și *cogito*; premisă și condiție, totodată, a existenței discursului critic (*ergo sum*). "Ideea de <revizuire> reprezintă în sine o prefigurație a mutației valorilor estetice"⁴², adică a speranței de aprofundare și descindere infinită a operei. Peste aproape patruzeci de ani, Georges Poulet va opta pentru "o lectură refăcută, o experiență re trăită, o compre-

32 H. Taine, *De l'Intelligence*, ed. I, 1870; ed. 15, vol. II, p. 456.

33 G. W. F. Hegel, *Werke*, Berlin, Duncker und Humboldt, 1832-1887, B. VI, *Die Logik*, 1840, pp. 88-89.

34 B. Spinoza, *Ethica*, partea a II-a, prop. VII-a.

35 E. Lovinescu, *Critice*, București, Socec, 1909, ed. I, vol. I, p. 36.

36 *Idem*, *Istoria ...*, op. cit., 1937, vol. VI, p. 48.

37 *Idem*, p. 64.

38 G. Bachelard, *La psychanalyse du feu*, Paris, Gallimard, 1967, p. 70.

39 G. Poulet, *Le point de départ*, Paris, Plon, 1964, p. 40.

40 W. Kayser, *Das sprachlike Kunstwerk*, Berna, Francke Verlag, 1965, p. 290 sqq.

41 H. Marcuse, *Zum Begriff des Wessens*, în *Zeitschrift für Sozialforschung*, V, 1, 1936.

42 E. Lovinescu, *Memorii 1910-1916*, Ed. Cugetarea, 1930, vol. I, p. 290.

hensiune rectificată”⁴³. Fără să știe, Georges Poulet lovinescianizează.

1.4. Lovinescu este unul dintre nenumărații fondatori – unii încă necunoscuți – ai “operei deschise”. În 1904, criticul român afirma: “Orice lucru ce *există* nu ni se prezintă încleștat sub o singură formă neschimbată, ci sub felurite aspecte care se preschimbă după subiectivitatea noastră. Nimic nu e imutabil, ci totul e *actual* și *momentan*”⁴⁴. În 1929, ideea revine: “conceptul frumosului este o creație individuală pe măsură

ra capacității estetice a fiecăruia. Estetica se pulverizează, așadar, în principiu, în tot atâtea estetici câți indivizi sunt”⁴⁵. Mai mult, Lovinescu – (“în consens” cu “la nouvelle critique” și “Konstanzer Schule”; v. H. R. Jauss, *Literaturgeschichte als Provokation*, 1970 și *Asthetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, 1977) – va propune “o istorie a esteticii, adică a variațiilor sentimentului estetic”, aceasta fiind “singura cale indicată pentru a percepe, pe cale intelectuală de altfel, diferitele forme în care s-a realizat” sentimentul în cauză⁴⁶.

43 G. Poulet, *La conscience critique*, Paris, José Corti, 1971, p. 53.

44 E. Lovinescu, *Iarăși în jurul clasicismului*, în “Epoca”, nr. 301, 3 noiembrie 1904, p. 1.

45 E. Lovinescu, *Scrisori*, op. cit., vol. V, p. 286.

46 *Idem*, p. 278.

1.4.1. Așadar, esteticul este “expresia unei plăceri variabile, individuale”⁴⁷, ideea constituie o dimensiune a *Zeitgeist*-ului. O regăsim la A. France: “Orice carte are tot atâtea exemplare diferite câți cititori are...”⁴⁸; la Jules Lemaître frumosul “e totdeauna egal cu sine sau, dacă el are trepte diferite, aceste trepte sunt esențialmente variabile, după temperamentele, caracterele și dispozițiunile spiritului, ca și după ziua, ora și momentul” contemplației⁴⁹; în *Critica științifică* (1888) a lui Hennequin: “opera de artă este expresia facultăților, idealului și structurii interioare a celor pe care îi emoționează”⁵⁰; la Mihail Dragomirescu: “Capodopera nu trăiește ea în ea, ca un singur individ; ea trăiește în indivizi deosebiți, în conștiința oamenilor care au luat cunoștință de ea. Toți care și-o însușesc, o înțeleg, în genere, la *fel*, dar toți *într-altfel*. Fiecare își are puterea sa de asimilare și închipuire (...). Atâtea și atâtea posibilități care fac ca o capodoperă să se răsfrângă în atâtea feluri, câte conștiințe vor fi căutat să și-o însușească”⁵¹. Sintagma lui Lovinescu – “multiplicitatea punctelor de vedere”⁵² – este “tradusă” de Sartre în 1943: “*infinité des points de vue possibles*”⁵³. Sartre va relua ideea în *Qu'est-ce que la littérature?* (1947): “Arta nu există decât prin și pentru celălalt”⁵⁴. De aici va pleca Barthes: “opera deține prin structură un sens multiplu”⁵⁵. De fapt, Sartre reprezintă un mod și un filtru axio-epistemic, o sinteză de Kant, Hegel, Heidegger, Husserl și Jaspers. Ultimele “descoperiri” ale criticii actuale trec – uneori fără s-o știe – prin această “lentilă”

convergent-divergentă, receptor-generatoare de orizonturi epistemice. Fără Sartre, Umberto Eco n-ar fi putut să scrie că “o formă este valabilă din punct de vedere estetic numai în măsura în care poate fi privită și înțeleasă din perspective multiple; atunci ea manifestă o mare varietate de aspecte și rezonanțe fără a înceta însă de a rămâne ea însăși”⁵⁶. *Topos*-ul pluralității structurale sau semioinformaționale a operei este modulat de Jauss și Gadamer. Din unghi diacronic, circuitul hermeneutic începe cu Platon, Sf. Augustin, Dunsscotus, Beda, Sf. Bonaventura, Dante, se continuă cu Schleiermacher, Jaspers, Husserl (v. orizonturile variabile ale stărilor de conștiință și conexiunile lor)⁵⁷, trece prin Merleau-Ponty (“*les horizons ouverts*”)⁵⁸ și Sartre până la Gadamer, care teoretizează oscilațiile “orizontului”, ale “cercului de percepție” (“îngustarea”, “lărgirea”, “deschiderea”)⁵⁹.

5. Estetica “operei deschise” nu este numai un semn al presiunii *Zeitgeist*-ului, ci are cauze mai profunde, psiho-sociale: hipersubiectivizarea, individualizarea până la solitudine și noncomunicare a ființei umane; conștiința crizei valorilor și spaima în fața fluxului informațional; viziunea fragmentaristă, mozaicată asupra lumii; neputința omului de a se ridica la unitate și sinteză, de a descoperi constantele și orizontul fundamental, regenerator al ființei. La aceste determinări negative se adaugă conștiința egalității și legalității tuturor valorilor individuale; voința de a participa la creație, de a multiplica semnificațiile ope-

47 *Idem*, p. 277.

48 A. France, *La vie littéraire*, în *Oeuvres complètes illustrées*, Paris, 1950, vol. I, p. 332.

49 J. Lemaître, *Les Contemporains*, op. cit., vol. I, pp. 245-246.

50 E. Hennequin, *La Critique scientifique*, Paris, 1888, p. 129.

51 M. Dragomirescu, *Știința literaturii. Introducere în știința literaturii. Estetica literară*, București, Ed. Institutului de literatură, 1926, vol. I, p. 115.

52 E. Lovinescu, *Istoria ...*, op. cit., 1937, vol. VI, p. 48.

53 J. P. Sartre, *L'Être et le Néant*, Paris, Gallimard, 1943, ch. I, p. 14.

54 *Idem*, *Qu'est-ce que la littérature?*, Paris, Gallimard, coll. Idées, 1964, p. 55.

55 R. Barthes, *Critique et vérité*, Paris, Le Seuil, 1966.

56 U. Eco, *L'Oeuvre ouverte*, tr. fr., Paris, Le Seuil, 1965, p. 17.

57 E. Husserl, *Méditations cartésiennes*, Paris, Vrin, 1953, 2. § 19, p. 39.

58 M. Merleau-Ponty, *La Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard, 1915, pp. 381-383.

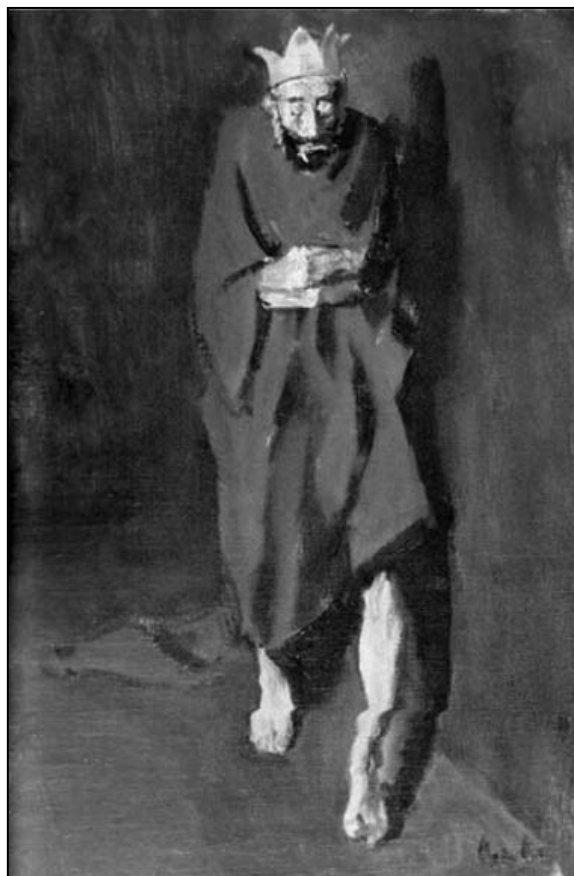
59 H. G. Gadamer, *Wirkungsgeschichte und Applikation*, în *Rezeptionsästhetik*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1975, p. 115 sqq.

rei, voință care ascunde, în fond, un complex oedipian la nivelul înconștientului colectiv: uciderea "tatălui", a autorului și înlocuirea lui. Prin substituție, receptorul "devine" creator.

5.1. Iată cum secolul 20 îi descoperă pe Kant, Fichte și Hegel. "Criteriul sentimentului" devine criteriul "științificității" pentru Emil Steiger⁶⁰. Jean Rousset oficializează "experiența intimă a fiecăruia"⁶¹. Serge Doubrovsky susține că "subiectul nu are acces la lume decât dintr-o perspectivă care este a sa (...); criticul nu-și părăsește subiectivitatea, când se apleacă asupra unei opere"⁶².

6. Spre deosebire de exacerbarea subiectivității – uneori în forme paranoide – vizibile în unele zone hermeneutice ale "noii" critici, Lovinescu cultivă echilibrul axiologic. El introduce un "regizor" epistemic, care trebuie să regleze mișcarea haotică, "browniană" a opiniilor particulare: "Pe deasupra esteticii individuale se desprinde estetica unei societăți date"⁶³. Această homeostazie hermeneutică își are originea atât în anticul *consensus omnium*, cât și în sociologia epocii (Tarde, Durkheim, D. Gusti). În acest sens, metahermeneutul poate înregistra o interesantă interferență cu semiotica lui Mukarovski. Pentru învățatul ceh opera "nu poate fi confundată nici cu starea individuală a conștiinței autorului sau a oricărui alt subiect care receptează opera (...). Opera de artă există ca <obiect estetic> situat în conștiința întregii colectivități (...); stările individuale de conștiință pe care le generează opera-lucru, reprezintă obiectul estetic doar prin ce au ele comun"⁶⁴ (de remarcat relațiile hermeneutice posibile cu Jung, Lukács, Goldmann).

6.1. *Topos-ul (consensus omnium)* – generat de retorica antică – va fi receptat, fisionat,

modelat și combinat, de-a lungul timpului, reapărând sub diverse forme în cele mai recente teoreme ale științei literare. O afirmație de tipul "obiectivitatea are ca premisă subiectivitatea", aparține – în mod evident – aceleiași zone hermeneutice⁶⁵.

6.2. Experimentul hermeneutic ar putea continua indefinit. Istoria esteticii ar putea fi rescrisă din această perspectivă privilegiată (orizontul Lovinescu). Important, însă, este faptul că, deși supus proceselor de fisiune-fuziune și testat în diferite spații axio-epistemice, "sistemul" lovinescian și-a dovedit rezistența și plasticitatea, transparența și conductibilitatea informațională, "clasicitatea" și "modernitatea".

60 E. Steiger, *Die Kunst der Interpretation*, Zürich, Atlantis Verlag, 1961, p. 13.

61 J. Rousset, *Forme et signification*, Paris, José Corti, 1969, p. XV.

62 S. Doubrovsky, *Corneille et la dialectique du héros*, Paris, Gallimard, 1970, p. 17.

63 E. Lovinescu, *Istoria ...*, op. cit., 1937, vol. VI, p. 22.

64 J. Mukarovski, *Studii de estetică*, București, Ed. Univers, 1974, p. 125.

65 Leo Pollmann, *Literaturwissenschaft und Methode*, Frankfurt, Athenäum Fischer Taschenbuch Verlag, 1973, p. 78; Narcis Zărnescu, *Receptologia sau știința receptării estetice*, București, Ed. Pro Universitaria, 2013, *passim*.

Sindromul Ovidiu

Abstract

Vintilă Horia (1915-1992) și-a câștigat recunoașterea internațională grație romanului *Dumnezeu s-a născut în exil* (1960), publicat în limba franceză și desemnat câștigător al premiului Goncourt. Distincția nu a mai fost acordată, în urma unei campanii a presei pariziene de stânga, alimentată de autoritățile României comuniste, vizând legăturile scriitorului cu Mișcarea Legionară. Exilat după război, stabilit în Spania după diverse peregrinări, Horia și-a schimbat limba în care a scris, dar și perspectiva narativă prin experiența definitorie a dezrădăcinării ca formă de cunoaștere. Poetul roman surghiunit Ovidiu, protagonistul romanului, este un alter ego al autorului, iar Roma lui Augustus o prefigurare a totalitarismului comunist.

Cuvinte-cheie: România, comunism, exil, literatură, Vintilă Horia.

Romanian writer Vintilă Horia (1915-1992) gained international recognition through his novel *God was Born in Exile* (1960), published in French and designated for the Prix Goncourt. The prize was finally not awarded, following a campaign by French leftist press fueled by Romanian communist authorities, aiming to reveal Horia's links to the fascist Iron Guard.

Horia spent all his life after WWII in exile, mostly in Spain, after the communist occupation of Romania. Writing in French and changing his narrative perspective through the lens of exile as a defining experience were two major decisions which eventually shaped his literary destiny. The Roman poet Ovid, the main character of *God was Born in Exile*, is an alter ego of the author, while Augustan Rome is a transparent image of post war Communist dictatorships.

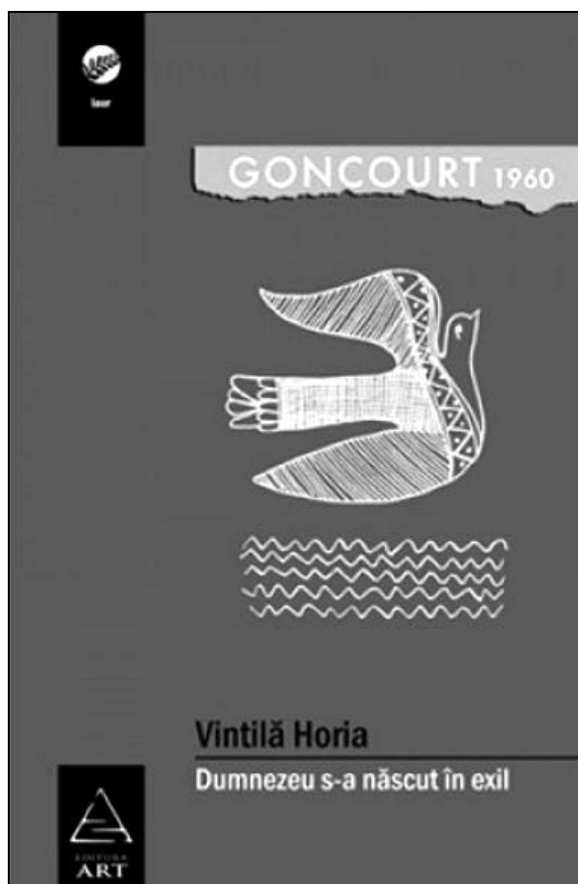
Keywords: Romania, communism, exile, literature, Vintila Horia.

Despre eroul romanului său *Dieu est né en exil*, Vintilă Horia ar fi putut spune – a și spus-o, de altminteri, printr-o perifrază elegantă! – *Ovide, c'est moi!* Între exilatul de la începutul Mileniului I și cel dinspre sfârșitul Mileniului II sunt similitudini și legături evidente. Amândoi sunt, în esență, *poeti*. Au amândoi o perspectivă largă asupra istoriei, o viziune fondată pe mit și pe studiul geografiei umane contemplate din toate perspectivele posibile. Și tot amândoi sunt surghiuniți „în trup și în cărți”. Când filozoful și teologul Nichifor Crainic, unul dintre

protectorii tinereții sale studioase, i-a cerut să se înscrie în Asociația România, pentru ca prin acest simbolic pelerinaj la Canossa comunistă să poată reveni în țară, scriitorul a declinat oferta, precizând: „Mi-ar fi făcut plăcere să vă revăd, să revăd locurile pe care m-am născut și pe care le-am descris în romanele mele, însă cred că lucrul nu e posibil, nu va fi îndelung posibil, surghiunit cum sunt în trup și în cărți, în trup peste hotare, în cărți în propria mea matcă stilistică.”¹ Și în fine, continuând o suită a paralelismelor care ar putea fi mult mai lungă, în

* Drd Université Libre de Bruxelles, politolog, jurnalist, literat și traducător. A studiat la Sorbona, Ecole Normale Supérieure, Sciences Po (Franța) și Université Libre de Bruxelles (Belgia). Director al ICR Bruxelles, e-mail: robert.adam@icr.ro

1 Vezi Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, Editura Compania, București, 2003, p. 379.

cazul amândurora există liantul, factorul catalizator de energii literare numit *durere*. Au trăit atroce suferința desprinderii de vatră, de țărâmul originar, luminând-o însă și înseninând-o prin *cunoaștere*, prin înțelegere superioară a condiției umane și depășirea frontierelor etnice. Într-un interviu (care sună testamentar) publicat în 12 aprilie 1991 în revista 22, Vintilă Horia punea bemoli durerii și oferea o cheie de lectură valabilă și azi, la mai bine de 20 de ani de la moartea sa: „Dacă rămâneam în țară, într-o țară liberă să zicem (închipuindu-ne că rușii n-ar fi intrat în România), mi-aș fi continuat cariera diplomatică, mi-aș fi realizat visul de a fi Duiliu Zamfirescu sau Paul Claudel, aș fi scris cărți, chiar un roman cu Ovidiu, poate chiar «Dumnezeu s-a născut în exil», dar altfel de roman. Un roman care poate ar fi interesat publicul din România, dar n-ar fi interesat lumea întreagă. N-ar fi fost roma-

nul unui sacrificat în numele cunoașterii. Ar fi fost aventura unui roman la Tomis. Ceea ce era cu totul altceva. Romanul a ieșit așa cum a ieșit doar pentru că *eram eu însumi în poziția lui Ovidiu, un exilat* (s.m. R.A.), și pentru că dădusem peste cheia cunoașterii care este exilul. [...] Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Lupașcu, eu și alții ne-am fi realizat, dacă am fi rămas în România, doar pe un plan gândirist, adică național, și n-am fi reușit niciodată să spargem aceste limite. Durerea ne-a transformat în altceva.”²

Plan gândirist ar fi însemnat sinteza tradiționalismului cu ortodoxismul. Ideologul gândirismului, Nichifor Crainic, își formulase programul în eseul – cu caracter de manifest – *Sensul tradiției*, publicat în numărul 1-3/1929 al *Gândirii*. După el, *Gândirea*, cea mai prestigioasă revistă românească din perioada interbelică, trebuia să promoveze „o cultură creatoare de valori autohtone”. Ca toți ideologii dreptei românești, Crainic mitiza „pământul strămoșesc” – Legiunea chiar a avut o publicație cu acest nume! – vegheat de astre „răsăritene și de părinți creștini” de rit oriental. Sămănătorismul lui Iorga, unul din părinții ideologici ai gândirismului, este aici amendat și corectat prin nostalgia transcendentului: „«Sămănătorul» – scria Crainic, a avut viziunea magnifică a pământului românesc, dar n-a văzut cerul spiritualității românești”. Și tot el mai adăuga: „Peste pământul pe care am învățat să-l iubim din «Sămănătorul» vom vedea arcuindu-se coviltirul de azur al Bisericii Ortodoxe”.

S-a așezat sub acest „coviltir” tânărul poet Horia Vintilă (pe numele lui adevărat Vintilă Caftangioglu)? Da și nu. Da, în sensul că vibrau în cărțile lui (e.g. *Procesiuni*, 1939) și accente similare uneori celor din *Biserică de altădată* a lui Ion Pillat. În următorul volum, *Cetatea cu duhuri* (1939), reînvie chiar un București matein, cu torpoare și pitoresc de sorginte orientală. Nu, fiindcă în *Cartea omului singur* (1941) „desenul” ortodox era corectat prin pulsație metafizică și

² *Ibidem*, p. 381.

însingurare generată de revelarea timpurie a dramei existențiale. În 1941, Vintilă Horia era deja un exilat, unul voluntar, purtându-și profesionist fireturile diplomatice. Diplomația era încă un exil blând, confortabil și – mai ales – *provizoriu*. În august 1944, după lovitura de stat a regelui Mihai și a mentorilor săi țărâniști și liberali, atașatul de presă de la Consulatul român din Viena e internat în calitate de „cetățean al unei țări inamice” în lagăre din Germania și Austria, de unde e preluat de englezi și dus în alt lagăr, la Bologna. Lucid, tânărul diplomat conștientizează, ca și Ion Mihalache, că România a intrat *sine die* în zodia Ursului (=U.R.S.S.) și nu se știe când va ieși de sub puterea acestei nefaste constelații. Știe ce preț dureros va trebui plătit din momentul în care „armata Utopiei a intrat pe teritoriul Omeniei”. Așa că rămâne în Italia, împreună cu alți câțiva diplomați ai vechiului regim. „Vedeam foarte clar în viitor. România avea să cadă pradă comunismului, căzuse deja, și lumea nu-și dădea încă seama”³ – notează el retrospectiv. A b i a acum începea exilul definitiv, *pe viață!* Invers decât predecesorul său roman, părăsește Dacia pentru totdeauna și-și începe peregrinările prin Vest, nomadismul spre „locuri din ce în ce mai ieftine”. Ajunge în Argentina, revine în Spania, apoi la Paris, într-o capitală a cărei limbă o vorbea cu distincție. Gândește românește, se „naturalizează” în spaniolă, dar se salvează scriind în franceză, limba de suflet a atâtor români din micul Paris. Romanul care-l va propulsa în atenția lumii din acest balans lingvistic s-a născut din jocul cu sorți schimbători între *anabasic* și *catabasic*. Și tot luciditatea lui de excepție îl ajută să iasă la liman. Dovadă această notație confesivă prin care omul și scriitorul își identifică fără greș calea mântuirii: „Cred că până în 1957, când am început să scriu *Dumnezeu s-a născut în exil*, am avut de îndurat ani grei din care nu știam cum să ies, procesul meu de înscriere în exil aflându-se într-o permanentă luptă cu adaptarea la limba spaniolă în care trăiam,

dar și cu înrădăcinarea din ce în ce mai disperată în limba română, pe care nu o puteam părăsi fără primejdia de a mă pierde. Scrierea romanului ovidian în franceză mi-a oferit o cale de mijloc, un fel de echilibru psihic din care și acum îmi trag liniștile.”⁴

E o viziune *a posteriori*, când apele se liniștiseră deja. În realitate, romanul a avut un drum sinuos, accidentat. Editurile Plon și Seuil l-au refuzat, cu acea politețe care ascunde verdictul negativ sub fraze amabile. Romanul ar fi fost foarte bine scris, dar nu se întrevădeau șansele unui succes comercial. Mai mult fler au avut cei de la Editura Fayard care au găsit romanul „très beau” și l-au publicat în toamna lui 1960, inaugurând cu el colecția „Le Signe”. Cartea intra în competiția pentru Premiul Goncourt, iar în 10 noiembrie era încununată cu marele premiu.

³ *Ibidem*, pp. 377-378.

⁴ *Ibidem*, 379.

I-a fost dat lui Vintilă Horia să nu poată bea până la fund cupa succesului. Când refuză, la un cocteil oferit de Editura Fayard, să se fotografieze împreună cu un funcționar al ambasadei României comuniste, se declanșează scandalul. Mihai Ralea, național-țărănistul convertit la comunism căruia Petre Pandrea (altă victimă a totalitarismului roșu) i-a găsit drastica etichetă *Imo-Ralea*, îl acuză de fascism, legionarism și antisemitism, reproducând *trunchiat* fraze din articolele de tinerețe ale lui Vintilă Horia. Tapajul din ziarele de stânga, *L'Humanité* este-n rândul întâi, duce la suspendarea ceremoniei de premiere. În țară, „organele” jubilează. Dar scandalul urzit de mercenarii Utopiei se întoarce împotriva lor. Marele public n-a putut fi păcălit. Edițiile în franceză se succed vertiginos, iar romanul a fost tradus în 15 limbi. În românește a apărut abia după 1989...

O lectură calmă, onestă, fără prejudecăți, poate spulbera acuzațiile inepte care i s-au adus autorului. *Dieu est né en exil* e un roman cu două registre. Unul recompune fundalul de epocă ovidian, Roma primilor ani ai mileniului I, în paginile sale pulsând drama celebrului exilat tomitan, altul mai șters, ca în palimpseste, dar nu mai puțin răscolitor, trimițând la tragedia surghiunului dinspre sfârșitul mileniului al doilea. Arta mare a scriitorului constă în simetrii tulburătoare și în ridicarea tragediei individuale în planul înalt al simbolului. Ovidiul lui Horia Vintilă e intelectualul ce-și apără sinele în fața terorii totalitare. Augustus este, desigur, împăratul, autocratul roman adulat și temut, dar este și Tiranul în a cărui fizionomie lectorul poate identifica și grimasele lui Hitler, și ale lui Stalin. Primul fiind mort în condițiile știute (iar regimul lui tot așa), rămânea ca doar Stalin să întrupeze „idealul de libertate realizabil prin

sclavie”, „demonstrând, încă o dată, că ideologia comunistă nu era decât haina falsă a unui monstruos și perimat imperialism, nu cu mult deosebit de cel al țărilor de altădată”⁵.

Întins pe 8 ani, jurnalul apocrif al lui Ovidiu fructifică desigur datele (puține!) truvabile în *Tristele*, *Ponticele*, *Metamorfozele* poetului din Sulmona. Ele sunt însă limpezite, scuturate de impurități, de „josnice lingușiri adresate împăratului și familiei”⁶, de solicitări disperate, de panegirice în limba getă prin care se implora clemența tiranului. Statura exilatului e înnobilită prin suferință și reflecție. În poetul frivol de odinioară se trezește treptat Omul, Creștinul. Dispar ori se atenuează umorul, notația burlescă, proprii „cronicarului monden” care a fost Ovidiu, câștigă relief gânditorul, pitagoricianul, înțeleptul aflat în căutarea unui sens superior al vieții. Printre geți, Ovidiu descoperă altă viziune asupra existenței, alte valori, alte coordonate psihologice. Romanul crește prin adăugarea unor detalii mărunte care, puse sub lupa măritoare a psihologului și filozofului istoriei în devenire care este Ovidiu, capătă dezvoltări nebănuite. Epicul, modic, disparent, e învăluit în considerații lipsite de emfază, dar mișcătoare prin adevărul omenesc conținut.

Psihologiile nu sunt deloc statice, eroii se transformă, umanizându-se treptat. Ca un dramaturg exersat, Vintilă Horia ridică lent cortina ce le acoperă devenirea. Nici unul dintre personaje nu rămâne în scena finală identic cu cel din prima apariție. Ovidiu sosește la Tomis cu amintirea tinereții zvăpăiate și a amorului pentru Corina, dar se purifică, se serafizează treptat prin descoperirea lui Zalmoxis, dumnezeul unic, și apoi a lui Mesia, fiul lui Dumnezeu despre care află din povestirile și scrisorile medicului Theodor. Prin inventarea acestui enigmatic personaj, excelentul prozator care a fost Vintilă Horia a evitat citatul cult – și cumva

pedant – din evangheliști. Theodor este un avatar al lui Marcu, Matei, Luca și Ioan, dar și un erou cu existență independentă, care trăiește patosul și febra căutării, care visează Mântuirea. Honorius, centurionul militaros și devotat în aparență misiunii lui civilizatoare, se „dacizează” progresiv. Un mic amănunt, *barba* (romanii se bărbiereau!), indică metamorfoza care va urma. Honorius și iubita lui, Dochia, fug – ca mulți alții – în Dacia profundă unde, sugerează abil prozatorul, se va naște un nou popor. Vintilă Horia vorbește astfel despre etnogeneza românilor, alunecând subtil pe un teritoriu pe care sunt atâtea cunoscute și necunoscute. Placidul Herimon, cârciumarul scufundat în apele impure ale senzualității, descoperă durerea de a trăi. Tragedia lui, sinuciderea lui au un halou existențialist. Lidia, amanta lascivă și insațiabilă, se transformă într-un agent secret al poliției imperiale. Trăim datorită prozatorului într-un Ieri imperial, al tiranului Augustus, dar și într-un Azi „petrecut”, când Tiranul are alt nume, dar nu-i mai puțin odios. Iar Ovidiu, purificat prin suferință și cunoaștere, fuge din exil spre Dacia profundă, Dacia lui Comozeus, a lui Flavius Capito, a lui Scoris și Dizas, a lui Mucaporus și Mitrodor, Dacia în care arma-ta Utopiei sângeroase n-a pus încă piciorul, iar Omenia și Credința sunt valori cardinale. Visează să scrie acolo o altă carte. Și o anunță profetic: „Ne trebuie noi cuvinte, o nouă viziune asupra vieții și o nouă religie pentru a găsi posibilitatea de a crea un nou limbaj și de a da glas la ceea ce oamenii de astăzi simt în adâncul inimii, iar ignoranța îi împiedică să exprime prin judecăți și cuvinte. Eu am scris despre dragoste așa cum era ea într-o lume pe moarte. Poeții așteaptă vestea nașterii lui Dumnezeu pentru a scrie cărțile unui alt timp, care va fi acela al iubirii.”⁷

Una dintre aceste cărți este chiar *Dumnezeu s-a născut în exil!*

5 V. Despre degradare și risc, postfața testamentară a autorului la vol. Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis*. Traducere din limba franceză de Ileana Cantuniari. Prefață de Daniel Rops, Editura Art, București, 2008, p. 271.

6 V. Jean Bayet, *Literatura latină*. În românește de Gabriela Creția. Traducerea versurilor de Petre Stati. Studiu introductiv de Mihai Nichita, Editura Univers, București, 1972, p. 436.

7 Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil. Jurnalul lui Ovidiu la Tomis*, ed. cit., p. 239.

Mariana PAPATULICĂ*

Interese conflictuale SUA-Rusia pe piața europeană a gazului. Implicații economice și geopolitice ale crizei din Crimeea

Abstract

În încercarea de a reduce influența Rusiei ca furnizor major de energie în Europa, o serie de membri ai Congresului american au sporit presiunea asupra guvernului SUA, pentru a urgenta obținerea autorizațiilor de liberalizare a exporturilor de gaze naturale ale SUA. Aceștia au fost susținuți și de cele patru state din Europa Centrală, membre ale grupului de la Vișegrad, care au cerut simplificarea procedurilor birocratice care împiedică deocamdată exportul de gaze de șist spre Europa. Recent, Rusia a anulat unele reduceri la prețurile de export ale gazelor naturale către Ucraina, pentru a exercita presiuni asupra acesteia în legătură cu situația din Crimeea. Această mișcare constituie o nouă tentativă din partea Rusiei de a-și arăta „puterea” ca exportator de energie, care cu greu va putea fi erodată de creșterea viitoare a exportului de gaze naturale din SUA. Deși au un interes cert în contracararea influenței Rusiei, SUA sunt limitate, pe termen scurt, în capacitatea lor de a disloca strategic propriile exporturi de energie în scopuri geopolitice. Analistii consideră că exporturile americane de gaze naturale nu vor putea ajunge în Europa mai devreme de 2016-2017. În schimb, Statele Unite pot sprijini proiecte care să diversifice aprovizionarea cu energie a țărilor vecine Rusiei, inclusiv Ucraina, pentru a le diminua dependența de importul de energie din Rusia. Întrucât principalul furnizor de securitate pentru țările din fostul spațiu comunist și nu numai este, în mod cert, SUA, Rusia a ales să fie principalul furnizor de energie, folosind însă resursele energetice, nu de puține ori, ca „instrument politic” în raport cu vecinii săi și ca instrument de presiune psihologică asupra UE, în negocierile privind prețurile din contractele de import-export în domeniul gazului

Cuvinte-cheie:

Aiming to reduce Russia's influence as a major energy supplied to Europe, several members of the US Congress put more pressure on the US Government in order to speed up the liberalisation of US natural gas export. They were supported by the four Central European countries, members of the Visegrad Group, which requested the simplification of bureaucratic procedures, which for now hinder the shale gas exportation to Europe. Recently Russia has cancelled some price cuts for natural gas exportation to Ukraine, in order to put pressure on this country with regard to Crimea. This action is a new try of Russia to show its "power" as energy exporter, which can hardly be eroded by a future rise in the natural gas export from the USA. Although the USA have clear interest in counteracting Russia's influence, the country is confined on short term in its capacity to release strategically the energy export for geopolitical reasons. Analysts think that American natural gas exports cannot reach Europe before 2016-2017. But the United States could support projects for diversifying the power supply for Russia's neighbouring countries, including Ukraine, in order to diminish their dependence on energy imports from Russia. Since the leading supplier of security for the former communist area, and not only, is the USA, Russia chose to be the main energy supplier, still using energy resources - quite often - as a "political tool" against its neighbours and as psychological pressure tool against the EU in negotiations regarding the gas price in import-export contracts.

Keywords:

*Mariana Papatulică, cercetător științific, Institutul de Economie Mondială, email: office@iem.ro.

1. Impactul exportului direct de gaz din SUA, limitat pe termen mediu

Datorită revoluției gazelor de șist în curs de desfășurare, în următorul deceniu, Statele Unite ale Americii au șansa de a deveni unul dintre cei mai mari exportatori de gaze naturale din lume. Congresul, sprijinit și de solicitarea adresată de cele patru state membre ale grupului de la Vișegrad (V4), alcătuit din Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia, țări cu o diasporă influentă în SUA, face presiuni puternice asupra guvernului SUA pentru aprobarea în regim de urgență a exporturilor de gaz natural lichefiat (GNL) în țări partenere din cadrul NATO și în alte țări, precum Japonia.

În anul 2013, Departamentul Energiei a autorizat construirea unor capacități de export de GNL, însumând aproape 100 miliarde metri cubi de gaz, cea mai mare parte fiind contractată cu cumpărători din Asia. Cu toate acestea, până în prezent, doar un singur terminal de export de gaze naturale lichefiate, Sabine Pass GNL din Louisiana, a primit aprobarea de mediu de la Comisia Federală pentru Reglementare în Domeniul Energiei pentru a începe construcția, cu finalizare la sfârșitul anului 2015. Dar, în pofida eforturilor de urgentare a demarării construcției terminalelor de GNL, speranța ca exporturile de gaz ale SUA să producă un impact semnificativ pe piețele europene, în sensul de a determina o reducere a dependenței de Rusia, este relativă.

Pentru ca exportul propriu de gaze naturale să poată avea un impact geopolitic și economic palpabil în zonele-țintă, guvernul SUA ar trebui să oblige firmele de energie să-și direcționeze exporturile sau să investească cu prioritate în anumite țări. Terminalele de export de GNL necesită investiții mari, construcția lor durează câțiva ani și este condiționată de încheierea unor contracte ferme pe termen lung, care să garanteze amortizarea investițiilor și să asigure perspectiva unor rate de profit ridicate.

Prin urmare, deși SUA (din perspectiva de garant al securității geopolitice în

Europa) vor încerca să contribuie la diversificarea surselor de aprovizionare a țărilor europene în vederea reducerii dependenței de gazul din Rusia, există o serie de argumente care demonstrează că impactul exporturilor directe de gaz ale acestora în Europa va fi destul de limitat, cel puțin pe termen mediu:

1) Pentru SUA, Asia va fi un debușeu mult mai atractiv decât Europa pentru exportul de gaz. Firma de consultanță Wood Mackenzie preconizează că, până în 2020, SUA vor exporta nu mai mult de 10-15 miliarde metri cubi de gaz, din care cea mai mare parte va fi destinată Asiei. Principalul element de atracție îl va constitui prețul mult mai mare pe care îl vor putea obține în Asia, care poate ajunge la 18-20 \$/milion BTU, cu aproape 50% mai mare decât în Europa, ceea ce le-ar oferi posibilitatea de a obține un profit mult mai consistent. De aceea se presupune că producătorii/exportatorii americani de gaze naturale vor rezista presiunilor de deviere a exportului GNL departe de cele mai profitabile destinații.

2) În condițiile actuale, nu se știe dacă prețul de export al SUA în Europa va fi mai avantajos decât cel al Gazprom.

Costurile aferente răcirii gazelor sub -160°C , în vederea lichefierii și transportului maritim până în Europa, de circa 6 \$/milion BTU, se vor adăuga la prețul de bază al gazului american de 5 \$/milion BTU, rezultând un preț probabil de export CIF de cel puțin 11 \$/milion BTU. La acest nivel de preț, este de așteptat ca Gazprom să rămână în continuare competitiv, cu o cotă de piață în Europa în creștere de la 26% în 2012 la 30% în 2013 și un preț mediu (actual) de export de circa 10,9 \$/milion BTU.

Formula prin care se încearcă totuși deblocarea exportului de gaz al SUA în Europa ar fi aceea a unor exporturi strategice către aliații europeni din NATO care au participat cu trupe în Afganistan și Irak.

3) În afara cercurilor politice interesate să acorde prioritate Asiei ca pivot strategic și comercial pentru SUA, o serie de companii influente, cum ar fi Dow Chemical, grupul de aluminiu Alcoa etc., fac campanie împotriva liberalizării exporturilor de gaze ale

SUA, motivând că America „nu ar trebui să exporte avantajul său competitiv provenit din exploatarea gazului de șist”.

4) Experții în domeniu apreciază că Statele Unite ale Americii vor înregistra în anii următori o creștere a consumului intern de gaze naturale, astfel încât vor trebui să echilibreze necesarul intern cu obiectivele de politică externă. Gazul natural ieftin are drept scop să susțină revitalizarea sectorului productiv din SUA, iar politica de mediu din această țară prevede înlocuirea centralelor electrice pe cărbune cu centrale electrice, mai eficiente, pe bază de gaze naturale ieftine. Aceste constrângeri interne sunt deosebit de puternice, din cauza redresării destul de fragile după criza financiară din 2008-2009 și a percepției publice, de obicei mult mai axată pe problemele interne.

2. Diversificarea surselor de energie ale Europei și costurile acesteia

În ciuda constrângerilor actuale, *Statele Unite ar putea juca un rol mult mai subtil și chiar mai important pentru a ajuta Europa să-și diversifice sursele de energie și să-și reducă dependența de Rusia. Acesta s-ar putea concretiza în:*

- suport tehnic pentru proiecte din Europa Centrală și de Est, cum ar fi terminale de import de GNL și cele de fracturare hidraulică în vederea extragerii gazelor de șist;
- participarea la finanțarea proiectelor de diversificare a ofertei pe care statele din Europa de Est de multe ori nu și le pot permite;
- exercitarea de presiuni asupra Turciei, pentru a permite tancurilor de GNL să tranziteze strâmtoarea Bosfor, aspect față de care Turcia are reticențe atât din cauza preocupărilor legate de mediu, cât și de teama de a „deranja” Rusia.

Suportul tehnologic și presiunea asupra Turciei ar fi mai puțin influente decât exporturile fizice de gaze naturale, dar aceste măsuri ar putea ajuta la slăbirea influenței Rusiei în Europa de Est.

O serie de țări europene membre sau nu ale UE, care se bazează masiv pe energia importată din Rusia, inclusiv Ucraina, au început deja să-și diversifice importurile sau cel puțin să adopte contramăsuri. Statele din Europa Centrală au construit noi conducte de interconectare la rețeaua europeană de gaz, au dezvoltat soluții care să permită inversarea fluxurilor de gaz prin conducte, pentru a asigura opțiuni mai flexibile de aprovizionare, dar, cu toate acestea, sunt încă dependente în proporție de 70-100% de gazul rusesc.

Din perspectiva statelor din Europa Centrală și de Est, *GNL-ul este considerat o opțiune comparabilă ca importanță cu gazul de șist*, ca modalitate de diversificare a aprovizionării și de reducere a costurilor importurilor. Valențele strategice ale terminalelor de GNL ar deveni și mai evidente dacă Statele Unite vor reuși să exporte gaze (sub formă de GNL) către aliații săi

din NATO din vecinătatea Rusiei, la prețuri mai competitive în raport cu cele ale Rusiei.

Pentru unele țări membre ale UE, dezangajarea, ca act politic, de dependența față de Rusia pare să aibă însă o importanță chiar mai mare decât costurile acesteia, deși logica economică indică faptul că gazele livrate în cisternă (metaniere, sub formă lichefiată) nu vor fi niciodată în măsură să concureze cu gazul livrat prin conducte. În sprijinul acestei afirmații, cităm și opinia exprimată de Andrzej Szcześniak, un expert polonez în energie, care consideră că „orice gaz nou intrat pe piață este important”, deoarece Rusia își adaptează poziția de negociere în funcție de punctele slabe ale fiecărei țări.

Polonia se confruntă cu o astfel de situație. Importul de 1,5 miliarde metri cubi de gaz pe care îl va efectua anual din Qatar, în cadrul unui contract pe o durată de 20 de ani, are un preț ridicat, estimat la circa 600 \$/1000 metri cubi, net superior în raport cu prețul actual al gazului prin conductă importat din Rusia, de 400 \$/1000 metri cubi. PGNiG, fostul monopol de gaze din Polonia, continuă negocierile cu Qatarul, iar dacă nu va reuși să modifice anumite clauze, compania se va confrunta cu o pierdere anuală de aproximativ 164 milioane \$ pentru achizițiile de GNL.

3. Poziția Comisiei Europene și inițiativele unor state membre privind GNL

În pofida celor prezentate anterior, Comisia Europeană nu este atât de pesimistă în legătură cu importurile de GNL. Admițând ideea că, într-un viitor previzibil, Rusia nu va putea fi detronată din postura de pivot de energie pentru Europa Centrală, oficialii europeni consideră că terminalele de gaze lichefiate se vor dovedi, în cele din urmă, o importantă forță „perturbatoare”, care va genera presiuni negative asupra prețurilor de export ale Rusiei, iar finalizarea unui număr important de interconexiuni de conducte de gaze va reduce fragmentarea pieței și va asigura accesul statelor membre la surse multiple de gaz.

Optimismul Comisiei se bazează pe două elemente:

- 1) Speranța că, în următorii doi-patru ani, UE va beneficia de un aflux masiv de gaz provenit din noile descoperiri de gaz din Africa, Australia și Statele Unite ale Americii, care se va adăuga la gazul din Marea Caspică, Marea Neagră, Mediterana de Est și care va spori concurența și va diminua prețul.
- 2) Demersurile inițiate în ultimii ani, care vizează „spargerea” monopolului Gazprom prin mijloace legale. Conform noii legislații a UE, cunoscute sub numele de **Al treilea pachet energetic**, care este încă în curs de implementare, o companie de energie nu poate să-și asume, în același timp, producția, distribuția și vânzarea energiei, întrucât Uniunea Europeană definește această structură, integrată vertical, drept monopolistă. Astfel de practici monopoliste caracterizează de fapt companiile energetice rusești, precum Gazprom. Dacă Uniunea Europeană va fi consecventă în aceste acțiuni, monopolul rusesc al gazului va putea fi disociat.

Confruntarea geoenergetică dintre Rusia și UE a atins cote extrem de critice la începutul lunii decembrie 2013, în urma constatării Comisiei Europene potrivit căreia „acordurile bilaterale pentru construirea gazoductului South Stream încheiate între Rusia, pe de o parte, și Bulgaria, Serbia, Ungaria, Grecia, Slovenia, Croația și Austria, pe de altă parte, intră în contradicție cu reglementările Uniunii Europene privitoare la piața unică a energiei” și, ca atare, trebuie renegociate de la zero.

Comisia Europeană a invocat trei obiecții majore: 1) legislația UE, care prevede separarea activităților de producție de cele de transport al energiei, astfel încât Gazprom, producător și furnizor de gaze, nu poate să dețină simultan capacități de producție a gazului și rețeaua de transport; 2) necesitatea asigurării accesului nediscriminatoriu al unor terți la conductă, astfel încât Gazprom să nu aibă dreptul exclusiv de furnizare; 3) necesitatea modificării structurii tarifelor de transport.

Reprezentanții Comisiei Europene au precizat faptul că acordurile interguvernamentale existente nu vor forma baza construcției sau operării South Stream, iar dacă

statele membre sau statele implicate nu le renegociază, Comisia are mijloace prin care să le oblige să o facă. Iar South Stream nu poate opera conform acestor acorduri.

Mai multe state membre ale UE cu ieșire la mare au demarat proiecte de terminale de GNL. De exemplu, *Lituania* va construi un mic terminal plutitor (pe o navă) pentru importul de gaze naturale lichefiate. *Letonia*, la rândul său, are un proiect de terminal de import de GNL, iar *Estonia* încearcă un parteneriat cu Finlanda pe două proiecte similare. *Polonia* va finaliza construirea unui terminal de GNL în acest an. *Ucraina* a avut în vedere de multă vreme construirea unui terminal la Marea Neagră sau colaborarea cu Croația pentru a construi un terminal la Marea Adriatică (Krk), conectat prin conducte cu Ucraina.

Țările baltice prezintă două avantaje relative față de Ucraina. În primul rând, acestea au linii de coastă ideale pentru terminale de GNL. Accesul la mare al Ucrainei se realizează prin Marea Neagră, iar Turcia nu permite tancurilor de GNL să treacă prin Bosfor. În al doilea rând, statele baltice sunt membre ale Uniunii Europene și NATO, ceea ce le asigură un acces mai mare la finanțarea europeană. De exemplu, Banca Europeană de Investiții a contribuit la finanțarea terminalului de import din Lituania, atunci când această țară a luptat pentru a găsi soluții de finanțare pe căi tradiționale, iar Uniunea Europeană este de presupus că va ajuta cu finanțare proiectele din Finlanda și Estonia.

Dintre toate aceste țări, *Ucraina* este cea mai dependentă de importul de energie din Rusia. Ucraina consumă 50 de miliarde de metri cubi/an de gaze naturale, din care 30 de miliarde metri cubi sunt importați din Rusia. Ucraina, de asemenea, servește ca un important stat de tranzit pentru gazele naturale din Rusia către Europa.

4. Ucraina, zonă geopolitică tampon între doi jucători globali

Rusia și Ucraina au avut, în general, relații tensionate, ca urmare a orientării prooccidentale (pro-UE) a acesteia din urmă, a ponderii însemnate a populației rusofone

(Rusia arogându-și dreptul de a interveni în „vecinătatea apropiată” pentru a-și proteja conaționalii și simpatizanții) și a conflictului înghețat din Crimeea (teritoriu atribuit de Hrușciiov în 1954 Ucrainei, în care cele trei populații au aspirații diferite: tătarii – independența; ucrainenii – să rămână parte a Ucrainei; rușii – să revină la Rusia).

Criza politică în curs de desfășurare în Ucraina este, în parte, un rezultat al poziției acesteia ca zonă geopolitică tampon între doi jucători globali. Rusia se confruntă cu constrângeri enorme în extinderea prezenței sale militare dincolo de Crimeea, în timp ce membrii UE se confruntă cu propriile lor probleme, deopotrivă pe plan intern și în demersul de integrare a Ucrainei. Drept urmare, Ucraina a fost forțată să-și asume inițiative în mare măsură independente, pentru a-și diminua dependența de Rusia. Ucraina dispune de capacități de stocare subterană a gazului de 33 miliarde metri cubi, iar construirea unor capacități suplimentare i-ar conferi o mai mare flexibilitate în cazul în care Rusia ar opri exporturile de gaze naturale, așa cum a făcut-o în 2006 și 2009. Pe de altă parte, Ucraina deține importante rezerve de gaze de șist, precum și rezerve recent descoperite de gaze naturale în Marea Neagră.

Rusia consideră gazele de șist din Europa Centrală și de Est drept o amenințare geostrategică mai importantă la adresa sa decât exporturile de gaze naturale ale SUA. Rabaturile acordate de Rusia la prețurile de export ale gazelor naturale în regiune au drept scop să descurajeze companiile energetice și investitori străini de la finanțarea unor proiecte care ar concura cu livrările rusești. Simpla existență a acestor proiecte constituie un instrument politic pentru Europa Centrală și de Est.

Statele din vecinătatea Rusiei sunt mai favorabile extracției gazelor de șist decât țările din Europa de Vest. Ucraina se situează pe locul trei în Europa, sub aspectul rezervelor de gaze de șist recuperabile din punct de vedere tehnic, cu un volum estimat la 3600 miliarde metri cubi. Comparativ, România ar dispune de 1400 miliarde metri cubi.

Ucraina a întreprins acțiuni în scopul

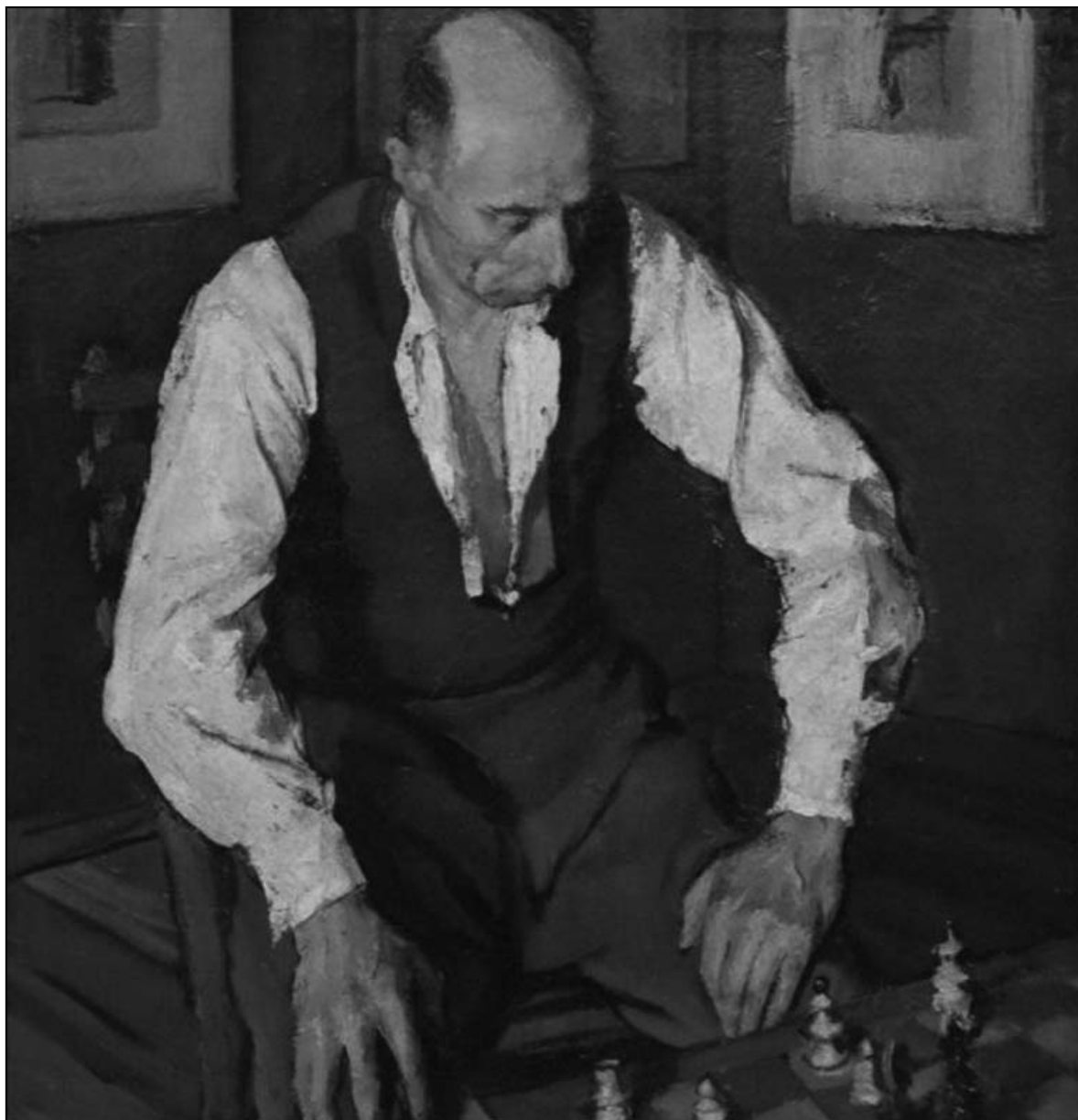

exploatării acestor resurse. În ianuarie 2013 a fost semnat un acord cu Royal Dutch Shell pentru dezvoltarea unui „bloc” de gaze de șist în bazinul Nipru-Donetsk, în estul Ucrainei. În noiembrie același an, s-a semnat un acord cu Chevron pentru dezvoltarea unui bloc de gaze de șist în bazinul carpatic din vestul Ucrainei. Se estimează că fiecare din aceste proiecte va produce, în final, 5-10 miliarde metri cubi de gaze naturale, înlocuind o mare parte a importurilor din Rusia. În plus, Exxon Mobil conduce un consorțiu care intenționează să dezvolte un câmp gazeifer (Skifsk) în vestul Mării Negre, care ar putea asigura încă 5-10 miliarde de metri cubi de gaze naturale. Pe termen scurt, o investiție relativ redusă, de aproximativ 20 milioane dolari, ar putea asigura inversarea fluxului de gaze naturale printr-o conductă prin Slovacia, care ar permite Uniunii Europene să furnizeze unele cantități de gaze naturale către Ucraina și ar face mai dificile tentativele Rusiei de izolare a țării de restul Europei.

Explorarea gazelor de șist este un domeniu în care Statele Unite ar putea ajuta Ucraina și alte țări est-europene care dispun

de resurse mari de gaze de șist, precum Polonia și România. Acest lucru nu ar presupune, în mod necesar, companii străine care să investească direct, ci un eventual sprijin acordat acestor țări în elaborarea unor reglementări și scheme fiscale menite să încurajeze investițiile în acest sector. SUA s-au implicat în procesul de reglementare și optimizare a schemelor fiscale din Marea Britanie, pentru a încuraja dezvoltarea resurselor de gaze de șist din această țară. Totuși, în ciuda recentelor oferte de investiții în Europa de Est, rămâne de văzut dacă, în prezent, companiile energetice sunt pregătite pentru a concura cu Rusia. Mai mult decât atât, structura geologică a formațiunilor de șisturi din Europa de Est este mult mai complexă decât în Statele Unite, iar costurile de producție ar putea fi prohibitive.

Până în prezent, reacția Comisiei Europene la presiunile Rusiei în Ucraina s-a concretizat doar în anunțarea, la 10 martie a.c., a amânării unei decizii care urma să permită Gazprom să majoreze volumul de gaz furnizat către Europa de Vest prin conducta OPAL (conexiunea din Germania la conduc-

ta de gaze North Stream a Gazprom). Între timp, comisarul UE pentru energie, Guenther Oettinger, a anunțat că negocierile cu Rusia privind statutul juridic al conductei de gaze naturale South Stream ar putea fi, de asemenea, amânate. Ambele conducte (OPAL și South Stream) permit Rusiei să ocolească Ucraina la exportul de gaze naturale către consumatorii europeni. OPAL are o capacitate de 36 miliarde metri cubi pe an, dar *Al treilea pachet energetic* al Uniunii Europene interzice Gazprom utilizarea acesteia la capacitate maximă. Rusia și Germania, cel mai influent partener energe-

tic european al Rusiei, au pledat mult timp pentru o scutire de la prevederile acestei legi și, probabil, în cele din urmă, aceasta va fi acordată, datorită presiunii germane. Măsurile menționate, deși aparent punitive, trădează o atitudine mai degrabă conciliantă a UE față de Rusia, fiind un indiciu că *dependența de gazele naturale rusești rămâne o realitate constrângătoare pentru UE, construcția conductei South Stream este iminentă, iar solicitarea Comisiei Europene din decembrie 2013 ca cele șase contracte bilaterale încheiate de Rusia cu state membre ale UE privind construcția South Stream să fie renegociate și aliniate la*

standardele de liberalizare ale celui de Al treilea pachet energetic va rămâne fără obiect.

Riscul unei posibile secesiuni a Peninsulei Crimeea poate pune în pericol proiectele petrolifere și gazeifere off-shore din Marea Neagră, derulate de companii precum Exxon Mobil, Shell sau Eni. Înainte de declanșarea crizei, un consorțiu condus de Exxon Mobil și Royal Dutch Shell pregătea investiții de 735 milioane de dolari pentru forarea a două sonde în largul coastei de sud-vest a Mării Negre. Exxon a cumpărat drepturile pentru blocul Skifski din largul coastelor Ucrainei, după descoperirea din 2012, de la zăcămintul Domino din apele teritoriale românești.

Situația tensionată și extrem de incertă din Ucraina este posibil să elimine din lista de priorități ale marilor companii petroliere proiectele de explorare din sectorul ucrainean al Mării Negre, deși Serghei Tsekov, vicepreședinte al parlamentului din Crimeea, a declarat pentru Bloomberg că noul regim politic va respecta drepturile investitorilor.

În accepția unor analiști occidentali, conflictul dintre Rusia și Ucraina în privința Crimeei este puțin probabil să afecteze legăturile dintre UE și investitorii și exportatorii ruși, cu excepția cazului în care UE va impune sancțiuni comune, la nivelul întregii uniuni, situație posibilă în ipoteza unei separări a Crimeei de Ucraina și a anexării acesteia de către Rusia.

Atât grupul G7, cât și UE au avertizat Rusia în legătură cu inadmisibilitatea anexării Crimeei și consideră că referendumul din Crimeea a fost ilegal. Observatorii politici apreciază că votul în favoarea reîntregirii Rusiei va fi cel mai probabil urmat de o rundă de sancțiuni inițiate împotriva Rusiei de SUA-UE, la care este posibil, deși improbabil, ca Rusia să răspundă cu contramăsuri de genul întreruperii livrărilor de gaz tranzitat prin Ucraina sau prin majorarea prețurilor.

Reacția „temperată” a UE în problema conflictului ucrainean se datorează faptului că o serie de state foste comuniste, actualmente membre ale UE, dintre care unele din grupul de la Vișegrad, au depășit în oarecare măsură temerile geopolitice din perioada comunistă față de Rusia, promovând poli-

tici pragmatice, în care interesul economic reciproc și, implicit, legăturile economice au devenit predominante.

Răspunsurile la poziția dominantă a Rusiei ca furnizor de energie au fost diferite. În timp ce unele state membre UE foste comuniste (Polonia, Cehia) au făcut eforturi de diversificare energetică, au impus limite asupra investițiilor din Rusia în sectoarele cheie ale economiei, altele au acceptat consecințele inevitabile ale contextului geopoliticii lor energetice și au decis să se adapteze la noile realități economice. Ungaria, percepută de unii drept „calul troian” al Rusiei în regiune, nu numai că se bazează foarte mult pe energia din Rusia, dar ar putea deveni complet dependentă de aceasta. Pe lângă faptul că a fost printre primele țări care au abandonat proiectul Nabucco, optând pentru South Stream-ul rusesc, recent, Ungaria a perfectat un acord nuclear cu Rusia, cel mai mare de la prăbușirea comunismului, estimat la 18 miliarde dolari, în baza căruia Rusia va dezvolta industria nucleară a Ungariei.

5. Noi presiuni asupra Rusiei

Ca o concluzie, putem afirma că, deși utilizarea de către Rusia a energiei ca instrument de presiune pentru a obține concesiile politice va slăbi, aceasta va rămâne, în continuare, foarte puternică în anumite părți ale Europei Centrale și de Est. În condițiile în care energia a servit ca un instrument eficient de exercitare a influenței politice în Europa, Rusia se arată preocupată în mod prioritar de menținerea veniturilor din exporturile de energie, care au devenit foarte importante pentru bugetul național și stabilitatea sa economică. De aceea, pentru a-și menține cota de piață în UE, Rusia va trebui să cedeze în fața presiunilor concurențiale tot mai mari din partea furnizorilor actuali și viitori ai Europei și să accepte concesiile tot mai substanțiale de preț, prin flexibilizarea sistemului de indexare în funcție de prețul țițeiului și acceptarea unei indexări în proporție sporită a gazului în funcție de prețul de pe piețele spot vest-europene, și mai puțin în funcție de cel al țițeiului.

Deși, în termeni declarativi, conceptul de securitate energetică a căpătat o dimensiune strategică la nivelul UE, întrucât marea majoritate a statelor membre sunt puternic dependente de importurile de hidrocarburi (țitei și gaz natural) din Rusia și, ca atare, foarte vulnerabile la șocurile externe, cu toate acestea, în ultimii ani, s-au manifestat o serie de contradicții interne în modul în care „Europa unită” și-a urmărit interesele majore în domeniul energiei. Astfel, în virtutea unor interese financiare și politice particulare, o serie de state membre UE și companii majore din domeniul energiei, în special din Germania, s-au arătat dispuse să renegocieze în plan bilateral cu Rusia contractele de import de gaz pe termen lung, ceea ce a golit de conținut mult vehiculatul concept de strategie comună a UE de securitate energetică (externă). Rezultatul a fost acela că nu s-a putut formaliza o poziție consensuală față de Rusia, ceea ce a împiedicat Europa instituționalizată să vorbească pe o singură voce în relația cu Rusia, privind importul de energie.

Concomitent cu relația tensionată cu Rusia, în problema crizei din Ucraina, SUA au o mai mare urgență în a reactiva unele

pârghii de presiune în Orientul Mijlociu și a ajunge la o înțelegere cu Iranul.

Deși negocierile americano-iraniene vor fi anevoioase, acestea avansează, în condițiile în care și Iranul este la fel de dornic să treacă de la statutul de „paria” regional la principalul element de atracție pentru investiții în energie din Orientul Mijlociu. Prin angajarea directă, bilaterală, Statele Unite și Iran au proiectat să excludă Rusia, cel puțin parțial, din negocieri. Rusia va încerca să folosească energia ca instrument pentru a stimula propria influență în Orientul Mijlociu și a încerca să blocheze SUA în regiune, dar instrumentele sale în Orientul Mijlociu nu sunt la fel de eficiente ca cele ale rivalei sale. În acest context, Iranul ar putea profita de impasul SUA-Rusia. Din punctul de vedere al Iranului, urgența SUA de a face pace, împreună cu interesul Rusiei de a împiedica progresul negocierilor la Washington, ar putea stimula temporar pârghia Iranului în discuțiile cu SUA. Un acord de succes între SUA și Iran ar permite Iranului, care deține cele mai mari rezerve de gaz natural pe plan mondial după Rusia, să devină, pe termen mediu, principalul concurent al Rusiei pe piața gazului în Europa și Asia.

Bibliografie

- 1) Comisia Europeană (2013), *Acordurile interguvernamentale cu Rusia pentru conducta South Stream nu respectă legislația UE*, 4 decembrie.
- 2) Lopatka, J. (2014), *Central Europeans want U.S. gas to cut dependence on Russia*, Reuters Edition US, Editing by Mark Trevelyan, March 8.
- 3) Mediafax/Moscova (2014), *Criza din Ucraina, cu o posibilă secesiune a Peninsulei Crimeea, pune în pericol proiectele petrolifere*, 11 martie.
- 4) Oxford Analytica (2014), *The EU Stalls Natural Gas Deals with Russia*, March 11.
- 5) Oxford Analytica (2014), *CE four will cut ties with Russia if EU says so*, March 13.
- 6) Pirani, S.; Henderson, J.; Honoré, A.; Rogers, H.; Yafimava, K. (2014), *What the Ukraine crisis means for gas markets*, The Oxford Institute for Energy Studies, March, pp. 20-21.
- 7) Stratfor Global Intelligence (2014a), *U.S. Natural Gas Will Not Curb Russian Influence*, Geopolitical Diary, March 7.
- 8) Stratfor Global Intelligence (2014b), *How Iran could benefit from the US-Russian standoff*, Geopolitical Diary, 4 martie.
- 9) Walker, P.; Marthy, T. (2014), *Ukraine crisis: Putin spokesman downplays talk of new cold war*, The Guardian, March 7.
- 10) Washington Post (2014), *Europe needs an alternative to Russian natural gas*, Editorial Board, *The Post's View*, March 6.
- 11) Watts, L. William, *After Crimea secession vote, what's next for markets*, The Wall Street Journal, Marketwatch, March 16, 2014